

Det sociala företaget och samhället

**Socioekonomiska bokslut
för Vägen ut! Kooperativen
och Basta Arbetskooperativ**

Har du frågor om denna publikation, kontakta:

Eva Johansson

Nutek, 117 86 Stockholm

e-mail: eva.johansson@nutek.se

NUTEK

© NUTEK

Produktion: Ordförandet AB

Stockholm 2006

R 2006:26

ISSN 1102-2574

Förord

Stora grupper av människor står av olika skäl utanför arbetsmarknaden. Samtidigt är det en mängd arbetsuppgifter som idag inte blir utförda och vi står inför en ökande brist på arbetskraft.

Kostnaderna för utanförskapet är enorma för individen och för samhället. Det handlar om kostnader för sjukskrivningar, vård och behandling och kriminalitet men också kostnader för uteblivna/minskade skatteintäkter.

Det finns lösningar! Vi måste investera skattemedel på ett sådant sätt att det blir utdelning i fler jobb och därmed sänkta samhällskostnader. Det sociala företagandet är en lösning.

Vad är då ett socialt företag?

Ett socialt företag driver näringsverksamhet och

- har som ändamål att integrera människor i samhälle och arbetsliv
- skapar delaktighet för medarbetarna
- återinvesterar sina vinster i egen eller liknande verksamheter
- är fristående från offentlig verksamhet

De sociala företagen binder samman entreprenörskap med individens behov av arbete och samhällets behov av tjänster genom att driva en affärsverksamhet där medarbetarna och deras förutsättningar står i centrum. I sociala företag utvecklas nya tjänster och produkter på en lokal marknad men också i nationellt och internationellt samarbete. De sociala företagen bidrar till mänsklig tillväxt och en socialt hållbar ekonomisk tillväxt. Med förhållandevis små samhällseliga investeringar kan utfallet bli mycket stort.

I denna rapport, Socioekonomiska bokslut, visar vi tydligt vilka stora samhällsvinster de två studerade företagen Vägen ut! och Basta arbetskooperativ genererar.

Ett underlag för beslutsfattare när insatser för rehabilitering och företagande diskuteras.

Nutek, Verket för näringslivsutveckling, ska bidra till en hållbar ekonomiskt tillväxt och välbefinnande i hela landet genom fler nya företag, fler växande företag och fler starka regioner. Genom arbetet i Equal-projektet, Socialt företagande – vidgar arbetsmarknaden, bidrar Nutek till kunskapsutveckling och förslag som syftar till att stärka förutsättningarna för att starta och driva sociala företag i Sverige.

Stockholm i december 2006

Sune Halvarsson

tf Generaldirektör
Nutek

Eva Arvidsson (s)

Ordförande
NTG Socialt företagande

Författarnas förord

Vi har i denna studie mött en handfull människor i våra sex expertgrupper som generöst delat med sig av sin kunskap och sina erfarenheter om och av missbruk och kriminalitet. Vi har mött den tidigare amfetaministen som kommenterar en kniv i magen med orden; det är sådant man får räkna med, det tillhör jobbet. Den tidigare heroinisten som inte varit avtänd en dag på 7 år. Kvinnan som fått en 12-årig fängelsedom för grovt narkotikabrott. Och den tidigare alkoholiserade kvinnan som efter 20 års grovt missbruk brutit med sitt gamla liv.

Det är i sådana möten, möten präglade av öppenhet och generositet när det gäller att dela med sig av sin historia man får tillfälle att med en viss ödmjukhet reflektera över sitt eget liv och alla de trivialiteter i vardagen man brukar gnälla över.

Det är kunskapen som uppstått i dessa möten som varit förutsättningen för denna studie. Det brukar i alla berättelser finnas hjältar. Det är dessa män och kvinnor som utgör vår berättelses hjältar. Tack för det ni delat med er av.

Hur representativa de är för gruppen grova missbrukare i landet, vet vi inte så mycket om. Men vi kan ana och spekulera. Enligt rapporter från regeringens mobilisering mot narkotika finns det 26 000 personer med tungt narkotikamissbruk i Sverige just nu. Om våra siffror i denna studie skulle vara giltiga för hela detta kollektiv, så betyder det att en framgångsrik rehabilitering av samtliga dessa personer skulle skapa en samhällsvinst på mellan 25 och 35 Mdr kronor årligen. Vilket motsvarar ungefär hälften av statens totala utgifter för arbetsmarknadspolitik under ett år eller hela statens årliga budget för utbildning och universitetsforskning.

I detta perspektiv vore det ett intressant samhälleligt investeringstänkande att fundera över vilken avkastning som skulle uppstå om vi kollektivt och finansiellt stöttade ytterligare ett antal företag av det slag som Basta och Vägen Ut! utgör. Om siffrorna i denna studie är korrekta och representativa är det förmodligen svårt att hitta någon aktie på Stockholmsbörsen som ger en avkastning som ens är i närheten av vad dessa företag skapar för samhället.

Stockholm & Järna sommaren 2006

Ingvar Nilsson & Anders Wadeskog

Innehåll

Summary and results	9
1. Sammanfattning och resultat	13
1.1 Bakgrund	13
1.2 Resultat	13
1.3 Metod	14
1.4 Utblickar	14
2. Inledning	17
2.1 Bakgrund och uppdrag	17
2.2 Syfte	17
2.3 Så här har vi jobbat	18
2.4 Avgränsningar, begränsningar och generaliserbarhet.....	21
2.5 Läsanvisningar	21
3. Vad är ett Socioekonomiskt bokslut?	23
4. De två sociala företagen	27
4.1 Ett socialt företag – multifaktoriell rehabilitering med egenmakt som metod	27
4.2 Basta.....	28
4.3 Vägen Ut!	30
4.4 Likheter och skillnader	32
5. Två kön, tre droger, sex missbruksbeteenden	33
5.1 Förlopp av särskilt intresse kring missbrukets kostnader	33
5.2 Sex olika typkarriärer i missbruksvärlden	37
6. Valfärdskonsumtionskedjor	43
6.1 Valfärdskonsumtionskedjor – ett annat sätt att beskriva kostnader	43
6.2 Kostnader för att finansiera drogen	43
6.3 Kostnader till följd av drogen	48
6.4 Kostnader för nästa generation.....	51
6.5 Missbrukarens konsumtionsnätverk eller summan av dessa konsumtionskedjor	53
6.6 Valfärdstårtan	55
6.7 Vad händer då missbrukare slutar missbruka.....	56
7. Missbrukets samhällskostnader	57
7.1 Så här har vi räknat	57
7.2 Detta är resultaten	58
7.3 Reflektioner kring resultaten.....	61
7.4 Missbrukaren som arbetsgivare – Basta & Vägen Ut!.....	63
8. Företagsekonomiskt bokslut för Vägen Ut! och Basta	65
8.1 Vägen Ut!	65
8.2 Basta.....	66
8.3 Likheter och skillnader ur ett företagsekonomiskt perspektiv	67

9. Socioekonomiskt bokslut för Basta & VÄGEN UT!	69
9.1 Två Socioekonomiska bokslut	69
9.2 Några principer	70
9.3 Socioekonomisk bokslut för Vägen Ut!.....	70
9.4 Socioekonomisk bokslut för Basta	72
9.5 Det sociala företaget ut ett samhälleligt investeringsperspektiv	74
9.6 Några intressanta specialfall.....	79
9.7 Diskussion av resultaten	83
10. Att generalisera metod och resultat	87
10.1 Vilken kunskap har denna studie genererat.....	87
10.2 Låt oss vidga perspektivet till andra målgrupper inom den sociala ekonomin	87
10.3 Ungdomar på glid.....	88
10.4 Personer med psykiska funktionshinder.....	92
10.5 En jämförelse mellan Vägen Ut! och Basta och andra företag i den sociala ekonomin.....	96
10.6 Att jämföra Basta och Vägen Ut! med andra komplexa rehabiliteringsprocesser	99
10.7 Att komma runt kortsiktighet och stuprörstänkande	101
10.8 Att tillämpa denna kunskap – vad kan man ha dessa insikter till?	104
11. Så upprättar man ett Socioekonomiskt bokslut	105
11.1 Inledning	105
11.2 Systemgränserna	105
11.3 Den Socioekonomiska Kalkylen – komponenterna	108
11.4 Steg 1: Identifiera utbudet.....	111
11.5 Steg 2: Kvantifiera efterfrågan	115
11.6 Steg 3: Priser/kostnader – värdering per individ	117
11.7 Steg 4: Bearbetning och summeringar	119
11.8 Steg 5: Gruppering av karriärer	120
11.9 Steg 6: Ställ upp kalkylen kring företaget.....	123
11.10 Steg 7: Ställ samman bokslutet	125
12. Slutsatser, utblickar och kunskapsbehov	127
12.1 Det sociala företags samhällsvärde.....	127
12.2 Metodologiska funderingar	128
12.3 Det sociala företags rehabiliteringsfunktion	131
13. Referenser	132
13.1 Analys av samverkan, samhällsekonomi och rehabilitering.....	132
13.2 Samhällsekonomisk analys	133
Appendix: Kalkylarbetet i Microsoft Excel	135
1. Inledning	136
2. Kalkylens steg.....	136
3. Att jobba i Excel – några exempel	138

Summary and results

Background

We studied two social enterprises, Vägen Ut! (“Exit!”) and Basta in 2005. The objective was to develop and apply a method that can be used to evaluate the public benefit of these enterprises in economic terms. We have described this as the “Socioeconomic Report” for the enterprises. The work was carried out in close cooperation with six expert panels at a total of 24 seminars. From a future perspective, we have also studied how this type of analysis could be applied to other types of social enterprises and have written a simple guide to help enterprises prepare their own Socioeconomic Reports.

The social enterprises in this study demonstrate extraordinarily large positive external impacts, expressed as social profit. According to welfare economics theory, enterprises that demonstrate substantial negative external impacts are usually penalised with taxes or fees. This study thus inspired the following question: based on the theoretical principles, should this type of social enterprise be encouraged by means of e.g. reduced payroll taxes or another form of affirmative action?

Results

Our results indicate the following:

- The enterprises generate very high social profit on the order of SEK 1 million per employee and year. The social profit exceeds the business profit by a factor of 50 or more.
- The social profit consists of two components: the public costs that are eliminated or reduced when addicts recover and the production value created in the enterprises.
- The greatest gains are made by the legal system, social services and insurance companies. Profits for these actors amount to SEK 100,000 to 500,000 each per employee and year in both enterprises.
- From the social investment perspective, Basta and Vägen Ut! appear to be extraordinarily profitable enterprises with annual returns of several hundred percent. After five years’ stay at these enterprises, the social profit may amount to as much as SEK 9 million per employee.

- The total social profit of the two enterprises' existence is about SEK 120 million per year, which can equal the budget for addiction programmes in a city of 200,000 inhabitants.

Method

With respect to method, we found it theoretically, practically and empirically possible to collect data and compile a Socioeconomic Report for this type of social enterprise. The methods used do not limit the methodological conclusions to social enterprises whose employees are recovering addicts or former criminals. The methodological conclusions can also be generalised to completely different types of social enterprises and other complex multifactorial rehabilitation programmes.

In terms of methodology and data technique, the procedure is rather simple and can be performed in Excel, with no access to sophisticated computer software necessary. This does require considerable effort the first time one takes on the task. Further work remains to be done before this method can be routinely included in the annual reports of social enterprises. The method provides input data, insight and knowledge to the external stakeholders of social enterprises so that they can make informed decisions and form opinions regarding the public benefit of social enterprises.

Applicability

In one sense this study is a special case among social enterprises. It describes enterprises whose employees' social exclusion due to addiction and criminality is very costly to society. Nevertheless, some of them are highly skilled and capable, particularly as entrepreneurs. The study results are not directly applicable to other social enterprises with employees of other backgrounds and whose social exclusion is rooted in other causes. But we believe there are programmes for marginalised and disadvantaged groups in or adjacent to the social economy for which it would be worthwhile to develop the method and compile empirical data, such as those for:

- At-risk youth, especially considering the profound and long-term consequences of social exclusion of youth in terms of human suffering and economic costs.
- People marginalised in the labour market for various reasons including ethnicity, skills, psychosocial problems, disabilities, etc. The marginalisation of these groups is very likely costing the public substantial production value.

- People with mental disabilities and other health conditions who are routinely marginalised by social actors in the labour market rehabilitation system even though a large percentage of them are capable of working. The result is substantial healthcare costs and production losses.
- Immigrants who are permanently excluded from the labour market for linguistic, ethnic or other reasons, at great public cost.

It would perhaps be worth the effort to study the public value of these programmes and prepare Socioeconomic Reports for them as well.

1. Sammanfattning och resultat

1.1 Bakgrund

Under 2005 har vi studerat de två sociala företagen Vägen Ut! och Basta. Syftet har varit att utveckla och tillämpa en metod med vars hjälp dessa företags samhällsnytta kan värderas i ekonomiska termer. Vi har beskrivit detta som företagens Socioekonomiska bokslut. Arbetet har skett i intimt samspel med 6 expertpaneler vid sammanlagt 24 olika seminarier. Vi har också blickat framåt och studerat dels hur denna typ av analyser skulle kunna tillämpas på andra typer av sociala företag och dels tagit fram en enkel bruksanvisning för hur man i denna typ av företag skulle kunna göra detta på egen hand,

De sociala företagen i denna studie uppvisar utomordentligt stora positiva externa effekter i form av samhällsvinster. Företag som uppvisar stora negativa externa effekter brukar i enlighet med ekonomisk välfärdsteori bestraffas med skatter eller avgifter. En fråga som har väckts i denna studie är följande; borde då inte denna typ av sociala företag utifrån samma teoribildning mötas med t.ex. reducerade arbetsgivaravgifter eller annan form av positiv särbehandling?

1.2 Resultat

Våra resultat pekar på följande

- samhällsvinsten för de berörda företagen är mycket stor. Den uppgår till i storleksordningen 1 Mkr per år och medarbetare i dessa företag. Samhällsvinsten överstiger företagsvinsten med en faktor på 50 eller mer
- denna vinst består dels av alla de samhällskostnader som försvinner eller reduceras då missbrukare upphör att vara missbrukare och dels av det produktionsvärde som uppstår i de båda företagen
- de stora vinnarna är rättsväsendet, socialtjänsten och försäkringsbolagen. Vinsterna för dessa aktörer uppgår till vardera mellan 100 000 kronor och 500 000 kronor per medarbetare och år i de båda företagen
- ur ett socialt investeringsperspektiv förefaller såväl Basta som Vägen Ut! vara utomordentligt lönsamma företag med avkastningstal på flera hundra procent på årsbasis. Efter fem års vistelse i dessa företag kan samhällsvinsten uppgå till så mycket som 9 Mkr per medarbetare

- den totala samhällsvinsten av dessa två företags existens uppgår årligen till i storleksordningen 120 Mkr. En summa som kan motsvara budgeten för missbruksarbetet i en stad med 200 000 invånare.

1.3 Metod

Ur metodsynpunkt har vi funnit att det inte bara teoretiskt utan även praktiskt och empiriskt går att ta fram data och sammanställa Socioekonomiska bokslut för denna typ av sociala företag.

Det finns metodmässigt inget i studien som gör att metodslutsatserna begränsas till sociala företag vars medarbetare har ett förflutet som missbrukare eller kriminella. Metodslutsatserna går också att generalisera till helt andra typer av sociala företag liksom andra komplexa multifaktoriella rehabiliteringsprojekt.

Metodmässigt och datatekniskt är det en tämligen enkel procedur som väl låter sig göras i kalkylprogrammet Excel utan tillgång till avancerade dataprogram. Detta kräver dock en hel del arbete första gången man ska ta sig an uppgiften. Det återstår en del arbete innan detta synsätt och denna metod rutinmässigt kan inkluderas i de sociala företagens bokslut.

Metoden ger underlag, insikter och kunskaper hos de sociala företagens externa intressenter som gör det möjligt att fatta beslut kring och förhålla sig till de sociala företagens samhällsnytta.

1.4 Utblickar

Denna studie är på sätt och vis ett specialfall inom den sociala ekonomin. Den skildrar företag som, bortsett från medarbetarnas utanförskap till följd av missbruk och kriminalitet, bemannas av medarbetare med hög kompetens och förmåga. Inte minst som entreprenörer. Därför blir de mer konkreta delarna av våra resultat kanske av begränsat allmängiltigt värde. Det finns enligt vår mening emellertid ett antal marginaliserade och utsatta grupper i eller i anslutning till den sociala ekonomin som det vore värdefullt att metodutveckla arbetet kring och ta fram empiriska data för, t.ex:

- ungdomar på glid, inte minst till följd av de omfattande och långsiktiga konsekvenserna i form av mänskligt lidande och ekonomiska kostnader som följer av deras utanförskap
- personer som är marginaliserade på arbetsmarknaden av olika skäl t.ex. etnicitet, kompetens, psykosocial problematik, olika funktionshinder etc. Samhället mister sannolikt betydande produktionsvärden till följd av dessa gruppers marginalisering

- personer med psykiska funktionshinder och andra sjukdomstillstånd som tämligen konsekvent marginaliseras av de arbetsmarknadsrehabiliterande aktörerna i samhället trots att en stor andel av dem har arbetsförmåga. Stora vårdkostnader och stora produktionsförluster uppstår till följd av detta
- invandrare som av språkliga, etniska eller andra skäl permanent utesluts från arbetslivet med stora samhällskostnader som följd

Men det finns också organisationer som på halv- eller helideell basis arbetar med prevention eller återfallsprevention kring marginaliserade grupper och på så sätt både kan sägas vara i utkanten av den sociala ekonomin och samtidigt skapar stora samhällsvärden vars omfattning det vore värdefullt att kartlägga. Exempel på sådana organisationer kan vara KRIS, Dianova, Fryshuset eller IFS & RSMH.¹ Dessa organisationer reducerar sannolikt samhällets kostnader för sina målgruppers marginalisering samtidigt som de bidrar till att personer återtar sin produktions- och försörjningsförmåga.

Kanske vore det värt mödan att undersöka dessa verksamheters samhällsvärde och att även för dessa ta fram likartade Socioekonomiska bokslut.

---

¹ Intresseföreningen för Schizofreni, Riksförbundet för Social och Mental hälsa

2. Inledning

2.1 Bakgrund och uppdrag

Åren 2004 och 2005 inledde vi ett arbete med att visa på de teoretiska grunderna för och metoden att ta fram Socioekonomiska bokslut för det som kallas sociala företag. Arbetet utgick från arbetskooperativet Basta och använde sig av data från en tidigare studie.² Denna metod- och pilotstudie³ ledde till det arbete som här presenteras.

Vårt uppdrag med denna studie är att empiriskt pröva den metod vi utvecklat på två sociala företag, Basta och Vägen Ut! visa hur den kunskap som skapas kan användas på andra typer av företag i den sociala ekonomin och pedagogiskt och konkret beskriva hur modellansatsen kan tillämpas av dessa företag på egen hand.

De två studerade företagen har en speciell profil och målgrupp. De riktar sig båda mot personer som har sin bakgrund i missbruk och kriminalitet. Detta ger vårt arbete och de kalkyler som presenteras en speciell karaktär. Det finns dock inget i detta arbetssätt som inte går att översätta till sociala företag riktade mot andra målgrupper såsom personer med psykiska funktionshinder, utvecklingsstörda, långtidsarbetslösa, ungdomar på väg att tappa kontakten med samhället, invandrare, långtidssjukskrivna eller andra marginaliserade grupper.

Detta arbetes metodologiska och (ekonomisk-)teoretiska grunder återfinns i ovan nämnda metodrapport. Om man vill fördjupa sig i hela tankeprocessen kring Socioekonomiska bokslut bör de båda rapporterna läsas sammanhängande.

2.2 Syfte

Syftet med denna rapport är att

- med utgångspunkt i en analys av missbrukets och kriminalitetens kostnader utarbeta och presentera Socioekonomiska bokslut för de sociala företagen Vägen Ut! och Basta
- beskriva och analysera dessa bokslut så att förståelse skapas för de sociala företagens samhällsnytta

---

² Nilsson, Svempa Johansson – missbrukare eller företagare, SEE, 2000

³ Nilsson & Wadeskog, Resten av bilden, SEE, 2005

- generalisera dessa analyser till att omfatta andra typer av sociala företag som vänder sig till andra målgrupper
- pedagogiskt beskriva och visa hur man i ett socialt företag på egen hand kan arbeta fram ett Socioekonomiskt bokslut för den egna verksamheten

I rapporten beskrivs två framgångsrika sociala företag. Syftet med denna rapport är inte att jämföra dessa två företag med varandra i termer av bättre eller sämre, vilket kanske vore frestande. Dessa företag är i väsentliga stycken olika vad gäller livslängd, storlek, affärsidé etc. Det gemensamma för dem båda är att de både är *framgångsrika i sitt rehabiliteringsarbete och att de ur ett samhällsperspektiv är mycket lönsamma*. Ett förhållande som på intet vis speglas i deras företagsekonomiska bokslut. Det är dessa frågor som kommer att vara studiens fokus; hur beskriver, mäter och värderar vi denna samhällsnytta på ett så generaliserbart vis som möjligt?

Däremot kommer vi att beskriva likheter och skillnader mellan dessa båda företag för att göra det möjligt att förstå hur och varför olikheter i samhällsekonomiska effekter uppstår till följd av skillnader i målgrupp, tidigare huvuddrog, skillnader i könsfördelning etc.

2.3 Så här har vi jobbat

2.3.1 Anslag

Vår utgångspunkt i denna rapport har varit den tidigare genomförda metodstudien. I denna tidigare studie presenteras ett välfärdspolitiskt anslag, en mer teoretisk diskussion kring centrala ekonomiska begrepp samt en genomgång av synsättet kring samhällsekonomiska utvärderingar. Dessa tre perspektiv utgör grunden för det Socioekonomiska bokslutet. För en djupare förståelse av de resultat vi här presenterar bör de båda rapporterna läsas parallellt.

Grundidén i detta arbete är tämligen enkel - om än ganska arbetskrävande. Vi utgår från den samhällsnytta dessa två företag skapar och som återfinns i deras företagsekonomiska bokslut. Detta bokslut ger emellertid endast en begränsad bild av denna samhällsnytta. En stor mängd positiva effekter uppstår till följd av att medarbetarna på Vägen Ut! respektive Basta upphört med sitt missbruk och sitt kriminella liv. Som ekonom kallar man detta positiva externa effekter. Det vi har gjort här är att först försöka spåra alla de effekter ett liv i utanförskap leder till, kvantifiera dessa och sätta en prislapp på dem. Vi har identifierat och prissatt cirka 130 stycken sådana olika konkreta effekter.

Därefter har vi studerat hur dessa effekter har upphört eller reducerats då man väljer att ansluta sig till Basta eller Vägen Ut!. Detta har vi därefter

summerat först på individnivå och därefter för hela företaget. Denna summa utgör tillsammans med det företagsekonomiska bokslutet det Socioekonomiska bokslutet.

Vi har alltså följt den klassiska samhällsekonomiska analysen tre olika steg

- identifiera alla de effekter en viss åtgärd leder till (välfärdskonsumtionskedjorna)
- kvantifiera dessa (våra sex olika individscenarios)
- prissätta detta (vår kalkylmodell med dess produkt- och prislistor)

2.3.2 Metod

Denna rapport bygger på det vi kallar scenariotekniken.⁴ Det betyder att vi tillsammans med experter inom ett område mejslar fram vad dessa experter anser vara typiska förlopp, i detta fall för olika former av missbrukskarriärer eller kriminella karriärer. Naturligtvis skulle det mest ideala vara om våra kalkyler byggde på faktiska journal- och aktdata, vilket vi arbetat med i andra studier.⁵ Men det har inte varit möjligt här.

Konkret har vi träffat tre olika grupper på Basta respektive Vägen Ut! bestående av mellan 4 och 8 personer vardera. Dessa grupper är valda så att de tillsammans ska kunna spegla en så allsidig och total bild som möjligt av ”typiska missbruksförlopp”. Två grupper har bestått av myndighetsrepresentanter,⁶ två grupper av tidigare missbrukande män och två av tidigare missbrukande kvinnor. Totalt sett har 24 stycken workshops avhållits med dessa sex grupper.

Tillsammans med dessa har vi mejslat fram först en intressentstruktur och därefter ett välfärdskonsumtionsmönster kring tre olika typer av droger; heroin, amfetamin och alkohol. Vi har också studerat hur detta skiljer sig åt mellan män och kvinnor.

Efter varje workshop har vi mailat resultatet till de berörda grupperna för synpunkter och feedback och haft detta som utgångspunkt för nästa workshop. Vi har haft de båda grupperna som varandras referensgrupper

---

⁴ Detta har vi gjort i ett antal andra studier bl.a. Nilsson & Wadeskog, Rutger Engström missbrukare eller psykiskt sjuk, Socialstyrelsen, 1997, Lundmark, Nilsson & Wadeskog, Sara Söderberg, om rehabilitering av diffusa ryggdiagnoser, Nacka Kommun & SLL, 1998, Eva Britt Larsson – en person med psykosociala arbetshinder, Södertälje Kommun & SLL, 2000.

⁵ En sådan studie har vi på uppdrag av Socialstyrelsen genomfört kring personer med psykiska funktionshinder, Nilsson & Wadeskog, Det lönar sig, Socialstyrelsen, 2006.

⁶ Följande myndigheter har varit representerade i våra myndighetsgrupper; beroende/missbruksvård i kommun och landsting, somatisk vård, socialtjänst, kriminalvård, polis, åklagarväsende, försäkringskassa och arbetsförmedling.

och jämfört om de svar vi fått varit lika eller olika. Likheterna i svaren har varit påfallande. En skillnad är att man på Vägen Ut! har betydligt mindre erfarenhet av heroin, till följd av drogkulturen i Göteborgsområdet. En annan skillnad är att Basta är mer mansdominerat (74%) än Vägen Ut! som har en kvinnlig majoritet. I övrigt är överensstämmelserna mycket goda.

Inom en del områden där vårt behov av kunskap varit särskilt stort eller då vi velat kontrollera eller jämföra data från de sex expertgrupperna med andra källor har vi använt oss av intervjuer med andra experter inom områdena missbruksbehandling och social marginalisering av svaga grupper (totalt sett cirka 10 sådana intervjuer⁷).

2.3.3 Hur exakta svar kan man få?

Då man genomför denna typ av studier måste man ganska tidigt bestämma sig för vilken detaljnivå i svaren man vill ha. Ju mer exakta svar desto högre precision i resultaten, men också desto mera arbete. Vi har valt att i denna studie följa en princip som vi i andra sammanhang kallat tumregelsprincipen som lyder på följande vis

”Då man kan erhålla exakta siffror och svar ska dessa tas fram och redovisas, då så inte är möjligt väljer man en tillräckligt god approximation som tillgodoser de behov som studiens syfte motiverar.”

I denna studie betyder det att kostnader och intäkter redovisas med skiftande exakthet. Den kommunala dygnskostnaden för en rehabplats på Basta redovisas exakt, medan kostnaden för ett dygn på en avgiftningsavdelning redovisas som genomsnittet inom berörda landsting och kostnaden för en komplicerad rättegång skattas genom en sammanvägning av ett antal sådana rättegångar.

Så när vi redovisar att en missbrukare av ena eller andra slaget kostar si och så många kronor eller att värdet av en framgångsrik period på Vägen Ut! innebär ett samhällsvärde på ett visst antal kronor, ska dessa siffror tolkas med förnuft. De utgör ingen beskrivning på kronan när av de faktiska kostnaderna utan ger en mycket god indikation av var de faktiska genomsnittliga kostnaderna ligger. Man får inte som läsare låta sig luras av den skenbara exaktheten i våra svar.

---

⁷ Vi har intervjuat bl.a. sjuksköterskor inom beroendevården, socialsekreterare, drogterapeuter, personer verksamma inom psykiatrin, socialsekreterare inom barn och ungdomsverksamheten, personer som arbetar med olika former av härbärgen och boendeinsatser, fältsekreterare, boendestödare

2.4 Avgränsningar, begränsningar och generaliserbarhet

Det måste sägas tydligt; *detta är inte en studie av missbrukets generella samhällskostnader*. Det har inte varit vårt uppdrag.

Vi har här, som ett sätt att skapa de Socioekonomiska boksluten för Vägen Ut! och Basta, gjort kalkyler för de samhällskostnader medarbetarna på dessa två företag sannolikt har förorsakat under sina aktiva missbrukskarriärer eller sina liv som kriminella. Men det är kostnaderna för just dessa personer. Vi kan med utgångspunkt i denna studie inte säga något om hur representativa för hela gruppen ”grova och långvariga missbrukare” de är. Därför kan man inte med stöd av dessa siffror säga något generellt, vare sig om missbrukets kostnader eller värdet av en framgångsrik rehabilitering, annat än möjligtvis i räkneexemplets form.

I denna mening är själva resultaten begränsade till just dessa två företag, just året 2005. Däremot är vårt anslag och vår metod i högsta grad användbar och generaliserbar. Vilket också varit syftet med denna studie; att ta fram och demonstrera en generaliserbar metod. Som vi ser det har metoden två helt olika användningsområden.

Det ena av dessa är alla *andra sociala företag eller företag verksamma inom den sociala ekonomin* som skapar positiva mervärden som inte syns i deras företagsbokslut oavsett om det handlar om minskad vårdkonsumtion i sociala kooperativ för psykiskt funktionshindrade, framtida kostnader för utslagna ungdomars kriminalitet eller sociala företag som ska motverka invandrares utslagning från arbetsmarknaden.

Det andra användningsområdet är för alla *andra verksamheter som arbetar med rehabilitering av personer med en komplex och multifaktoriell problematik*. Oavsett om det handlar om psykosociala arbetshinder, diffusa rygg-nackdiagnoser, långtidsarbetslösa, personer med psykiska sjukdomstillstånd eller missbruk av olika slag och där det finns ett behov av att hitta ekonomiska mått på samhällsnyttan av en sådan rehabilitering. Metoden blir ett sätt att betrakta komplex rehabilitering som ett socialt investeringsproblem i stället för ett kostnadsproblem.

2.5 Läsanvisningar

Rapporten består av tre delar. Den första delen handlar om *hur vi arbetat för att ta fram de Socioekonomiska boksluten* i dessa två företag. Det börjar med att vi i kapitel 3 definierar begreppet. I kapitel 4 beskriver vi mycket kortfattat de två företagen. Kapitel 5, 6 och 7 beskriver hur vi steg för steg räknar ut missbrukets olika kostnader. I kapitel 8 presenterar

vi de två företagens konventionella företagsekonomiska bokslut för att i kapitel 9 presentera de två Socioekonomiska boksluten.

Den andra delen består av kapitel 10. Här för vi en diskussion kring hur de tidigare resonemangen kan *överföras till andra typer av sociala företag* och andra komplexa rehabiliteringsprocesser. Vi illustrerar med två målgrupper; ungdomar på glid och personer med psykiska funktionshinder.

Den tredje delen består av kapitel 11 samt ett appendix i vilket *vi visar konkret och steg för steg hur man på egen hand kan göra för att arbeta fram ett Socioekonomiskt bokslut* för det egna sociala företaget. Vi gör detta i programvaran Excel och inte som i andra studier vi gjort med vår egen programvara KALAS, just för att metoden på egen hand ska kunna användas av andra utan att vara beroende av en specifik kalkylmodell.

För att på egen hand kunna arbeta vidare med att ta fram det egna sociala företags Socioekonomiska bokslut föreslår vi att man går tillbaka till vår tidigare metodrapport där vi dels placerar in det Socioekonomiska bokslutet i ett välfärdspolitiskt sammanhang och dels ger en enkel inblick i de ekonomiskt – teoretiska begrepp man bör behärska för att göra en sådan analys.

3. Vad är ett Socioekonomiskt bokslut?

Det Socioekonomiska bokslutet bygger på att det företagsekonomiska bokslutet kompletteras med ett samhällsekonomiskt perspektiv.⁸ Syftet med detta är att internalisera relevanta delar av det sociala företagets externa effekter.

I vår definition av detta bokslut utgår vi från etablerad nationalekonomisk teoribildning och den begreppsapparat som denna teoribildning använder sig av.⁹ Inom denna teoribildning använder man sig av begreppet externa effekter med vilket i grova drag menas effekter som uppstår till följd av ett företags verksamhet men som inte speglas i dess bokföring eller företagsekonomiska redovisning. Ett vanligt exempel på negativa externa effekter, t.ex. externa kostnader, är miljöeffekter av industriproduktion. Motsatsen till detta begrepp är interna effekter dvs. sådana effekter som faktiskt redovisas i företagets bokslut m.m. I vår definition av Socioekonomiskt bokslut har vi utgått från dessa två begrepp.

Vi har också utgått från den grundläggande definitionen av begreppet vinst/förlust som i ekonomisk terminologi brukar anges som skillnaden mellan intäkter och kostnader.¹⁰

Den första delen av det Socioekonomiska bokslutet är det produktionsvärde och de produktionskostnader som uppstår till följd av en tidigare missbrukares arbete på Vägen Ut! eller på Basta. Detta värde kommer vi längre fram att hitta i företagets bokföring. Denna företagsinterna vinst är lika med företagets intäkter minus dess kostnader såsom de redovisas i företagets bokslut.

Företagets Interna Vinst = Interna Intäkter – Interna Kostnader (1a)

IV = II – IK (1b)

Den andra delen av det Socioekonomiska bokslutet består dels av alla de externa kostnader i samhället som inte längre uppstår till följd av att missbruket har upphört, vilket vi här kallar externa intäkter. Det består

⁸ Den definition av Socioekonomiskt bokslut vi här använder oss av är en modifikation och utvidgning av den preliminära definition som förekommer i den tidigare metodrapporten

⁹ Dessa begrepp definieras och diskuteras i den tidigare metodrapporten. För vidare diskussion av detta se Bohm, i Samhällets intresse, SNS, 1978

¹⁰ I företagsekonomiska sammanhang kallas vinst ofta resultat eller överskott. Vi kommer genomgående i denna rapport att använda oss av begreppen vinst och förlust

också av alla de kostnader som kvarstår i mindre omfattning eller har tillkommit till följd av verksamheten vid Vägen Ut! eller Basta. Detta kallar vi externa kostnader. Den externa samhällsvinsten i det Socioekonomiska bokslutet består alltså av externa intäkter minus externa kostnader.

Företagets Externa Vinst = Externa Intäkter – Externa Kostnader (2a)

EV = EI – EK (2b)

Vi kan nu formulera en principiellt sett enkel ekvation för att beskriva det Socioekonomiska bokslutet för Basta respektive Vägen Ut!

Det Socioekonomiska värdet är summan av företagets interna och externa vinst (3a)

SOC EK = IV + EV (3b)

Denna skillnad utgör *grunden för att bygga upp det Socioekonomiska bokslutet*. Med Socioekonomiskt bokslut för sociala företag menar vi

- ett bokslut som *utgår från företagets ordinarie bokslut* såsom det definieras i bokföringslagen. Det omfattar i första hand företagets resultaträkning, dvs. intäkter minus kostnader.
- detta bokslut kompletteras genom att för företaget *betydelsefulla externa effekter identifieras, kvantifieras och värderas* (monetariseras).
- dessa monetariserade externa effekter bakas samman till *ett eller flera kostnadsställen i företagets socio-ekonomiska resultaträkning*.
- bokslutet kan *kompletteras med andra icke monetariserade variabler* som påverkar företagets resultat och värderingen av detta.
- denna process *görs regelbundet* (årligen) som en del av företagets ordinarie bokslutsarbete.
- resultatet redovisas *tillsammans med företagets övriga årsredovisning*.

Bokslutet består av tre olika delar; en resultaträkning, en nyckeltalsanalys och en investeringsanalys.

Resultaträkningen arbetar vi fram genom att utgå från ett antal individkalkyler som vi väger samman utifrån hur många personer av de olika kategorierna som finns på Vägen Ut! respektive Basta. Denna externa kalkyl länkas därefter samman med företagets bokslut för 2005. Allt utifrån formeln ovan.

De nyckeltal vi redovisar illustrerar skillnaden mellan det företagsekonomiska och samhällsekonomiska synsättet.

Investeringsanalysen syftar till att värdera investeringseffekterna av rehabiliteringsarbetet på Basta/Vägen Ut!. Vi använder oss av tre olika tids-
horisonter 1, 5 och 25 år. Här är begreppet ”pay-off tid” centralt, vilket
kan tolkas som den tid som förflyter innan en investering är återbetald.

De externa kalkylerna för företagen baserar sig på antalet helårspersoner
som varit i verksamheterna under året. Beräkningen av antalet helårs-
personer var nödvändig för Vägen Ut! som har kortare placeringar än
Basta. Kalkylen för antalet helårspersoner på Vägen Ut! baseras framför
allt på information om återfall under året.

4. De två sociala företagen

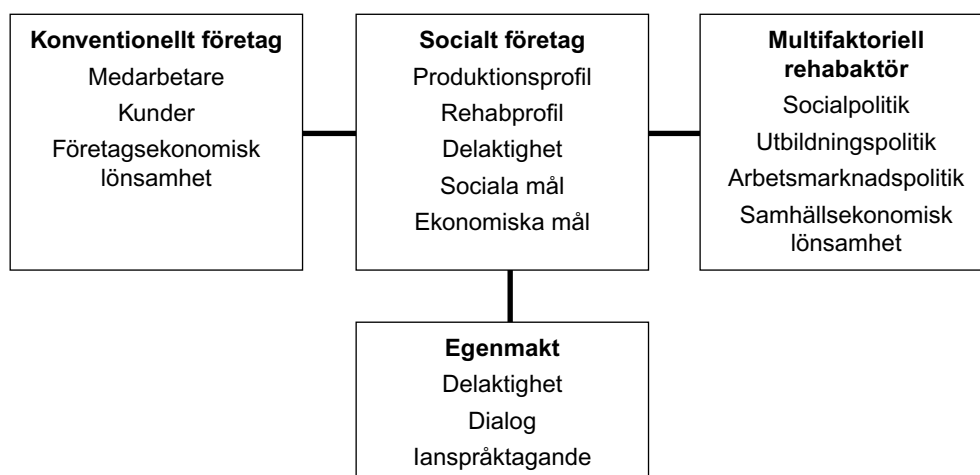
4.1 Ett socialt företag – multifaktoriell rehabilitering med egenmakt som metod

Denna studie beskriver ett Socioekonomiskt bokslut för sociala företag. Vad är då ett sådant företag sett ur rehabiliterings- och integrationsperspektiv? Vi har här utgått från följande definition;

Ett socialt företag är en näringsverksamhet som har som huvudsakligt ändamål att integrera människor i samhälle och arbetsliv...”¹¹

Denna definition säger i grund och botten två saker. Det sociala företaget bedriver dels ekonomisk verksamhet (näringsverksamhet) med allt vad det innebär av att balansera intäkter mot kostnader, ha kunder, ha anställda och att vara lönsamt. Men, och detta enligt definitionen ovan, företagets egentliga syfte är att *arbetsrehabilitera och integrera personer utanför arbetsmarknaden*. Ett instrument för att stödja marginaliserade (ofta med en multifaktoriell problematik) personers återinträde i samhället. *Det sociala företaget är med denna definition ett renodlat rehabiliteringsföretag vars syfte är att integrera marginaliserade personer på arbetsmarknaden.*

Det sociala företaget – två perspektiv & en metod

¹¹ Nutek, 2005, Social företagande – en väg till arbetsmarknaden. Denna definition innehåller också ett antal andra komponenter som dock inte är av vikt för denna diskussion

I just detta avseende *skiljer sig det sociala företaget på intet vis från andra organisationer eller projekt som arbetar med komplex och multifaktoriell rehabilitering*. Det gemensamma syftet är att bistå enskilda människor som står utanför arbetsmarknaden att ta sig tillbaka till arbetsmarknaden och samhällsgemenskapen.

Alla dessa goda rehabiliteringsprojekt jobbar utifrån begrepp som helhets-syn och långsiktighet. Det som särskiljer de sociala företagen från andra rehabiliteringsverksamheter är två faktorer. Den första är den entydiga betoningen av *arbetets värde*. Man producerar, inte för att skapa konstgjord eller artificiell sysselsättning i mer terapeutisk mening, utan därför att man har kunder som efterfrågar och vill köpa det som produceras. Man skulle kunna kalla det riktigt arbete. Man är som företag mer eller mindre beroende av de intäkter arbetet genererar. Arbetet har en betydelse både för medarbetarnas personliga utveckling och rehabilitering och för företagets överlevnad och utveckling.

Den andra faktorn är *egenmakten*, dvs. man är själv sin egen herre. Rätten och förmågan att (i regel under demokratiska former) bestämma över det egna livet är central för den tillväxtbefrämjande och rehabiliterande processen. Detta med att sitta vid ratten i det egna livet i stället för att vara passagerare (empowermentperspektivet) kan för övrigt ses som en av de centrala faktorerna bakom framgången med reformen personligt ombud¹² för psykiskt funktionshindrade, som i detta avseende bygger på samma ideologiska grund som de sociala företagen.

Vår tolkning i detta sammanhang är att *det sociala företaget är ett företag som arbetar med rehabilitering och integrering av marginaliserade människor och använder sig av två metoder; egenmakt eller empowerment samt riktigt arbete för att uppnå dessa mål*.

4.2 Basta

De grunddata det Socioekonomiska bokslutet baseras på utgår från verksamhetsåret 2005. Vi fryser läget december 2005 och beskriver verksamheten vid denna tidpunkt vad gäller antalet medarbetare, omsättning m.m. En del andra data om medarbetarnas bakgrund etc. har något äldre ursprung.

December 2005 fanns det på Basta 65 personer. 43 % hade varit på Basta i 12 månader eller mindre, vilket innebär att deras vistelse på Basta finansierats av socialtjänsten (78 % av fallen) eller kriminalvården/rättsväsendet

---

¹² Se Lundmark & Nilsson, Mångfaldens mekanismer – om att vara personligt ombud i storstad, Socialstyrelsen, 2004

(22% av fallen) med en kostnad på 780 kronor per dygn eller 285 000 kronor per individ på helårsbasis för kommunen och 900 kronor per dygn eller 329 000 kronor på helårsbasis för kriminalvården.

Övriga personer har vistats på Basta ett år eller längre tid. Vistelsetiden varierar mellan ett och elva år med ett medianvärde på 4–5 år. 74% (48 st.) är män och 26% (17 st.) är kvinnor. Deras genomsnittsålder är 42 år. Mer än 75% av Bastianerna befinner sig i åldersintervallet 30–49 år. Endast 4 stycken är under 30 år.

Den vanligaste huvuddrogen på Basta är amfetamin. Heroin och alkohol är minoritetsdroger på Basta. Huvuddrogen innan tiden på Basta fördelar sig på följande vis. Läget december 2005 sammanfattas i tabellen nedan

Tabell 4.1 Tidigare huvuddrog för Bastianer fördelat på kön, avser december 2005

	Män	Kvinnor	Summa
Heroin	7 (11%)	2 (3%)	9 (14%)
Amfetamin	34 (52%)	14 (22%)	48 (74%)
Alkohol	7 (11%)	1 (2%)	8 (13%)
Summa	48 (74%)	17 (27%)	65 (101%)

Bastianerna har i regel haft ett långvarigt missbruk ofta etablerat under tonåren och för många har detta missbruk pågått mer eller mindre oavbrutet i 20 års tid. De flesta har varit yrkesverksamma (37 st. olika grupper av yrkeserfarenheter finns representerade) och många har en yrkesutbildning i bagaget. En följd av detta är att många, kanske merparten, under sin missbrukskarriär haft kortare eller längre perioder av sjukpenning och stundtals A-kassa. Då man varit sjukskriven har detta endast undantagsvis skett under diagnosen missbruk.

30 personer på Basta har egna barn. Sammanlagt har dessa 30 personer 56 barn, varav 6 st. bor på Basta vid utgången av 2004.

Under sin missbruksperiod har 68% varit i någon form av behandling (i regel inom ramen för socialtjänsten). Denna behandling har omfattat allt från öppenvårdsinsatser till frivilliga behandlingshem där ett stort antal vårdepisoder finns representerade. 18% har varit föremål för LVM-insatser och 12% har vårdats enligt LVU.

34 personer på Basta har haft fängelsestraff med en sammanlagd strafftid på 124 år vilket innebär i genomsnitt två år per Bastian.

Dessa insatser har i allt väsentligt skett under åren närmast innan man kommit till Basta och med andra ord skett i senare delen av missbrukskarriären som kanske kan uppfattas som accelererande.

4.3 Vägen Ut!

Även för Vägen Ut! baseras det Socioekonomiska bokslutet på verksamheten 2005. Jämfört med Basta är Vägen Ut! ett ungt projekt med ett par år på nacken. Under denna korta tid har verksamheten expanderat mycket snabbt. Dessutom är personer i verksamheterna sällan där längre perioder vilket följer av idén med att fungera som en sluss mellan utanförskapet och arbetsmarknaden. Jämfört med Basta får vi således i Vägen Ut! räkna om de personer som gått igenom verksamheter till helårspersoner.

Under 2005 fanns det i huvudsak 3 verksamheter:

- Villa Solberg – boende och arbetsträning för män
- Karins Döttrar – kommersiell verksamhet och arbetsträning för kvinnor
- Kafé Solberg – kommersiell verksamhet och arbetsträning

Dessutom finns det verksamhet inom en intresseförening och en ekonomisk förening i paraplyorganisationen, Consortiet Vägen Ut!. Under året har flera verksamheter planerats för att komma igång under 2006¹³. Om man vill redovisa antalet personer i Vägen Ut! under 2005 så kan de delas in i två grupper, dels anställda och dels boende/tränande.

Anställda

19 personer var anställda under hela eller delar av 2005. 14 st av dessa uppbar lönebidrag och två hade OSA. Vissa av de anställda var med under hela året medan andra endast varit anställda under en period. Uttryckt i helårsarbeten reduceras de 19 personerna till 13 årspersoner. Av dessa är 11 personer som ingår i vår kalkyl eftersom de har en förhistoria som kan kopplas till våra typkarriärer.

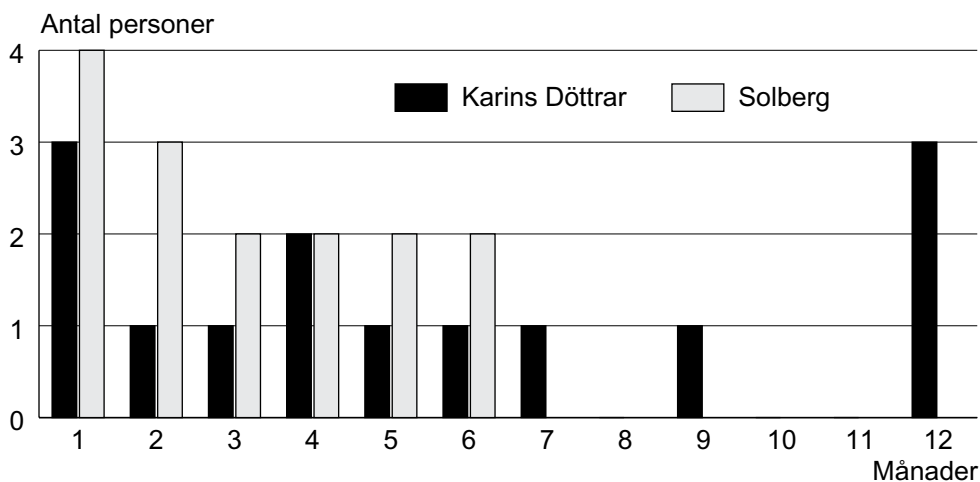
Boende eller i verksamhet

På Villa Solberg fanns det 15 män under året. Karins Döttrar hade 15 kvinnor i verksamhet under året.

Varaktigheten varierar stort i dessa grupper. I diagram 1 visas spridningen på de 30 personerna med avseende på hur många månader under 2005 de deltog i verksamheterna på Karins Döttrar eller bodde på Solberg.

¹³ När detta skrivs våren 2006 har Villa Karin, ett halvvägshus för kvinnor motsvarande Villa Solberg, Anlita, ett egenanställningsföretag och Young Surfers, ett screentryckeri, kommit igång

Diagram 4.1 Antal månader i verksamhet

Huvuddrog och Kön

Vi har försökt att matcha personerna i Vägen Ut! – såväl anställda som boende och i verksamhet – efter kön och huvuddrog innan de kom till Vägen Ut!. Av de 49 personer vi har på listorna för 2005 så utgår två stycken. Resterande 47 har vi klassat på följande sätt:

Tabell 4.2 Tidigare huvuddrog för Vägen Ut! fördelat på kön, avser december 2005

	Män	Kvinnor	Summa
Heroin	2	1	3
Amfetamin	18	12	30
Alkohol	2	12	14
Summa	22	25	47

Eftersom kalkylerna förutsätter att vi räknar på helårspersoner och flera av dessa endast har varit med under kortare perioder under 2005, så tänkte vi först räkna om dessa personer till helårspersoner baserat på den faktiska tid de varit i verksamheten. Detta visade sig emellertid ge en snedvridning i kalkylerna.

Även om en person endast deltar i ett kortare program inom Vägen Ut! så är tanken att detta skall leda till att man förblir drogfri och fortsätter arbeta på att komma tillbaka till arbetsmarknaden. Verksamhetsansvariga på Vägen Ut! har gått igenom listorna på de som deltagit i verksamheter under året och har kunnat fastställa vilka som fått återfall. Resten har räknats som helårspersoner även om de enbart deltagit i kortare verksamhet.

Med detta sätt att resonera har vi fått följande fördelning av helårspersoner på Vägen Ut!.

*Tabell 4.3 Tidigare huvuddrog för medarbetare vid Vägen Ut!
fördelat på kön, avser december 2005
(Antal helårspersoner, avrundade värden)*

	Män	Kvinnor	Summa
Heroin	1,0 (3%)	1,0 (3%)	2,0 (5%)
Amfetamin	13,6 (36%)	9,3 (24%)	22,8 (60%)
Alkohol	2,0 (5%)	11,0 (29%)	13,0 (35%)
Summa	17,6 (44%)	21,2 (56%)	37,8 (100%)

4.4 Likheter och skillnader

Om vi jämför de båda företagen ser vi att den avgörande likheten är att praktiskt taget alla medarbetare har en lång förhistoria i kriminalitet och missbruk. Ett väletablerat och i regel långvarigt utanförskap, i de flesta fall ända från tidig tonårstid och långt upp i medelåldern. För många är det ett missbruk, kriminalitet och utanförskap som ägt rum under 20 års tid eller längre. I båda verksamheterna är amfetamin den dominerande huvuddrogen. Det finns dock vissa skillnader

- på Basta är det i första hand missbruket som är ingången till företaget medan det på Vägen Ut! också kan vara en mer renodlad kriminell bakgrund.
- Basta domineras av män (74%) medan Vägen Ut! har en majoritet kvinnor (55%).
- alkohol har som huvuddrog en klar minoritetsställning på Basta (12%) men har en betydligt större andel på Vägen Ut! (35%).
- mediantiden för vistelse på Basta uppgår till mellan 4 och 5 år medan den på Vägen Ut! snarare ligger på 4–5 månader. Denna skillnad förklaras framför allt av att de beskrivna verksamheterna inom Vägen Ut! enbart har varit igång ett drygt år vid studiens genomförande.
- skillnaden speglar sannolikt även en skillnad i verksamhetsidé i de båda företagen. Basta skapar på sätt och vis en egen intern arbetsmarknad medan Vägen Ut! mer har en renodlad slussfunktion in i det övriga samhällets rehabiliteringssystem.

Dessa skillnader kommer att ha en viss betydelse för utfallet i det Socioekonomiska bokslutet eftersom *samhällskostnader i hög grad är beroende både av kön och drog.*

5. Två kön, tre droger, sex missbruksbeteenden¹⁴

5.1 Förlopp av särskilt intresse kring missbrukets kostnader

För att korrekt kunna beräkna missbrukets ekonomiska effekter är det viktigt att ha en någorlunda korrekt bild av hur olika sorters missbruk och kön skapar något olika livsstilar och därmed olika välfärdskonsumtionsmönster. Nedan beskriver vi i renodlad och något tillspetsad form de skillnader vi kan se och som har betydelse för denna studie. Återigen vill vi påpeka att detta inte nödvändigtvis är en korrekt bild av missbrukaren i allmänhet utan den bild som enligt våra expertgrupper gäller för de personer som idag är på Vägen Ut! eller Basta.

5.1.1 Drogens påverkan på livsstil

Heroinisten missbrukar i stort sett varje dag. Detta är en följd av att avtändning medför svår och plågsam abstinens. Heroinisten avstår därför från sin drog endast då han av yttre omständigheter tvingas därtill. Han missbrukar därför kanske så mycket som 300–350 dagar per år. Hans drog är dyrare än amfetaministens och hans behov mer regelbundet varför han på detta vis generellt sett skapar större samhällskostnader. Å andra sidan klarar heroinisten ofta av att hålla sig osynlig i långa perioder. Heroinisten stör inte sina grannar och lever inte ett lika utagerande liv som amfetaministen. Han har en mycket lägre profil. Han har ofta egen lägenhet och har ofta hand om sina barn längre tid än amfetaministen.

Amfetaministen missbrukar mer i cykler. En period på 3, 5 eller 10 dagar med intensivt missbruk och vakenhet hela tiden, följt av en kollaps (ofta under nertrappning med stöd av alkohol eller tabletter) på flera dygn då man sover ut och därefter börjar missbruket igen. Stundtals söker amfetaministen upp avgiftningen under sin avtändningsfas. Detta cykliska förlopp gör att amfetaministen missbrukar färre antal dagar per år, kanske 200–250 dagar per år.

Amfetaministen är mer aktiv i sin drog, inte minst mer sexuellt aktiv, medan heroinisten då han är påtänd lever i ett mer stillastående passivt

---

¹⁴ Detta kapitel har i första hand byggts upp med hjälp av de fyra expertgrupper av före detta missbrukare vi samarbetat med på Vägen Ut! och Basta. Ett tiotal kompletterande intervjuer har gjorts med ett antal myndighetsaktörer för att fördjupa bilden och verifiera vissa nyckelfakta

tillstånd. Amfetaminsten är i högre grad en nattvarelse medan heroinisten mera är en dagvarelse. Detta påverkar hela deras livsstil i allmänhet och brottsmönster i synnerhet. Lite tillspetsat kan man påstå att heroinisten i princip begår brott för att få pengar till drogen. Detta gör amfetaminssten också men ägnar sig dessutom tämligen frekvent åt vad man kallar nöjesbrytning (ett sätt att få stimulans och extra kickar) som en följd av drogen. Ett beteende som leder till omfattande skadegörelse.

Alkoholisten kan oftare och längre än narkomanen härbärgera sitt missbruk inom den övriga samhällsstrukturen kanske för att alkohol är en socialt accepterad drog, kanske till följd av att den inte lika automatiskt leder till kriminalitet eftersom den är betydligt billigare som drog. Men alkohol förknippas av våra expertgrupper mera med kroppsskador än narkotika. Dels rent inremedicinska skador och dels till följd av yttre våld som i sin tur kan vara en följd av den aggressivetskultur som förknippas med alkohol.

5.1.2 Könets påverkan på livsstil

Då vi försökt spåra skillnader mellan män och kvinnor säger våra expertgrupper att män mer begår brott som stölder, inbrott och rån samt att kvinnor mer ägnar sig åt bedrägerier. Båda könen framställs som lika flitiga snattare.

Kvinnor beskrivs som mer utsatta för misshandel och övergrepp, inte minst sexuella övergrepp. Kvinnorna värnar mer om det normala livet i form av lägenhet, dagis, skola osv. kanske främst för att få behålla vårdnad om barnen. Det händer att män tar på sig straff för brott som man begått gemensamt för att kvinnorna ska bevara "ett hem" då de kommer ut.

Cirka 80% av samtliga kvinnor i denna studie har fått sina barn omhändertagna av sociala myndigheter och/eller blivit utsatta för olika former av offentliga ingripanden kring dessa barn. Det allra vanligaste är att man efter ett antal olika anmälningar och utredningar fått barnen placerade i någon form av familjehem eller "fosterhem". Detta är förknippat med betydande insatser under en lång följd av år. Insatser som gradvis upphör efterhand som föräldrarna på Basta eller Vägen Ut! återtar vårdnaden om sina barn.

5.1.3 Prislappen på drogen

En väsentlig samhällskostnad för missbruk är kostnaderna för själva drogen, eller snarare de brott som begås för att kunna finansiera drogen. Dygnskostnaden för missbruket beror naturligtvis på hur mycket man tar, tillgången på drogen, tillgången på pengar och om man handlar i

gatuledet eller grossistledet. Enligt våra expertgrupper var prisbilden vid tiden för denna studie följande

- heroin: dygnskostnad 800–1 500 kronor med ett genomsnitt på 1 000 kronor för vår målgrupp
- amfetamin: dygnskostnad 300–1 000 kronor med ett genomsnitt på 500 kronor för vår målgrupp

Vi har tidigare pekat på skillnaden i antal konsumtionsdagar beroende på om man använder heroin eller amfetamin. Om man missbrukar 300 respektive 200 dagar per år blir årskostnaden

- heroin: 300 000 kronor
- amfetamin: 100 000 kronor

5.1.4 Stölder och häleri

Dessa höga kostnader i kombination med att missbrukaren i allt väsentligt är en låginkomsttagare leder till att brott (stölder och snatterier), vid sidan av langning, blir en huvudkälla för att finansiera missbruket. Det blir då intressant att se hur mycket av en varas värde man erhåller hos en hälare för att få tillräckligt med pengar för att finansiera sitt missbruk.

Enligt våra expertgrupper betalar en hälare allt mellan 10% och 50% av en varas nyvärde. Alkohol, kvalitetskött samt vissa typer av kläder ligger i den övre delen av intervallet. Att stjäla ihop till sitt årsbehov av heroin respektive amfetamin skulle med dessa beräkningar leda till att stölder för nedanstående belopp måste begås under förutsättning att man i genomsnitt får en tredjedel av varans butiksvärde, (en nivå som våra expertgrupper beskriver som strax ovanför det normala).

- heroin: 900 000 kronor
- amfetamin: 300 000 kronor

Till detta kommer de kostnader som uppstår till följd av egendomsskador vid brottstillfället såsom skadade entrédörrar och fönster, billås, kostnader för brottsutredning, skadereglering och förlorad arbetsinkomst hos den som blivit utsatt för inbrottet.

5.1.5 Inbrott och bilstölder för nöjes skull

Till detta kommer andra livsstilseffekter i missbrukarvärlden. Våra expertgrupper är tämligen eniga om att i första hand amfetaministen ägnar sig mycket åt s.k. nöjesbrytning, dvs. inbrott inte i första hand för att få pengar till drogen utan för att få kicken som ett inbrott ger. Man beskriver detta som mycket frekvent, för en del flera gånger varje dygn man är

påtänd. Dessa brott är för en yttre betraktare tämligen meningslösa och planlösa men leder ofta till stor skadegörelse. Denna skadegörelse är ofta betydligt större än egendomsförlusterna.

Om vi antar att detta sker vid hälften av alla de dygn man är påtänd, dvs. 100 dygn per år för en amfetaminist och att man i genomsnitt utför två sådana nöjesbrytningar per tillfälle samt ett bilinbrott och att den enda skada som uppstår (utöver de stölder som sker) är följande.

Vid lägenhetsinbrott måste dörr och lås bytas ut och dessutom uppstår en mängd sidoeffekter såsom förlorad arbetstid, utredningstid, skadereglering, montering av ny dörr etc. Lågt räknat kostar varje sådant inbrott 10 000–15 000 kronor varav merparten sannolikt drabbar försäkringsbolagen. Detta leder vid den nivå vi här räknat med till 200 inbrott à 10 000 kronor per år vilket totalt sett uppgår till 2 000 000 kronor per år.

Om vi gör en motsvarande beräkning för bilstölder och antar att bilen inte förstörs på annat sätt än de brytskador som uppstår på dörr, rattlås, tändning etc. till följd av stölden samt att detta leder till förlorad arbetsinkomst samt utredningskostnader. Vi uppskattar att detta sammanlagt uppgår till mellan 5 000 och 10 000 kronor per tillfälle. På årsbasis skapar detta beteende samhällskostnader på lågt räknat 500 000 kronor per år (100 bilstölder à 5 000 kronor) och individ.

5.1.6 Missbrukaren som arbetsgivare – en principiell diskussion

Det vanliga perspektivet kring missbrukare är att se dem som en samhällskostnad. Men det finns ett annat perspektiv. Som nationalekonom tänker man i termer av ekonomiska kretslopp. Av detta följer att varje aktörs kostnad är en annan aktörs intäkt. Om vi normalt sett tänker att en missbrukare skapar kostnader för sjukvård, missbruksvård, fängelser, stölder, försäkringsbolag etc. betyder detta att för dessa kostnader ska i de flesta fall personer anställas för att utföra de arbetsuppgifter som uppstår till följd av detta. Personer som för sin försörjning (i varje fall på kort sikt) är beroende av dessa inkomster. Personer som är behövda, just därför att missbrukarna ställer krav på deras tjänster.

I runda tal kan man kanske säga att av 100 kronor i offentlig vård och omsorg eller andra likvärdiga verksamheter är åtminstone 70% (många gånger mer) lönekostnader. Resterande kostnader är för lokal, material m.m. Om vi tänker oss att en kommunanställd har en månadslön på cirka 25 000 kronor så är den årliga lönekostnaden för denna person inklusive så kallade sociala avgifter cirka 400 000–450 000 kronor. Detta betyder

att för varje miljon kronor missbruket kostar samhället uppstår ungefär 1,5 heltidstjänst inom den offentliga sektorn.¹⁵

Detta är den del vi ekonomer kallar de direkta sysselsättningseffekterna. Men personerna som erhåller dessa inkomster kommer att konsumera varor och tjänster, för vilka det sin tur krävs andra personer som producerar, får lön och sin tur konsumerar osv. Det uppstår något som kallas multiplikatoreffekter av detta i det ekonomiska kretsloppet. Alla de indirekta sysselsättningseffekterna. Det är inget ovanligt att dessa indirekta effekter kan vara av samma storleksordning eller större än de direkta.

Man kan alltså ana att bakom missbruket finns det en hel näringsgren som är beroende av missbrukaren för sin försörjning och sina vinster, alltifrån socialarbetare via åklagare till försäkringsbolag.

Vi påstår naturligtvis inte att det finns någon form av organiserad rörelse som för att värna om de egna intressena motarbetar ett framgångsrikt rehabiliteringsarbete. Vi vill bara peka på att detta är det andra sidan av myntet. I rapportens empiriska del kommer vi att visa hur dessa arbetsgivareffekter kan se ut för de personer som idag finns på Basta och Vägen Ut!.

5.2 Sex olika typkarriärer i missbruksvärlden¹⁶

Tillsammans med våra expertgrupper har vi bl.a. utifrån ovanstående resonemang mejlat fram sex typkarriärer som förefaller vara representativa för det liv personer på Basta och Vägen Ut! har levt innan man påbörjade ett nytt liv. Det kan vara viktigt att säga att detta inte gör anspråk på att vara en representativ bild av missbrukarlivet i allmänhet utan representativt för de sammanlagt cirka 150 personer som vid tiden för denna studie har koppling till dessa båda verksamheter.

5.2.1 Agneta – Amfetaminmissbrukande kvinna 40 år, två barn

Agneta finansierar sitt missbruk i första hand genom stölder och inbrott, stundtals 1–2 inbrott per dygn. Annars finansieras missbruket genom langning. Prostitution som försörjningskälla tillgriper hon periodvis. Då hon tänder av försöker hon upprepade gånger bli inskriven på avgiftning.

¹⁵ Lönekostnaden utgör ca 70% av denna miljon, dvs. 700 000 kronor, vilket med en årslönekostnad på 450 000 kronor leder till 1,55 helårstjänster (700 000/450 000)

¹⁶ Dessa typiska livsförlopp bygger på texter skrivna av före detta missbrukare på Basta & Vägen Ut! som därefter redigerats av oss i samråd med våra sex expertgrupper. Vi har försökt vara ursprungstexterna så trogna som möjligt

Hon har flera skyddstillsynsdomar. Periodvis har hon gripits en gång i månaden eller oftare. Ett par gånger i fängelse med halvårslånga straff-tider. I huvudsak korta strafftider, men hon har en längre dom till följd av grovt narkotikabrott. Tiden före Vägen Ut! eller Basta har hon suttit i fängelse i genomsnitt ½–1 månad per år.

Även om hon har jobbat, särskilt tidigt i missbrukskarriären har hon levt på socialbidrag under långa perioder samt finansierat sitt missbruk genom egen försäljning. Hon har haft kortare eller längre perioder med A-kassa eller sjukpenning och har fått bostad via det sociala, i vissa fall med mycket höga månadskostnader.

Hon har två omhändertagna barn. De är efter flera utredningsomgångar placerade i två olika fosterhem. Barnen har särskilt stöd i skolan och under perioder kontakt med PBU.

Över åren har hon genomgått tre olika behandlingar på vardera ca 9 månader. Dessutom har hon deltagit i öppenvårdsprogram av olika slag. Såsom 12-stegsprogram. Hon har inte lyckats hålla sig drogfri trots både arbete och lägenhet, så efter ett tag har hon fått upprepade besök av störningsjouren och blivit av med sin lägenhet.

Det sociala har hjälpt till att magasinera hennes saker och fått lov att försöka ordna något annat boende mellan behandlingarna. Hon bor då omväxlande på härbärge, på socialt kontrakt eller hotellhem.

Till följd av missbruket drar hon på sig olika infektionssjukdomar (gulsot, olika sexuellt överförbara sjukdomar etc.) som gör att hon får besöka vårdcentral, akuten och stundtals läggs in på infektionsavdelning. Hon utsätts för misshandel och annat våld som gör att polis och ibland sjukvården blir inblandad. Hon får vid ett stort antal tillfällen förskrivet olika former av lugnande medicin från bl.a. vårdcentralen. Hon har sökt upp psykakuten vid några tillfällen för nojor av olika slag. Periodvis nyttjar hon psykofarmaka.

5.2.2 Allan – Amfetaminmissbrukande man 45 år

Allan har ett likartat liv som Agneta med några förändringar. Han lever både ensam och tillsammans med en eller flera kvinnor med vilka han har barn. I mindre grad än Agneta upprätthåller han en social fasad, men det händer att han lyckas med detta både under kortare och längre perioder.

Han har ofta lyckats med att försörja sig själv och familjen med diverse jobb – t.ex. i hamnen eller på flyttfirmor. Tillfälliga jobb där det är lättare

att dölja missbruket och som kanske öppnar för möjliga stölder. Eller genom att sälja narkotika.

Hans missbrukarliv leder till skador av olika slag, knivstick, brutna ben, misshandelsskador, infektioner. Kortare besök på akutmottagningar, vistelser på infektionsavdelningar, mindre operationer. Problem med lever, bukspottkörtel, mage, hjärta etc.

Även Allan har kortare eller längre perioder då han försörjs via sjukpenning eller A-kassa. Han har i kortare perioder vistats på behandlingshem vid ett antal olika tillfällen. Under tiden närmast före Basta eller Vägen Ut! har han i genomsnitt vistats 1–1,5 månader per år i fängelse. Han har haft övervakning under kortare eller längre perioder men å andra sidan inte haft lika täta kontakter med sociala myndigheter.

När han lever i familj tar han ibland på sig brott som har med familjen att göra, framförallt för att skydda kvinnan. Detta gör att han efter avtjänat straff har en familj att komma tillbaka till. I detta mönster ligger naturligtvis en mer eller mindre dold prislapp för kvinnan – att finnas till hands, att vara trogen, att ställa upp med sexuella gentjänster, att smuggla in droger på fängelset etc.

De stora skillnaderna mot Agneta är att han oftast är mer kriminell (stölder) och därmed får fler och längre fängelsestraff. Han är mer än kvinnan involverad i förlopp som innehåller våld både som han själv utövar och blir utsatt för. Han blir oftare vräkt och får söka sig till härbärgen eller får lägenhet på s.k. sociala kontrakt oftare än kvinnan.

5.2.3 Barbro – Heroinmissbrukande kvinna, 38 år, ett barn

Denna heroinmissbrukande kvinna livnär sig oftast genom snatteri, stölder eller inbrott. Hon har blivit ertappad och tagen av polis ett stort antal gånger, men endast vid ett fåtal tillfällen blivit dömd. Tiden före Basta eller Vägen Ut! har hon i genomsnitt vistats i fängelse 1–2 månader per år.

Prostitution är vanligare än bland amfetaminmissbrukande kvinnor. Hon har en egen lägenhet som socialtjänsten betalar hyran för. Hon tar överdoser ibland och blir då hämtad av ambulans till akutmottagningen.

När hon slutligen tappar greppet blir barnet omhändertaget. Hon vräks från sin lägenhet, med allt vad det innebär, magasinering av möbler etc. Hon blir uteliggare eller bor på härbärgen. Det blir kortare eller längre perioder av gatuprostitution.

Hon döms till LVM, men börjar droga direkt efter igen. Kortare eller längre perioder av öppenvård, kanske någon period på behandlingshem.

Tiden närmast före Vägen Ut! eller Basta vistas hon cirka 1 månad per år på behandlingshem. Hon provar ett par behandlingar med det går inte så bra. Hon får hjälp med boende i form av socialt kontrakt. Hon klarar sig ett tag men åker dit igen.

5.2.4 Bosse – Heroinmissbrukande man, 50 år

Den heroinmissbrukande mannen har fler straff och domar än kvinnan. Han är dömd vid ett stort antal tillfällen. Han har haft skyddstillsyn och övervakning i flera år. Han har en sammanlagd fängelsestid på ca 3 år.

Tiden före Vägen Ut! eller Basta sitter han i genomsnitt 1–1,5 månad per år i fängelse. Även han har deltagit i någon form av öppen vård. När han sitter inne betalar socialtjänsten hyran. Han har legat på sjukhus för infektioner ett par gånger.

Han har haft kortare eller längre perioder då han försörjt sig med eget arbete omväxlande med A-kassa eller sjukpenning. Han har också tagit flera överdoser. Efter sista överdosen blir han dömd till LVM men fortsätter missbruka. Han blir erbjuden Subutex och deltar i ett Subuteprojekt. Han får hjälp med boende och sysselsättning. Han lever på socialbidrag. Han misslyckas och blir utslängd ur projektet. Han bor på härbärgen och försörjer sig genom inbrott och stöld.

5.2.5 Curt – Alkoholmissbrukande man, 47 år

Han begår oftast inga brott och han klarar av att jobba större delen av sitt missbruk. I slutet av sitt missbruk tappar han dock greppet om tillvaron. Det blir skilsmässa och han börjar supa på heltid.

Han har oftast egen lägenhet men efter en del fyllerbråk med störningsjouren som följd blir han vräkt. En följd av missbruket är att han gång på gång skadar sig på olika vis, ramlar omkull, kommer i slagsmål, blir misshandlad och hamnar på akuten.

Ett par gånger vårdas han på psyket och läggs in på olika behandlingar. Korta behandlingar, ca 3 månader åt gången. Han får några kortare straff för rattfyllor och någon för misshandel. Han får någon form av 12 stegsbehandling. En period av intensiv vård, en period i halvvägshus.

Sedan egen lägenhet igen (försökslägenhet). Han klarar det ett tag, men blir sedan vräkt, får bo på härbärgen, eller på socialt kontrakt.

5.2.6 Carin – Alkoholmissbrukande kvinna 45 år, 2 barn

Delvis samma mönster som för mannen. Här är förekomsten av barn en viktig orsak till att hålla fasaden utåt. Hon kan jobba under långa perioder, men är växelvis sjukskriven med sjukpenning eller går på A-kassa.

Ofta, men inte alltid blir hennes barn till föremål för social utredning, man får kontaktperson eller familjehemsplacering. Kvinnan misshandlas av sin man vid flera tillfällen och kommer under vård. Börjar som en följd av detta även missbruka smärtstillande och andra läkemedel.

Har inget straff och få kontakter med kriminalvården. Genomgår såväl avgiftningar som är intagen på behandlingshem under året innan hon kommer med i verksamheten i Vägen Ut! eller Basta.

6. Välfärdskonsumtionskedjor

6.1 Välfärdskonsumtionskedjor – ett annat sätt att beskriva kostnader

Missbrukarens livsstil återspeglas i att han på olika vis kommer att belasta vårt samhälle. Vi har här valt att beskriva detta som ett antal välfärds-konsumtionskedjor. Med dessa vill vi utifrån de beteenden som uppstår i missbrukarvärlden visa hur de belastar olika delar av våra välfärdssystem och samhället i stort.

Vanligtvis brukar kostnader beskrivas utifrån vilka aktörer som drabbas. Vi har här valt att gå en annan väg och snarare beskriva olika behov eller händelseförlopp och knutit samman dem till sammanhängande förlopp. Det kallar vi konsumtionskedjor. Därmed har vi i vår analys av olika händelseförlopp utgått från den enskilde individen och inte den offentliga organisationsstrukturen. Detta sätt skapar enligt vår mening en bättre förståelse för vad det är som sker kring en viss typ av marginalisering av människor. Detta kan vi sedan, genom det sätt vi konstruerat kalkylmodellen på, omräkna till kostnader för olika aktörer. Vi kommer redovisa våra resultat på båda sätten längre fram.

Vi börjar med att beskriva de välfärds-kostnader som uppstår för att man som missbrukare ska kunna finansiera sitt beroende och går därefter vidare med att peka på övriga välfärds-kostnader dvs. de kostnader som uppstår som en konsekvens av missbruket.

6.2 Kostnader för att finansiera drogen

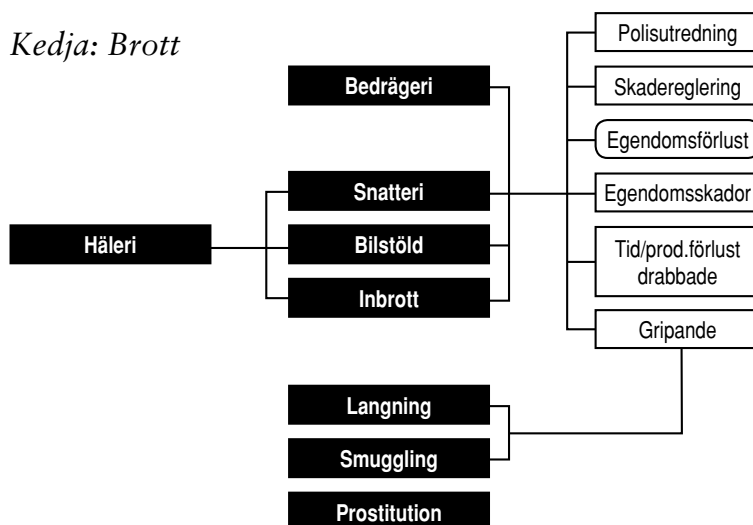
6.2.1 Konsumtionskedja brott

En grundläggande faktor i missbrukarens liv (framförallt narkotika-missbrukarens liv) är att det är förknippat med brott av olika slag. Både brott för att skaffa pengar till drogen, men ibland också brott som en följd av den livsstil ett missbrukarliv medför eller brott som en bieffekt av drogens verkningar.

Men det begås också ett stort antal brott som inte upptäcks eller leder till påföljd. Många bilar stjäls för att bara transportera sig mellan två platser och, i all synnerhet amfetaminister, ägnar sig åt vad man kallar ”nöjesbrytning”, inbrott (naturligtvis under inflytande av drogens effekter) för att sätta krydda på tillvaron. Detta leder till egendomsförluster för det som blir stulet och skadegörelse för brytskador på bilar och dörrar.

Dessutom uppstår ett antal utredningskostnader hos polis och försäkringsbolag. Allt detta skapar konsumtionskedjan brott.¹⁷

Kedja: Brott

I denna kedja kan vi se hur framförallt försäkringsbolagen påverkas av missbruket. Låt oss som ett tankeexperiment och ett någorlunda realistiskt räkneexempel säga att varje gång ett inbrott sker i en lägenhet eller i en bil stjäls varor för 5 000 kronor (t.ex. en TV + en DVD-spelare). Brytningsskadorna på dörren (skadorna på bilen) leder till kostnader för att ersätta lås och dörr på 10 000 kronor. Att skadereglera det hela kostar försäkringsbolaget 500 kronor. Polisens utredningsarbete kostar 500 kronor. Självrisken på hemförsäkringen är 1 500 kronor. Och det hela leder till att den drabbade får lägga ner arbetstid motsvarande ett värde på 500 kronor för att hantera det hela. Vi kan då titta på vad detta kostar olika aktörer om vi väljer tre olika perspektiv; det enskilda inbrottet, antalet årsinbrott för en amfetaminist (som vi i detta räkneexempel anger till 150) och motsvarande kostnad på årsbasis för de cirka 60 f.d. amfetaminister som för tillfället finns på Basta och Vägen Ut!

Exempel på samhällseffekter av inbrott och stöld

	Ett inbrott	Årsinbrott en person	Årsinbrott 60 personer
Den drabbade	2 000 kr	150 000 kr	9 000 000 kr
Polisen	500 kr	37 500 kr	2 250 000 kr
Försäkringsbolaget	14 000 kr	1 050 000 kr	63 000 000 kr
Totalt	16 500 kr	1 237 500 kr	74 250 000 kr

¹⁷ I denna och följande kedjor är reala aktiviteter redovisade med rektanglar med raka hörn och finansiella effekter med rektanglar där hörnen är avrundade

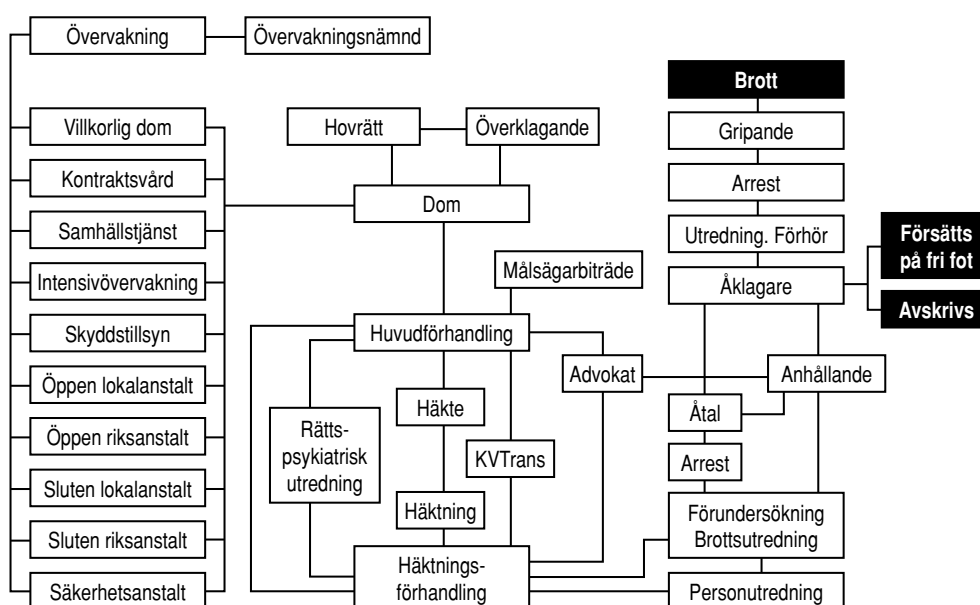
Redan här kan vi i räkneexempels form få ett indirekt mått på de kostnader som inte kommer att uppstå till följd av att 60 personer vistas på Basta eller Vägen Ut! under ett år och inte begår 9 000 inbrott. För att ge en referenspunkt begicks i Sverige 2003 cirka 143 000 stölder ur och från bilar samt 17 000 lägenhetsinbrott.¹⁸ Uppklaringsprocenten för stöldbrott var detta år cirka 12% bortsett från biltillgreppen där de uppgick till 3%.

6.2.2 Konsumtionskedja gripande, åtal, dom och straff

Som missbrukare begår man mängder med olika brottsliga handlingar. En del grövre som misshandel och narkotikabrott, en del triviala som snatterier eller olovlig körning. Vissa av brotten har att göra med behovet att finansiera sitt missbruk, andra av brotten kan mer hänföras till den livsstil som följer av att man är missbrukare.

Detta initierar ett långt och omfattande förlopp från första polisingripandet via en lång juridisk process till straff i olika former. Varje steg i kedjan initierar olika typer av kostnader för samhället, illustrerat nedan.

Kedja: Gripande, åtal, dom och straff

I denna process är fyra olika offentliga myndigheter involverade; polisen som svarar för gripandet och brottsutredningen, åklagarmyndigheten som i samarbete med polis bedriver förundersökningsarbetet och driver åtal, domstolsverket med en dömande uppgift och kriminalvårdsverket som ska verkställa vad domstolarna dömer ut i straff. Merparten av de brott som

¹⁸ Statistisk Årsbok, 2005, sidan 536

begås av missbrukare är enligt våra expertgrupper rättsligt sett av tämligen okomplicerad natur. De flesta deltagarna i studien har sin huvudsakliga erfarenhet av villkorliga domar, skyddstillsyn eller kortare fängelsestraff (2–8 månader) på slutna lokalanstalter. Men många av dem har också erfarenhet av betydligt längre straff, oftast förknippade med grova narkotikabrott. Strafftider på upp till 12 års fängelse förekommer i studien.

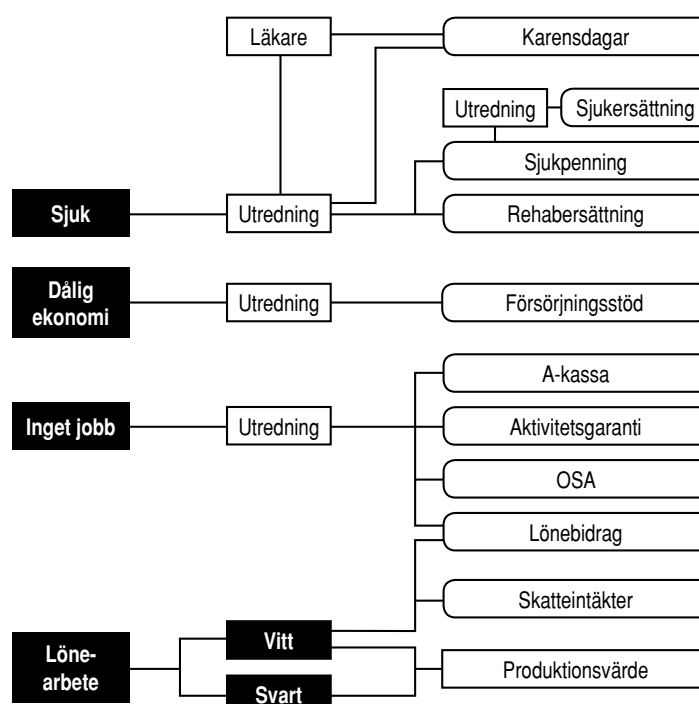
6.2.3 Konsumtionskedja försörjning och bidrag

Många missbrukare som idag finns på Basta och Vägen Ut! har levt en stor del av sin karriär som missbrukare parallellt i två världar; missbrukarvärlden och i den vanliga "Svenssonvärlden". Överraskande länge finns man (detta gäller i vår studie i högre grad kvinnor än män) kvar i arbetslivet och klarar delvis sin försörjning. Men i takt med att missbruket accelererar (vilket oftast sker tiden innan man kommer till Basta eller Vägen Ut!), lyckas man allt sämre med detta.

Man går i kortare eller längre perioder på A-kassa. Man är sjukskriven längre eller kortare perioder, nästan alltid med helt andra diagnoser än just det missbruk man har. Blir detta tillräckligt långvarigt kan utredning inledas och man kan bli aktuell för en permanent samhällsförsörjning i form av sjukersättning (det som förr kallade förtidspension). Då man inte längre har ersättning från försäkringskassan (man är utförsäkrad eller saknar sjukpenninggrundande inkomst) erhåller man försörjningsstöd (det som dagligdags brukar kallas socialbidrag eller ekonomiskt bistånd) längre eller kortare perioder. Allt detta konstituerar konsumtionskedja försörjning/bidrag.

Kedja:

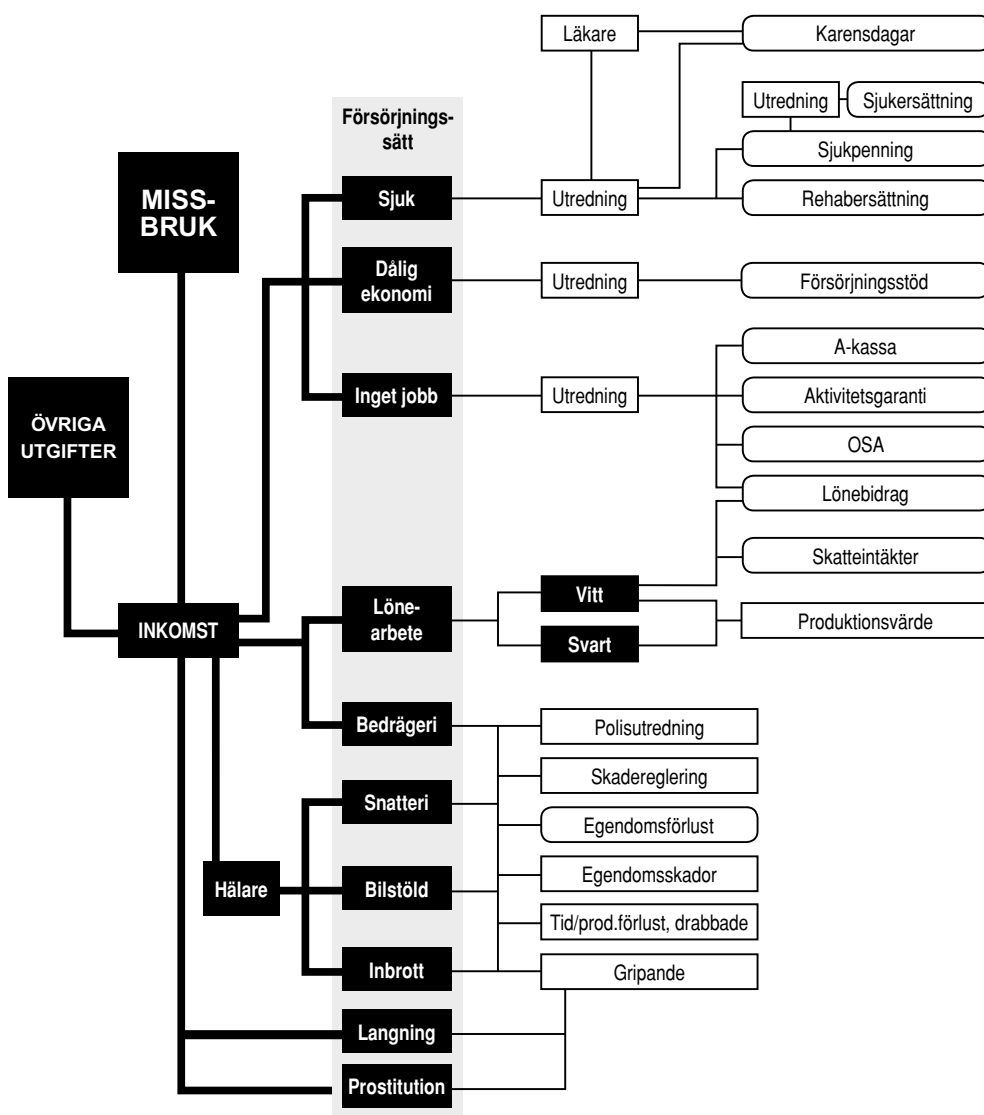
Försörjning, bidrag

6.2.4 Sammanfattning av missbrukarens försörjningssituation

Skulle man sammanfatta ovanstående kan man säga att missbrukaren (ur ett strikt ekonomiskt perspektiv) precis som alla andra människor har att balansera de utgifter man har mot de inkomster man kan skapa. Bilden som växt fram vid våra seminarier är att missbrukaren har en avsevärd entreprenöriell kapacitet då det gäller att skapa de finansiella resurser som behövs. Detta leder till en mängd samhällliga effekter sammanfattade i figuren nedan.

Försörjning – samhällskostnad

Detta skulle också kunna beskrivas såsom en hushållsbudget där ett helt knippe av olika intäktsslag tillsammans ska räcka till både för att finansiera missbruket och livet i övrigt. Det som gör missbrukarens hushållsbudget unik är flera saker. För det första den breda mixen av olika intäktskällor, allt från konventionella intäkter av arbete till grov kriminalitet. För

det andra drogens totala dominans på utgiftssidan. Och för det tredje att om intäkterna inte räcker så är det alltid drogerna som prioriteras i första hand.

Missbrukarens hushållsbudget

Intäkter	Kostnader
Lönearbete Sjukpenning/sjukersättning A-kassa Socialbidrag Bedrägerier Snatterier/stölder Inbrott Prostitution Langning	Drogen Övriga utgifter
Summa intäkter	Summa kostnader

Så här långt kan vi konstatera att missbruket leder till samhällskostnader eftersom kostnaderna för drogen skapar avvikande och/eller kriminella mönster. Nästa grupp av kostnader är de som mer entydigt uppstår som en konsekvens av det liv missbrukaren lever. Kostnader för behandling, vård och boende.

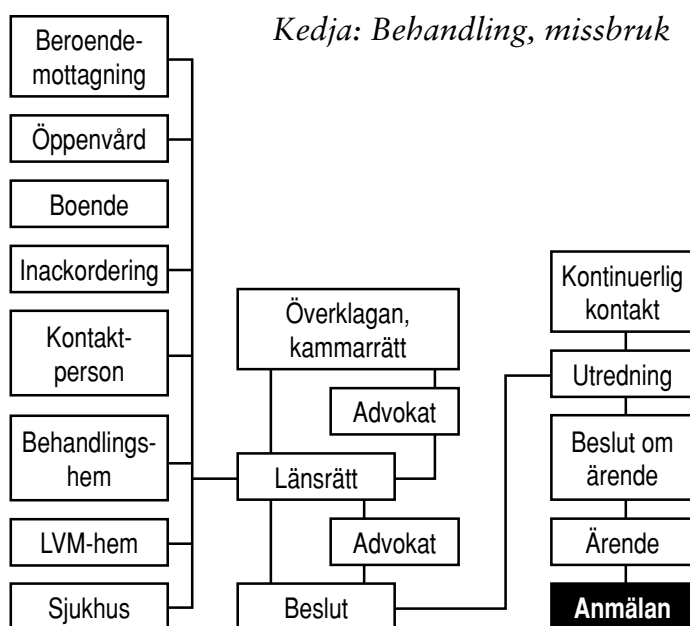
6.3 Kostnader till följd av drogen

6.3.1 Konsumtionskedja behandling & missbruk

Socialtjänstlagen ålägger landets kommuner ett ansvar för behandling av olika former av missbruk. Sådana insatser inleds vanligtvis genom någon form av anmälan, klienten själv som begär vård, anhöriga ingriper eller polisen skickar signaler. Detta inleder en utredningsprocess (ett s.k. ärende öppnas) som därefter leder till någon form av myndighetsbeslut om att göra en insats i en eller annan form. Denna kan vara i form av öppenvård eller slutna vårdformer. Insatsen kan vara frivillig eller tvångsmässig (LVM & LVU). Allt detta genererar ett stort antal kommunala kostnader som vi återfinner i konsumtionskedjan för behandling av missbruk.

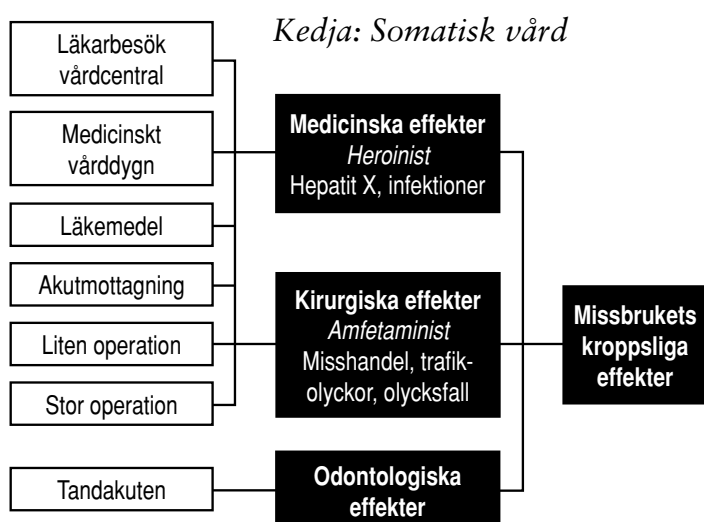
Även här kan noteras att rättsväsendet, i första hand domstolsverket, kommer att beröras av processen i de fall då tvångsåtgärder av olika slag kan bli aktuella, både i länsrätt och i förekommande fall även kammarrätt.

6.3.2 Konsumtionskedja somatisk vård

Missbruket leder (beroende på om vi talar om amfetamin, heroin eller alkohol) till en mängd kroppsliga effekter. En del uppstår direkt till följd av drogen, t.ex. skrumplever till följd av alkoholism. Andra kanske mer till följd av själva livsstilen såsom orena sprutor, infektioner, dålig hygien etc. Allt detta skapar ett antal medicinska konsekvenser som kan leda till allt från enkla läkarbesök till något längre vistelser på en medicinsk vårdavdelning. Men missbrukarens livsstil leder också till att man kommer till skada på andra sätt. Man är inblandad i slagsmål, misshandel, en kniv i magen, bilkrockar, ramlar omkull och bryter ett ben eller får en hjärnskakning. Man hamnar då kanske på akuten eller vårdcentralen, ibland vårdas man på en kirurgisk vårdavdelning. Man tappar tänder eller får svår tandvärk och uppsöker tandakuten. Allt detta skapa konsumtionskedja somatisk vård.

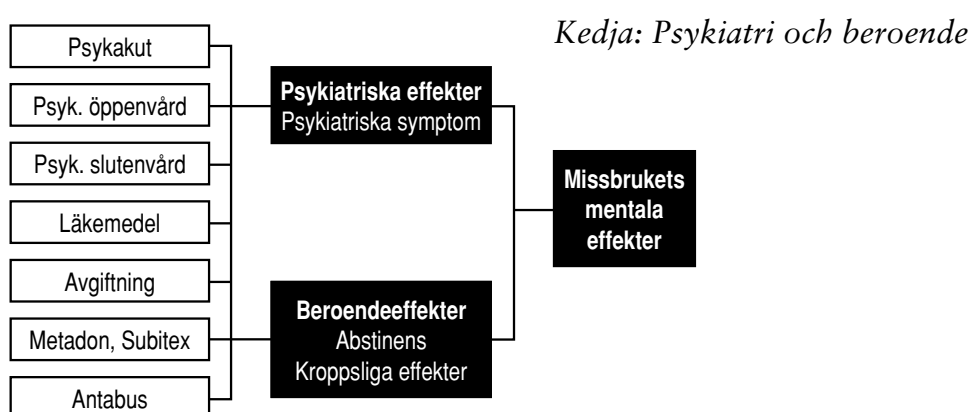

En intressant aspekt är emellertid att enligt våra expertgrupper drar sig missbrukaren (i all synnerhet heroinisten som till följd av drogen inte upplever smärta på samma vis som vi andra) i det längsta för att söka vård. Av flera skäl; man riskerar att bli avslöjad som missbrukare, då man kommer under slutenvård kommer man inte åt sin drog och tvingas till ofrivillig drogfrihet och man litar till följd av sitt utanförskap inte riktigt på samhället. Man beskriver också ett föraktfullt, nedlåtande och stundtals brutalt bemötande från vårdens sida just på grund av att man är missbrukare vilket ytterligare förstärker detta förhållande.

Ett undantag från detta säger man är alkoholisten som till följd av slagsmål, olyckor, m.m. samt de kroppsliga effekterna av alkoholen är en betydande konsument av sjukvårdsresurser både medicinskt och kirurgiskt.

6.3.3 Konsumtionskedja psykiatri och beroendevård

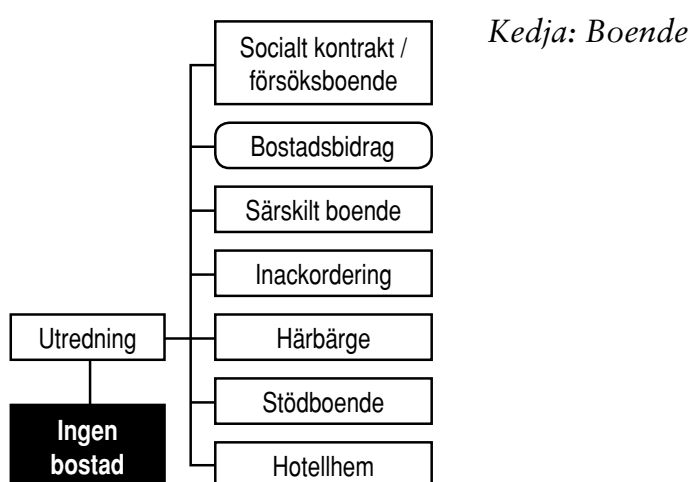
Missbruket leder också stundtals till svåra mentala förändringar. Man får ångest, blir paranoid eller drabbas av andra psykiska sjukdomstillstånd, ibland akut och ibland mer kroniskt. Man söker kontakt oftast med den öppna psykiatrin för att få psykofarmaka. Ibland (kanske mer sällan) kommer man till psykakuten. Men man försöker också på olika sätt bryta sitt beroende eller i varje fall göra ett uppehåll och hämta andan. Man tar då kontakt med beroendevården i dess olika former. Ibland hamnar man på avgiftning ett eller flera dygn. Många gånger försöker man få psykofarmaka eller andra kemiska preparat mot sitt missbruk såsom Subutex, Metadon eller Antabus. Allt detta skapar konsumtionskedja psykiatri och beroendevård.

6.3.4 Konsumtionskedja boende

De missbrukare som kommer till Vägen Ut! eller Basta har många gånger haft tillgång till egen bostad (cirka 60% för Bastas del) perioden närmast före vistelsen på Basta. Men detta behöver inte betyda att man klarat av att finansiera bostaden med egna medel, utan kanske fått bistånd från

någon myndighet för detta. Men en vanlig följd av missbrukarens livsstil är man mister sin bostad och/eller inte klarar att finansiera den på egen hand. Detta leder till olika former av samhällsinslaganden. De kommunala myndigheterna utreder och fattar olika former av beslut. I sin enklaste form handlar det kanske om försörjningsstöd från kommunen eller bostadsbidrag. Ibland kan det handla om att kommunen går in med ett socialt kontrakt och i ytterligare andra fall handlar det om särskilt boende, halvvägshus, lågtröskelboenden eller härbärgen. Allt detta skapar konsumtionskedja boende

Många av de som deltar i denna studie har under långa perioder (det kan röra sig om årtal) fått sitt boende löst i någon av de former som visas i konsumtionskedjan ovan. Det förefaller snarast vara ett undantag att man klarar av att lösa detta på egen hand under sin aktiva missbruksperiod.

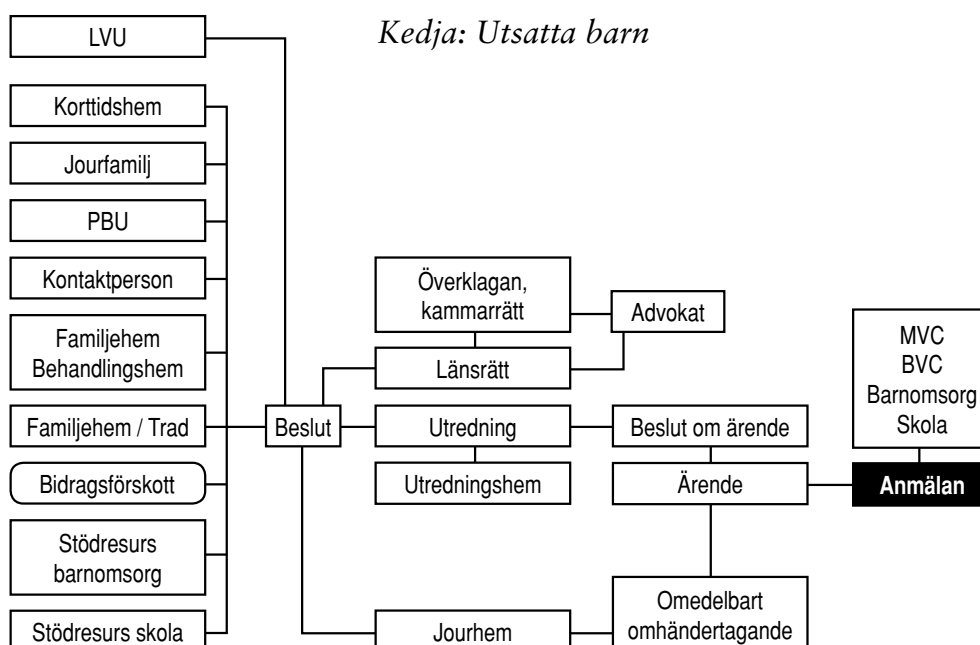
6.4 Kostnader för nästa generation

Majoriteten av de personer som ingår i vår målgrupp har barn. Dessa barn påverkas naturligtvis av föräldrarnas missbruksliv. Då vi här fokuserar på de ekonomiska effekterna kan man säga att två typer av effekter dominerar. Den ena är de kortsiktiga effekterna som innebär att barn och unga omhändertas för att skydda dem mot föräldrarnas livsstil. Den andra mer långsiktiga effekten är det sociala arv som kan vidarebefordras till nästa generation.

6.4.1 Konsumtionskedja utsatta barn

Många missbrukare har barn, inte sällan två eller flera. Detta gäller för 80% av kvinnorna i denna studie. Då missbruket blir alltför okontrollerat ingriper samhället på olika vis. Ofta är det barnomsorgen eller skolan som slår larm först. Överraskande sällan är det barnhälsovården som

slår larm. Inom detta fält föreligger idag en lagstadgad anmälningsplikt kring utsatta barn. Man gör utredningar, man omhändertar barn, man familjehemsplacerar och man ger den missbrukande föräldern en kontaktperson. Ibland behöver missbrukarbarnen särskilda insatser i skolan eller kontakt med kurator och psykolog. Allt detta skapar konsumtionskedja utsatta barn.

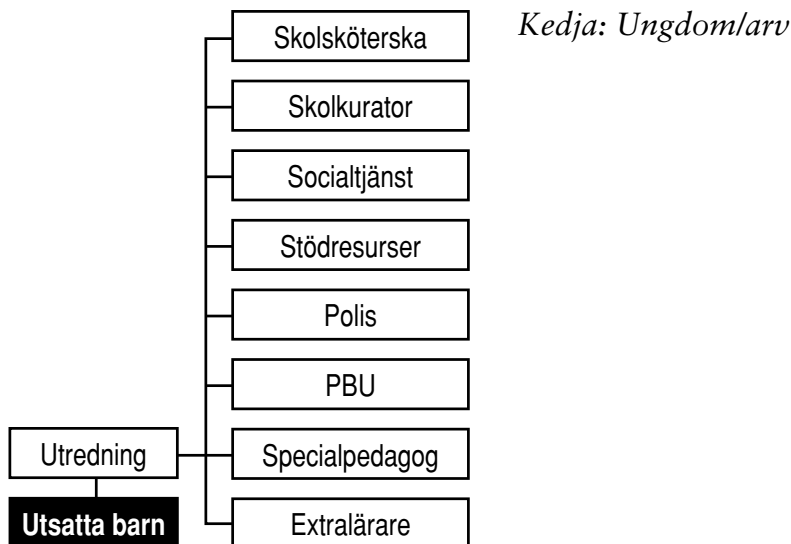

Det kanske ska observeras att detta inte är ett förlopp som enbart berör primärkommunen. Eftersom ett omhändertagande av barn (t.ex. med stöd av LVU) är en tvångsåtgärd sker beslut om detta i rättsväsendet, noga räknat vid förvaltningsdomstolarna, först vid länsrätten och därefter vid ett överklagande (vilket är tämligen vanligt) i kammarrätten.

6.4.2 Konsumtionskedja – Ungdom/Arv

Ovanstående konsumtionskedja beskriver i första hand problematiken sett ur den missbrukande moderns perspektiv. Men det är ett tämligen välkänt förhållande (kom ihåg Skå-Gustav's klassiska bok; det sociala arvet) att negativa sociala mönster (missbruk, kriminalitet och utanförskap) har en tendens att fortplanta sig till nästa generation.

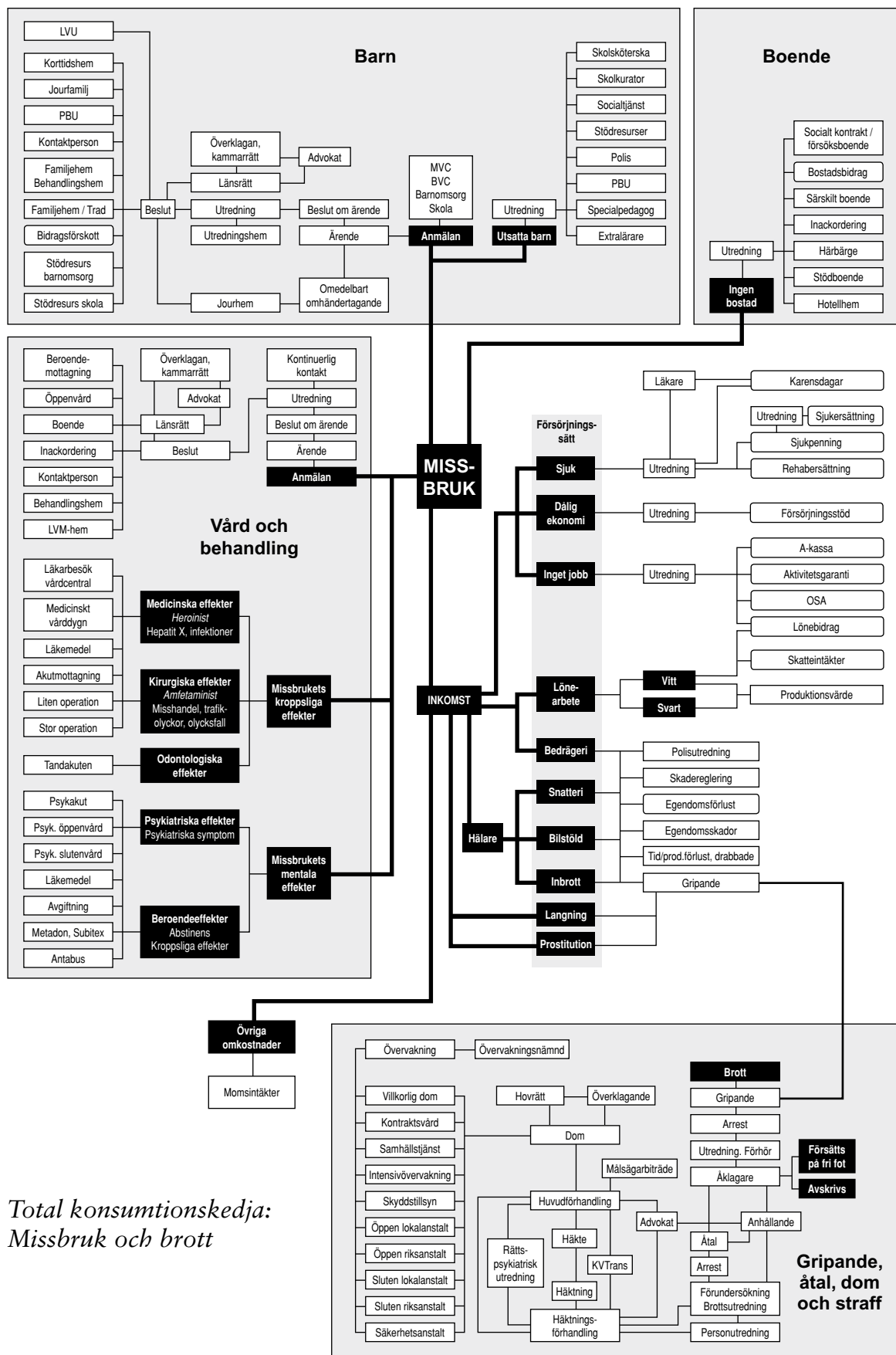
För att fånga flergenerationsproblematiken har vi här identifierat konsumtionskedjan Ungdom/socialt arv. Det vi här ser är hur missbrukarens barn initierar samhällsinsatser till följd av att han eller hon hamnar i ett riskbeteende eller i riskzon. Flera av de barn vars föräldrar ingår i denna studie har uppvisat detta mönster eller delar av det.

6.5 Missbrukarens konsumtionsnätverk eller summan av dessa konsumtionskedjor

Vi har nu granskat de olika samhällskonsekvenser som uppstår till följd av missbrukarens liv. Vi har studerat effekterna var för sig i de olika konsumtionskedjorna. Nedan har vi med utgångspunkt i den enskilde individens situation sammanställt och försökt ge en antydning till en helhetsbild av alla de olika ekonomiska samhällseffekter missbrukarens liv ger upphov till. Effekter som i de flesta avseenden reduceras eller rentav upphör då missbrukaren förändrar sitt liv och övergår till ett mer normalt "Svenssonliv" i detta fall på Vägen Ut! eller Basta.

Dessa kedjor utgör sammantaget det första steget i en samhällsekonomisk analys; identifiera samtliga intressanta effekter. Våra sex missbrukarscenarios ger oss möjlighet att kvantifiera dessa effekter. Vår kalkylmodell hjälper oss att värdera och prissätta och kalkylera effekterna.

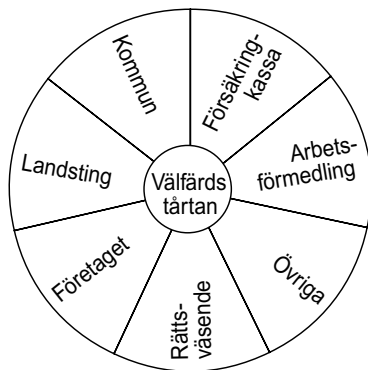

Total konsumtionskedja:
Missbruk och brott

6.6 Välfärdstårtan

Figuren ovan skildrar kostnaderna sett ur den enskildes perspektiv. Detta är intressant om vi vill fånga vad den enskilde missbrukaren kostar samhället. Men vi ska här vända på steken och titta på kostnaderna sett ur samhällets perspektiv.

Skälet till detta är att oavsett vad vi finner i form av kostnader för missbruk ur ett samhällsperspektiv så kommer ändå en central fråga för alla berörda aktörer att vara; *hur drabbar det just mig och min organisation*. Varje aktör studerar, analyserar och fattar beslut utifrån sitt specifika organisationsperspektiv. Detta perspektiv, som utgör grunden för vår ekonomiska analys sammanfattas i den "välfärdstårta" vi presenterar nedan.

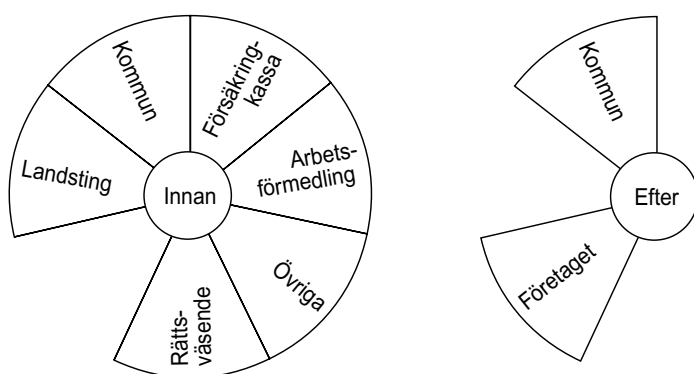

Tårtan består av sex samhällssegment och det sjunde segmentet "företaget" utgöres av Basta respektive Vägen Ut!. Varje segment kommer sedan i vår analys att brytas ner i delsegment. Sålunda består rättsväsendet av fyra delar; polis, åklagarväsende, domstolsväsende och kriminalvård. Segmentet övriga innehåller bl.a. effekter för allmänhet och i all synnerhet försäkringsbolagen. Landstinget består av olika vårdgrenar såsom akutsjukvård, primärvård, beroendevård och psykiatri.

Detta gör det möjligt för oss att i detalj studera olika frågeställningar på aktörs- och organisationsnivå. Låt oss som ett exempel illustrera med konsumtionskedja "brott". Vi beskriver i ett tidigare avsnitt i räkneexemplet form att 60 amfetaminister i vår studie under ett år begår brott som leder till samhällskostnader på cirka 74 Mkr. Men vi ser också att den stora kostnadsbäraren är försäkringsbolagen som drabbas av 85 procent av kostnaderna eller 63 Mkr per år. Om vi antar t.ex. att Folksam har drygt 25% av marknadsandelarna i hem- och bilförsäkringar i de båda berörda storstadsområdena är det lätt att räkna ut att cirka 16 Mkr per år kommer inte att behöva betalas ut i form av skadeersättningar till Folksams kunder till följd av det rehabiliteringsarbete som sker på Vägen Ut! och Basta.

6.7 Vad händer då missbrukare slutar missbruka

Då en missbrukare kommer till Vägen Ut! eller Basta upphör en stor del av de kostnader som finns redovisade i figuren "Innan" nedan. En del nya, men betydligt lägre kostnader uppstår till följd av rehabiliteringseffekten – "Efter". Ofta är det kommunen eller kriminalvården som får stå för en betydande kostnad under det första året i form av en rehabiliteringsavgift. Men även företaget får direkt eller indirekt (t.ex. via lönebidrag eller andra offentliga insatser) bära en betydande kostnad under framförallt det första året. Skillnaden mellan dessa två förlopp utgör grunden för det Socioekonomiska bokslutet.

Ett sådant Socioekonomisk bokslut gör det möjligt för oss att reflektera över och i bästa fall besvara tre sorters frågor

- hur förändras samhällets kostnader till följd av ett framgångsrikt arbete i Basta och Vägen Ut! – vilka *effektivitets- och samhällsvinster* uppstår?
- hur fördelas detta mellan olika aktörer, finns det vinnare och förlorare i processen – ett *omfördelningsperspektiv*?
- kan man säga något om vilka effekter detta kan ge på lång sikt – ett *socialt investeringsperspektiv* på rehabiliteringsarbetet?

7. Missbrukets samhällskostnader

7.1 Så här har vi räknat

7.1.1 Arbetsgång

Vi har räknat fram de samhällskostnader som uppstår till följd av det missbruk som medarbetarna på Vägen Ut! och Basta förorsakar under sin missbrukskarriär på följande vis. Vi har genomfört sammanlagt 24 olika workshops med före detta missbrukare och myndighetspersoner. Vid dessa har vi mejslat fram följande.

- de vårdkonsumtionskedjor vi ovan definierat
- identifierat och satt prislappar på alla de olika välfärdstjänster missbrukare ianspråkar och andra effekter man skapar under sin missbrukskarriär
- konfronterat detta med de missbrukskarriärer vi ovan beskrivit
- detta har vi sedan stoppat in i vår kalkylmodell som totalt innehåller cirka 130 olika variabler

Med utgångspunkt i detta har vi tillsammans med våra sex expertpaneler skapat ett konsumtionsmönster för manliga respektive kvinnliga heroin-, amfetamin- och alkoholmissbrukare. Totalt sett sex olika missbrukskarriärer. Detta har vi gjort för de tre senaste åren innan man kommer till Basta respektive Vägen Ut!. Genomsnittet för dessa tre år redovisas som den genomsnittliga samhällskostnaden för var och en av dessa sex grupper.

De siffror vi då fått fram och redovisar här anser vi ger en god uppfattning om vilka ekonomiska effekter just dessa sex grupper av missbrukare som idag är på Vägen Ut! och Basta förorsakade under sin missbrukstid. De gör naturligtvis inga som helst anspråk på att beskriva vilka ekonomiska effekter en missbrukare i allmänhet ger upphov till.

7.1.2 Systematisk underskattning som metod

Då vi tagit fram dessa siffror har en fara varit att överdriva missbrukets kostnader vilket i sin tur i ett senare skede skulle leda till att man överdriver värdet av företagets Socioekonomiska bokslut. Vi har därför genomgående medvetet valt att i alla kalkyler, då vi kunnat välja mellan ett högre och ett lägre värde för olika missbrukseffekter, valt det lägre. Vi kallar detta *minstavärdes principen*.

Vi vill här peka på några specifika områden där vi särskilt legat lågt eller tagit bort kostnader

- då det gäller *brott och stölder* ligger vi på nivåer som ligger 50% eller lägre (stundtals lägre än 25%) än vad våra expertgrupper har angett. Vi har, framförallt från grupperna med före detta missbrukare, blivit kritiserade för detta, men trots denna kritik valt att agera på detta vis, av ovan angivna skäl
- på samma sätt förhåller det sig med två andra faktorer som både är mycket kostsamma för samhället men också mycket svåra att få ett korrekt mått på; *vistelsetider i fängelse och omhändertagande av egna barn*. På grund av osäkerheten har vi för båda dessa faktorer valt att placera oss rejält i underkant av den sannolika kostnaden
- missbruket leder till en mängd *indirekta eller svårsmätbara* effekter inte minst till följd av brottsligheten; snatterier, behovet av att man i detaljhandeln kompenserar sig för svinn, kostnader för butiksväktare, kostnader för larm i affärslokaler, bilar och bostäder, förstärkta ytterdörrar etc. Allt detta har vi bortsett från
- missbruk leder ofta till *flergenerationseffekter*. Föräldrar som bli sjuka av oro och därför inte kan arbeta då deras barn missbrukar eller barn till missbrukare som i sin tur genom det som har kallats ”det sociala arvet” för detta mönster vidare till nästa generation. Detta har vi bortsett från
- missbruk leder till en mängd *icke smätbara, diffusa eller svårsmätbara* effekter (vi ekonomer kallar detta intangibles) såsom oro, lidande. Rädsla för våld på gator och torg, kostnaden för den förnedring som uppstår, för tidig död hos missbrukaren etc. Fenomen som normalt sett anses ingå i en samhällsekonomisk bedömning. Även detta har vi bortsett från.

Slutsatserna av detta är att de kalkyler som här presenteras sannolikt underskattar (på vissa områden grovt underskattar) missbrukets verkliga kostnader.

7.2 Detta är resultaten

Våra resultat redovisas här på två vis. Dels hur olika kostnader fördelas mellan olika aktörer och dels hur kostnaderna fördelas utifrån olika välfärdskonsumtionskedjor.

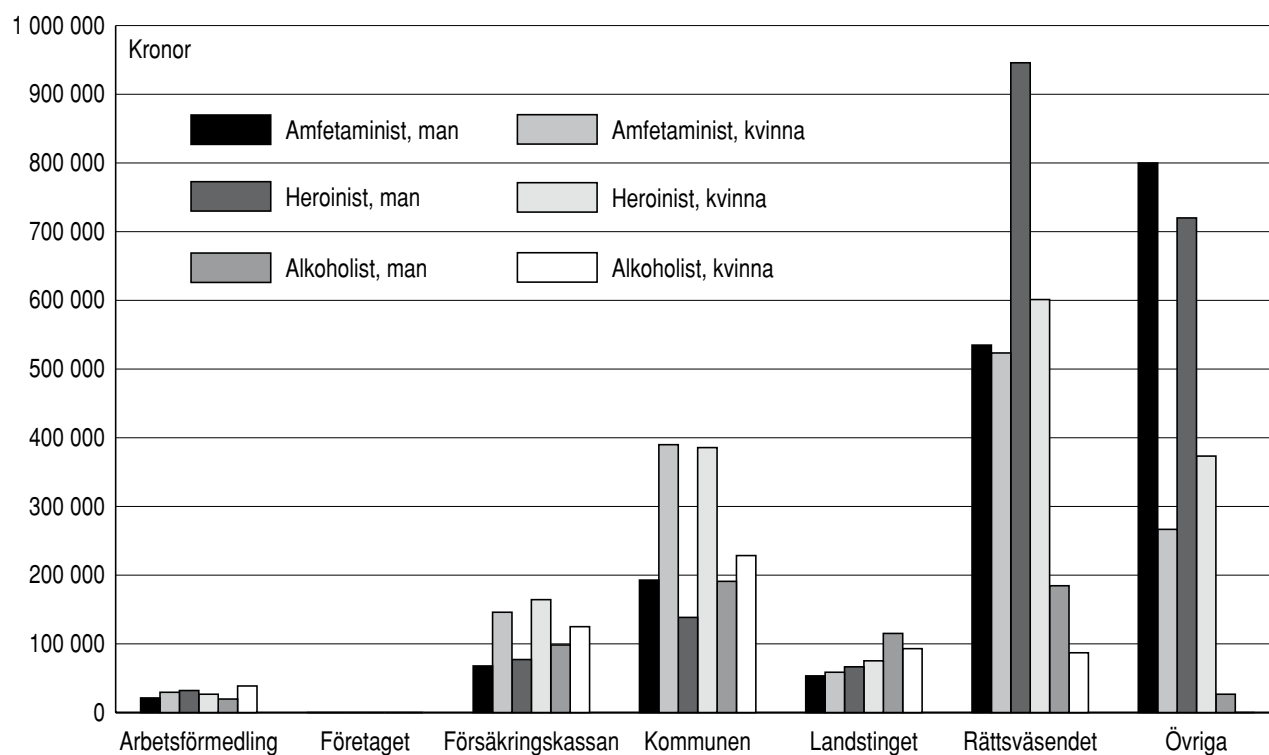
7.2.1 Aktörskostnader

Så här ser kostnaderna ut för våra klienter på årsbasis fördelat efter vilka aktörer och myndigheter som drabbas

Tabell 7.1 Aktörsvisa årskostnader för olika sorts missbruk

	Arbetsförmedling	Företaget	Försäkringskassan	Kommunen	Lands-tinget	Rätts-väsendet	Övriga	Summa
Amfetaminist man	21 278	0	67 833	192 833	53 400	534 890	800 000	1 670 235
Amfetaminist kvinna	29 500	0	146 000	389 917	58 667	523 430	266 667	1 414 180
Heroinist man	32 056	0	77 167	138 500	66 567	945 853	720 000	1 980 143
Heroinist kvinna	26 667	0	164 333	385 667	75 300	601 185	373 333	1 626 485
Alkoholist man	19 667	0	98 333	191 000	115 167	184 583	26 667	635 417
Alkoholist kvinna	38 667	0	125 000	228 500	93 000	87 015	0	572 182

Diagram 7.1 Aktörsvisa årskostnader för olika sorts missbruk

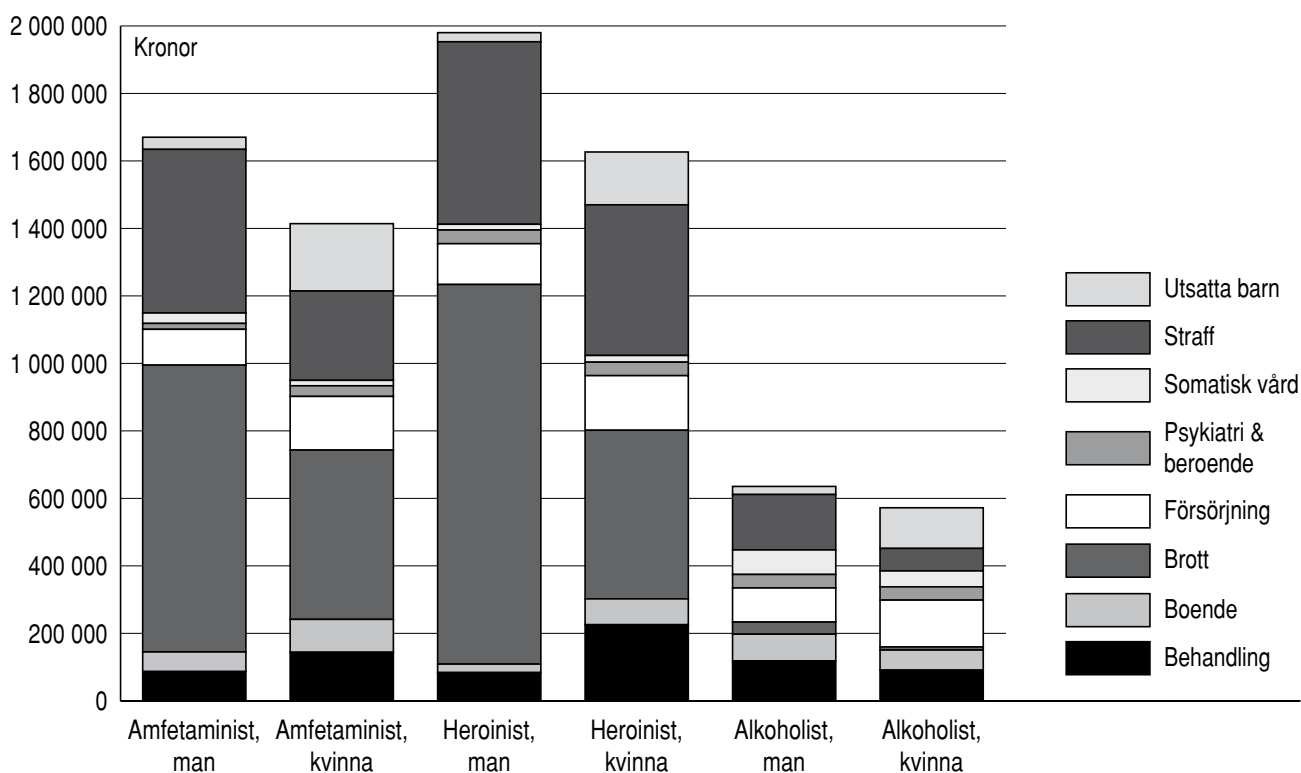
7.2.2 Kostnader för olika välfärdskonsumtionskedjor

Om vi i stället fördelar kostnaderna på de välfärdskonsumtionskedjor som berörs erhåller vi följande resultat.

Tabell 7.2 Kostnader för missbruk fördelat på olika välfärdskonsumtionskedjor

	Behandling	Boende	Brott	Försörjning	Psykiatri & beroende	Somatisk vård	Straff	Utsatta barn	Summa
Amfetaminist man	86 833	58 000	850 000	106 111	17 500	30 900	484 890	36 000	1 670 235
Amfetaminist kvinna	143 917	97 500	501 667	159 000	31 567	16 100	264 763	199 667	1 414 180
Heroinist man	83 833	25 000	1 125 000	120 889	40 500	17 067	540 853	27 000	1 980 143
Heroinist kvinna	225 667	76 500	499 667	161 833	40 000	19 800	446 518	156 500	1 626 485
Alkoholist man	118 500	79 000	36 000	101 000	40 000	72 667	164 250	24 000	635 417
Alkoholist kvinna	91 000	59 500	9 333	138 667	39 333	47 167	66 682	120 500	572 182

Diagram 7.2 Kostnader för missbruk fördelat på olika välfärdskonsumtionskedjor

7.3 Reflektioner kring resultaten

Vi ser ovan att resultaten visar mycket höga årliga samhällskostnader för missbruket, men också att dessa kostnader varierar stort mellan de olika missbrukskarriärerna och mellan olika aktörer. Generellt sett förefaller våra siffror väl spegla de skillnader i olika livsstil och olika kön som vi tidigare beskrivit. Låt oss nedan i punktform lyfta fram några faktorer som diskuterats i våra sex expertpaneler och som möjligtvis kan förklara dessa skillnader.

7.3.1 Kostnader i stort

- de årliga samhällskostnaderna för missbruk är mycket höga – långt mer än 1 Mkr, stundtals nästan 2 Mkr per person och år för narkomaner och cirka en halv miljon kronor per år för alkoholister
- mäns och kvinnors välfärdskonsumtionsmönster är mycket olika beroende på delvis olika livsstil, trots att man kanske missbrukar samma drog
- brottsligheten (stöld, inbrott m.m.) och straffpåföljder är den klart dominerande kostnadsposten för narkomaner. Denna kostnad uppträder i den aktörsvisa redovisningen framför allt under rubriken ”övriga” – en kostnad som i första hand drabbar allmänhet och försäkringsbolag
- behandlingskostnaderna, som ofta beskrivs som höga för dessa grupper, uppgår till mindre än 10% av kostnaderna för brott och straff
- narkotikamissbrukare är i begränsad utsträckning sjukvårdskonsumenter. Man drar sig av olika skäl (man vill t.ex. undvika att bli klassad som missbrukare eller att drabbas av ofrivillig avtändning) för att söka upp och ta kontakt med sjukvården även då man är tämligen sjuk. Man söker vård i första hand för olycksfall, medicinska skador och avgiftning
- alkoholister har ett delvis annat konsumtionsmönster än narkomaner med mer sjukvård och mindre brottslighet

7.3.2 Olika livsstil och skillnader i kostnader

- män kostar mer än kvinnor, framför allt till följd av att brottslighet är ett mer utpräglat manligt beteende
- kvinnornas mindre brottslighet kan förklaras av att män ofta försörjer kvinnor med droger. Kvinnor erhåller inte sällan intäkter via prostitution som här inte bokförts som kostnad
- männen försörjer kvinnorna med drogen och ger beskydd genom att ibland ta på sig straff för gemensamma brott. Kvinnorna motpresterar genom att behålla ett hem som mannen kan återvända till, sexuella tjänster samt besöka mannen i fängelset och föra in droger

- heroinister kostar mer än amfetaminister, eftersom heroin är en dyrare drog som leder till fler brott för att finansiera missbruket
- alkoholister kostar mycket mindre än narkomaner till följd av att alkohol är en icke kriminell drog som betingar ett lägre pris och inte automatiskt leder in i kriminalitet
- alkohol ger fler medicinska skador än narkotika, man hamnar i fylleslagsmål m.m. och får därigenom en hel del fysiska skador. Fysiska skador hos narkomaner är ofta mer ”planerade” och handlar om ”blåsningar” eller affärer som gått snett kring drogen
- kostnaderna för barn är högre hos kvinnorna eftersom papporna oftast försvinner ur bilden
- kostnaderna för barn är mindre hos heroinmissbrukande kvinnor än amfetaminmissbrukande kvinnor eftersom man, bl.a. till följd av drogens effekter på menstruation och sexualitet, får färre barn
- kostnaderna för försörjning är större hos kvinnor än män genom att man längre förblir kvar i det konventionella samhällssystemet. Man värnar om det normala livet inte minst eftersom man värnar om rätten att behålla sina barn. Man erhåller då sjukpenning, a-kassa, socialbidrag etc. Män hamnar fortare och i större omfattning i den kriminella subkulturen
- kvinnor får mer behandling än män. Kvinnor får oftare dyrare behandling t.ex. genom LVM. Män får oftare fängelsestraff och vilar upp sig/får ett avbrott från missbruket där
- heroinmissbrukande kvinnor får dyrare behandling än amfetaminmissbrukande kvinnor, bl.a. till följd av att man oftare placeras enligt LVM
- heroinmissbrukande kvinnor får längre straff än amfetaminmissbrukande kvinnor eftersom heroin ofta ger högre straff, dvs. ger upphov till högre kostnader
- kostnader för boende är högre hos kvinnor än hos män eftersom de längre och i högre grad är kvar i det konventionella samhällssystemet och inte lika fort/omfattande glider in i den kriminella subkulturen

7.3.3 Skillnader i kostnader och olika aktörer

- landsting och arbetsförmedling är de minst drabbade myndigheterna vilket kan ses som ett uttryck för en avsedd eller icke avsedd marginaliseringsmekanism. Dessa målgrupper anses som besvärliga
- kvinnor får avsevärt mer insatser från de omvårdande systemen (kommun och landsting) och männen avsevärt mer i de repressiva systemen

- gruppen ”övriga” är den ekonomiskt sett mest drabbade, vilket förklaras av brottsligheten – stölder, inbrott m.m. Inom denna grupp blir indirekt försäkringsbolagen den mest drabbade delgruppen till följd av alla ersättningsanspråk
- kommunen är den mest bärande vårdaktören vilket kan förklaras av att kommunen är den aktör som har ansvar för missbruksvården
- kriminalvården är den mest bärande repressiva aktören inom gruppen rättsväsende

7.4 Missbrukaren som arbetsgivare – Basta & Vägen Ut!

Vi har ovan pekat på att missbrukaren genom sin livsstil förorsakar en mängd samhällskostnader. Men den andra sidan på detta mynt är att detta ger upphov till ett stort antal arbetstillfällen. Ett antal yrkesgrupper är för sin försörjning beroende av förekomsten av missbrukare såsom; poliser, missbruksterapeuter, socialarbetare, behandlingsassistenter, skadereglerare, domare, åklagare, beroendeläkare etc.

Vi har med utgångspunkt i ovanstående kalkyler och med tillämpning av den metodik man använder sig av i nationalräkenskaperna¹⁹ räknat fram antalet arbetstillfällen som de knappt etthundra personerna på Vägen Ut och Basta (direkt och indirekt) skapat årligen under sin missbrukskarriär fördelat på olika samhällssektorer och för samhället i sin helhet.

*Tabell 7.3 Missbrukare vid Vägen Ut och Basta
som indirekta arbetsgivare*

	Per individ			Hela företaget		
	Basta	Vägen Ut	Samtliga	Basta	Vägen Ut	Samtliga
Rättsväsendet	0,96	0,71	0,87	62	27	89
Kommun Landsting	0,77	0,85	0,80	50	32	83
Övrigsektorn	0,68	0,46	0,60	44	17	62
Summa	2,4	2,0	2,3	157	77	234

Vi ser då att i genomsnitt är missbrukaren i de båda verksamheterna arbetsgivare till nästan två och en halv person årligen under sitt aktiva missbruk. Man skapar arbetstillfälle för nästan en heltid vardera inom

¹⁹ Underlaget till denna kalkyl som här inte redovisas finns tillgänglig hos författarna för den som är intresserad

rättsväsendet och inom kommunen. Skillnaden mellan de två företagen förklaras, precis som då det gäller kostnader, i allt väsentligt av skillnaden i könsfördelning och huvuddrog.

De två företagens före detta missbrukare har under sitt aktiva missbruk alltså varit indirekta arbetsgivare till drygt 230 personer.

Låt oss nu för ett ögonblick göra en halsbrytande generaliserad räkneövning. Det finns i landet enligt regeringens grupp mot narkotika cirka 30 000 personer klassificerade som tunga missbrukare. Låt oss anta att personerna på Basta och Vägen ut! är representativa för denna grupp. Om så vore fallet innebär det att dessa 30 000 missbrukare indirekt skapar nästan 70 000 helårsarbeten i landet ($2.3 \times 30\,000 = 69\,000$). Det är den grupp löntagare som för sin försörjning är beroende av missbrukaren som indirekt arbetsgivare.²⁰ Siffran kan, för att man ska få en uppfattning om storleksordningen, jämföras med regeringens satsning på s.k. plusjobb som totalt sett uppgår till 20 000. Man kan också säga att de personer som direkt eller indirekt får sin sysselsättning via missbruket räknat på detta vis motsvarar cirka 1,5% av arbetskraften i landet.

---

²⁰ Man skulle med en travestering på ett annat begrepp kunna kalla detta för ett missbruksindustriellt komplex

8. Företagsekonomiskt bokslut för Vägen Ut! och Basta

Grunder för det Socioekonomiska bokslutet för det sociala företaget är dess konventionella företagsbokslut. I detta redovisas företagets intäkter, kostnader samt vinst. Vissa intressanta nyckeltal räknas också fram.

Detta företagsbokslut kan därefter betraktas som ett av sju kostnadsställen i det Socioekonomiska bokslutet. De övriga sex utgörs av välfärdstårtans övriga sex delar. Effekterna i var och en av dessa tårtbitar kan anses utgöra företagets olika externa effekter. Dessa effekter bakas samman och internaliseras i det Socioekonomiska bokslutet och blir på så sätt ett mått på företagets totala samhällsnytta.

8.1 Vägen Ut!

Vägen Ut! omsätter vid tiden för denna studie (dvs. 2005) cirka 7,1 miljoner kronor på årlig basis fördelat på det sätt som anges i den starkt förenklade resultaträkningen nedan. Det kan då vara värt att notera att denna resultaträkning utgör en sammanställning på ”koncernbasis” av de olika medlemsföretagen i ”Vägen Ut! gruppen”.

Tabell 8.1 Vägen Ut!s resultaträkning 2005 – starkt förenklad

Intäkts/kostnadsslag	Intäkter	Kostnader
Rehabförsäljning	3 538 000 (49 %)	
Övrig försäljning	75 000 (1 %)	
Lönebidrag	1 609 000 (23%)	
Projekt m.m.	1 935 000 (27%)	
Totala intäkter	7 157 000	
Råvaror och förnödenheter		
Övriga kostnader		4 261 000
Personalkostnader		3 250 000
Avskrivningar, finansiella intäkter och kostnader		
Totala kostnader		7 511 000
Vinst före avskrivning	-354 000	

Ur ovanstående resultaträkning kan vi räkna fram följande nyckeltal

- bruttointäkt per medarbetare och år = $7\,157\,000 \times 1/38 = 188\,000$
- Övrig försäljning per medarbetare och år = $75\,000 \times 1/38 = 2\,000$
- Övrig försäljning /totalintäkter = 1%
- Total kostnad per medarbetare och år = $7\,550\,000 \times 1/38 = 199\,000$

8.2 Basta

Basta omsätter vid tiden för denna studie (dvs. 2005) cirka 18,2 miljoner kronor på årlig basis fördelat på det sätt som anges i den starkt förenklade resultaträkningen nedan.

Tabell 8.2 Bastas resultaträkning 2005 – starkt förenklad

Intäkts/kostnadsslag	Intäkter	Kostnader
Rehabförsäljning	8 400 000 (46%)	
Övrig försäljning	6 500 000 (36%)	
EU-bidrag, projekt m.m.	3 300 000 (18%)	
Totala intäkter	18 200 000	
Råvaror och förnödenheter		6 600 000
Övriga kostnader		6 700 000
Personalkostnader		4 000 000
Avskrivningar, finansiella intäkter och kostnader	400 000	
Totala kostnader		17 300 000
Vinst	1 300 000	

Ur ovanstående resultaträkning kan vi räkna fram följande nyckeltal

- bruttointäkt per medarbetare och år = $18\,200\,000 \times 1/65 = 280\,000$
- övrig försäljning per medarbetare och år = $6\,100\,000 \times 1/65 = 100\,000$
- övrig försäljning /totalintäkter = 36%
- total kostnad per medarbetare och år = $17\,300\,000 \times 1/65 = 266\,000$
- avgift årsplats rehab/kostnad årsplats = $285\,000/266\,000 = 107\%$
- vinst per medarbetare och år = $1\,300\,000 \times 1/65 = 20\,000$

8.3 Likheter och skillnader ur ett företagsekonomiskt perspektiv

Boksluten för dessa två sociala företag är naturligtvis uppställda och redovisade enligt praxis och som har stöd i lagstiftningen. Man har också intäkter som både är konventionella marknadsintäkter och intäkter för försåld rehabilitering och utbildningsuppdrag. En spegling av det sociala företagets rehabiliteringsprofil.

Det finns dock ett antal intressanta skillnader som kan vara värda att belysa. Den första är omfattningen av verksamheten. Medan Basta omsätter 18 Mkr 2005 är motsvarande siffra för Vägen Ut! knappt hälften av detta. Detta är naturligtvis en spegling av att Vägen Ut! har en livslängd på ett par år medan Basta som företag har existerat 12 år. Antalet års-personer är också dubbelt så stort på Basta (65 st. 2005) än på Vägen Ut! (38 st. 2005 på helårsbasis). För oss som haft möjligheten att följa Bastas utveckling under hela företagets livslängd ligger det närmare till hands att jämföra Vägen Ut! idag med Basta ett par, tre år efter start. Både vad avser totalvolym och marknadsbaserade intäkter. Skillnaden är möjligtvis att tillväxttakten på Vägen Ut! de första åren har varit avsevärt högre än den var för Basta under dess första år.

En annan skillnad som speglas i boksluten har sina rötter i en verksamhetsmässig och möjligen också ideologisk skillnad. Basta har ett stort antal medarbetare som varit i företaget lång tid utan att bli kooperatörer eller gå in i ett lönesystem (mediantiden för vistelse på Basta ligger mellan 4 och 5 år). Man kan kanske prata om att man skapat en sorts informell inre arbetsmarknad med informella ersättningsformer utanför den konventionella arbetsmarknaden med dess löne-, pensions- och skattesystem. Vägens Ut!s verksamhet kan ses mer som en utpräglad rehabiliteringssluss för att ta sig tillbaka till samhället med tämligen korta genomströmningstider (månader eller delar av år).

En stor andel av medarbetarna på Vägen Ut! har idag sin dominerande ersättning i form av lön som till stor del (50–75%) finansieras via lönebidrag. På Basta å andra sidan har man en större andel marknadsbaserade intäkter (33%) än Vägen Ut!, samtidigt som endast en mycket liten andel av medarbetarna på Basta erhåller lön, vilket kan ha betydelse för t.ex. framtida pensionsvillkor.

Det finns också en skillnad i vilka aktörer som finansierar rehabiliteringsintäkterna. För Bastas del dominerar kommunernas socialtjänst som finansierar cirka 80% av rehabiliteringsplatserna. För Vägen Ut! har kriminalvården och arbetsmarknadsverket dominerande finansieringsroller.

Vägen Ut! har en mycket klar och tydlig koppling i sitt arbete och finansiering till samhällets övriga rehab-aktörer såsom arbetsförmedling, försäkringskassa, socialtjänst och inte minst kriminalvård i form av ett mycket aktivt och stödjande nätverk – ett sorts partnerskapsförhållande. Detta förhållande skapar goda finansiella förutsättningar för verksamheten samtidigt som det skapar ett beroende- och sårbarhetsförhållande.

Basta å andra sidan betonar autonomin från de offentliga systemen i sitt arbete och sin ideologi, men verksamheten leder samtidigt till en viss inkapslingseffekt för de enskilda medarbetarna. Det kan illustreras på följande vis.

På Basta har man för det aktuella verksamhetsåret en total personalkostnad på 4 Mkr för 65 medarbetare. Om vi antar en genomsnittlig månadslön på 16 000 kronor innebär detta en årslönekostnad på cirka 270 000 kronor ($16.000 \times 12 \times 1,4$). Med andra ord räcker dessa 4 Mkr högst för att betala full lönekostnad för 16 personer varav några (2–4 st.) inte är före detta missbrukare. Under samma period finns cirka 35–40 personer på Basta med en vistelsetid på mer än ett år. Mediantiden för hela medarbetargruppen på Basta uppgår undersökningsåret till cirka 4,5 år. Detta innebär att det finns mellan 20 och 30 personer på Basta som varit medarbetare mellan 1 och 5 år utan att befinna sig i ett konventionellt lönesystem med fulla möjligheter till skuldsanering och pensionsuppbyggnad och utan möjligheter att betala skatt. För vissa skapar detta sannolikt en trygghet i vardagen, för andra kanske detta är ett ofrivilligt förhållande man skulle önska var annorlunda. Man skulle kunna säga att priset för företagets externa autonomi är ett visst internt beroendeförhållande för medarbetarna i förhållande till företaget och dess ledning. Man skulle kunna säga att man på så vis skjuter integrationsprocessen framför sig och begränsar egenmaktsperspektivet för dessa personer.

Dessa skillnader i intäktsströmmar, verksamhetsidé, graden av autonomi och beroende samt ideologi liksom det förhållandet att man befinner sig i helt olika livsfaser (det ena företaget mitt i etableringsfasen medan det andra redan passerat pionjärstadiet) gör att det är svårt att jämföra företagen med varandra enbart med utgångspunkt i deras konventionella företagsbokslut. Just därför är det kanske mera intressant att studera de Socioekonomiska boksluten för företagen.

9. Socioekonomiskt bokslut för Basta & VÄGEN UT!

9.1 Två Socioekonomiska bokslut

I detta avsnitt redovisar vi de Socioekonomiska boksluten för Basta och Vägen Ut!. Bokslutet består av tre olika delar; en resultaträkning, en nyckeltalsanalys och en investeringsanalys.

Resultaträkningen har vi arbetat fram genom att utgå från den tidigare redovisade kalkylen för de båda företagens konventionella resultaträkning. Därefter har vi räknat samman de samhällskostnader som upphör till följd av att man upphör med sitt missbruk och kommer till Vägen Ut! eller Basta.

Vi har för de båda företagen viktat samman de kostnader som uppstår för var och en av våra sex typkarriärer med antalet personer av varje kategori som finns i de båda företagen. Vi har i denna kalkyl medräknat kostnader som fortsätter oförändrat eller reducerat efter det att man kommit till företagen (t.ex. kostnader för omhändertagna barn, förtidspension, viss sjukvård etc.) men också medräknat kostnader som tillkommer (såsom lönebidrag, tandvårdskostnader och ökade sjukvårdskostnader).

Resultaträkningen har därefter ställts upp som sju olika kostnadsställen; våra sex olika samhällssektorer och företagen som den sjunde sektorn. I en åttonde del av bokslutet redovisas vad som skulle kunna kallas samhällsbokslutet.

Nyckeltal är kvoter eller relationer mellan olika för ett företag intressanta variabler som ger perspektiv på olika aspekter i företagets verksamhet. Det kan vara vinst per anställd, intäkt per anställd, vinst i förhållande till omsättning etc.

Här är vi särskilt intresserade av nyckeltal som beskriver skillnaden eller relationen mellan den verklighetsbeskrivning man erhåller om man studerar företagets konventionella bokslut jämfört med det samhällsekonomiska perspektivet.

Investeringsanalysen syftar till att värdera investeringseffekterna av en framgångsrik rehabilitering. Vi använder oss av tre olika tidshorisonter 1, 5 och 25 år. Här är begreppet ”pay-off tid” centralt, vilket kan tolkas som den tid som förflyter innan en investering är återbetald. Vi gör inga

riskanalyser eller sannolikhetsberäkningar baserade t.ex. på sannolikheten för återfall inom en viss tid. Femårsperspektivet är särskilt intressant eftersom detta ligger i närheten av mediantiden för en vistelse på Basta.

9.2 Några principer

Redovisningen nedan följer några principer vi nu sammanfattar i punktform

- resultaträkningen presenteras i sju kostnadsställen varav företaget utgör ett. Dessutom sammanfattas resultatet i en totalsammanställning som utgör ett "samhällsperspektiv" på intäkter och kostnader
- de intäkter de båda företagen erhåller från olika offentliga myndigheter t.ex. för rehabiliteringsplatser eller lönebidrag bokförs på företagens intäktssida medan de redovisas på de offentliga organisationernas kostnadssida
- vi har i kalkylerna av de samhällskostnader som upphör då man slutar med sitt missbruk och blir medarbetare på Vägen Ut! respektive Basta utgått från att vissa samhällskostnader kvarstår oförändrade eller reducerade t.ex. kring förtidspensioner, viss sjukvård samt kostnader för omhändertagna barn
- på motsvarande vis har vi antagit att andra kostnader tillkommit då man bryter med sitt missbruk bl.a. kostnader för sjukvård, tandvård och lönebidrag.

9.3 Socioekonomisk bokslut för Vägen Ut!

9.3.1 Resultaträkning

Nedan redovisas resultaträkningen för Vägen Ut!s Socioekonomiska bokslut för verksamhetsåret 2005. Uppställningen följer den dubbla bokföringens princip. Av utrymmesskäl ligger Intäkter och Kostnader radvis efter varandra. Låt oss börja med att spåra företagets kostnader och intäkter som vi tidigare studerat i kapitel 8. Detta gör vi genom att i raden för företagets intäkter summera intäkterna som kommer dels från olika offentliga aktörer, t.ex. 1 609 000 kronor från arbetsförmedlingen och dels från andra intäkter. Denna summa återfinnes i kolumnen där intäkterna summeras, sammantaget 7 157 000 kronor. Raden under redovisar de totala kostnaderna som uppgår till 7 511 000 kronor. I de två följande kolumnerna redovisas företagets vinst/förlust för 2005 dels totalt och dels per medarbetare i företaget.

Om vi vill studera det Socioekonomiska bokslutet ur kommunens perspektiv går vi till kolumnen för kommunen och ser att de kommunala

intäkterna av Vägen Ut! uppgår till 9 645 073 kronor för 2005. Kostnaderna uppgår till 4 717 487 kronor. En del av dessa återfinns högre upp i denna kolumn som en intäkt för Vägen Ut!, 2 762 667 kronor, bl.a. rehabiliteringskostnader för placeringar på Vägen Ut!. Kommunens vinst och vinst per medarbetare i Vägen Ut! hittar vi i bokslutets två högra kolumner.

Tabell 9.1 Socioekonomiskt bokslut, Vägen Ut! 2005, Resultaträkning

		Arbets- förmedling	Företaget	Försäkrings- kassan	Kommunen	Landstinget	Rätts- väsendet	Övriga	Summa	Vinst	Vinst per individ
Arbets- förmedling	Intäkt	1 085 220							1 085 220	-523 780	-13 846
	Kostnad	1 609 000							1 609 000		
Företaget	Intäkt	1 609 000	2 010 000		2 762 667		775 333		7 157 000	-354 000	-9 358
	Kostnad		7 511 000						7 511 000		
Försäkrings- kassan	Intäkt			4 084 843					4 084 843	3 372 943	89 161
	Kostnad			711 900					711 900		
Kommunen	Intäkt				9 645 073				9 645 073	4 927 586	130 256
	Kostnad				4 717 487				4 717 487		
Landstinget	Intäkt					2 663 039			2 663 039	1 176 559	31 101
	Kostnad					1 486 480			1 486 480		
Rätts- väsendet	Intäkt						14 978 904		14 978 904	14 001 696	370 121
	Kostnad						977 208		911 208		
Övriga	Intäkt							14 477 333	14 477 333	14 477 333	382 695
	Kostnad								0		
Totalt	Intäkt								54 091 411	37 078 336	980 130
	Kostnad								17 013 075		

Vi ser här att Vägen Ut!s intäkter i företagstermer uppgår till cirka 7,1 Mkr för 2005 medan samhällsintäkterna uppgår till cirka 54 Mkr. En betydande skillnad som speglar framförallt de samhällskostnader som försvinner eller reduceras då missbruket och därmed förknippade kostnader upphör.

Företagsnettot för Vägen Ut! är en förlust som uppgår till cirka 0,35 Mkr för 2005 medan samhällsvinsten ligger på cirka 37 Mkr. En spegling av samma effekter som ovan.

De stora vinnarna i denna process är rättsväsendet och den aktör som vi kallat "övriga" som vinner cirka 14 respektive 14,5 Mkr under året.

Intressant att notera är att arbetsmarknadsmyndigheterna har ett nettounderskott på cirka 500 000 kronor på årsbasis, vilket främst är ett uttryck för de lönebidragskostnader man tar för att därmed underlätta arbetslivsrehabiliteringen för medlemmarna i Vägen Ut!. Denna effekt diskuteras längre fram mera i detalj.

9.3.2 Nyckeltalsanalys

Nyckeltalen i de Socioekonomiska bokslutet för Vägen Ut! har följande utseende

Tabell 9.2 Socioekonomiskt bokslut, Vägen Ut! 2005,
Nyckeltalsanalys

Nyckeltal	Kvot	Värde
Intäkter Vägen Ut! ur samhälls- perspektiv/företagsperspektiv	54 Mkr/7,1 Mkr	7,6
Vinst Vägen Ut! ur samhälls- perspektiv/företagsperspektiv	37,1 Mkr/-0,35 Mkr	---
Samhällsvinst av Vägen Ut! per medarbetare och år	37,1 Mkr /38 pers	0,98 Mkr
Samhällsvinst/rehabkostnad ²¹	37,1/ 3,5Mkr	10,6

I tabellen ovan redovisar vi några nyckeltal för det Socioekonomiska bokslutet för Vägen Ut!. Vi ser då att samhällsintäkterna är mellan 7 och 8 gånger högre än företagsintäkterna. Mer spektakulärt är dock att samhällsvinsterna uppgår till drygt 35 Mkr medan man företagsekonomiskt redovisar en förlust. I denna relation får vi en tydlig illustration av hur stort gapet kan vara mellan ett företagsekonomiskt och samhällsekonomiskt ställningstagande.

Varje medarbetare på Vägen Ut! skapar en samhällsvinst som uppgår till cirka 980 000 kronor för året 2005. Den rehabiliteringskostnad samhället satsar på Vägen Ut! under 2005 ger tillbaka drygt 10 gånger pengarna eller 1 060 %. En tämligen acceptabel avkastning i de flesta investeringssammanhang.

9.4 Socioekonomisk bokslut för Basta

9.4.1 Resultaträkning

I tabell 9.3 redovisas resultaträkningen i Bastas Socioekonomiska bokslut i de sju kostnadsställen vi arbetat med.

Vi ser här att Bastas intäkter i företagstermer uppgår till cirka 18 Mkr för 2005 medan samhällsintäkterna uppgår till cirka 117 Mkr. En betydande skillnad som speglar framförallt de samhällskostnader som försvinner eller reduceras då missbruket och därmed förknippade kostnader upphör.

²¹ Rehabkostnaden är här definierad som rehabförsäljning hämtad i företagets resultatrapport.

Tabell 9.3 Socioekonomiskt bokslut, Basta 2005, Resultaträkning

		Arbets- förmedling	Företaget	Försäkrings- kassan	Kommunen	Landstinget	Rätts- väsendet	Övriga	Summa	Vinst	Vinst per individ
Arbets- förmedling	Intäkt	1 590 511							1 590 511	1 590 511	24 469
	Kostnad	0							0		
Företaget	Intäkt		5 000 000		5 000 000		2 000 000	6 000 000	18 000 000	1 500 000	23 077
	Kostnad		16 500 000						16 500 000		
Försäkrings- kassan	Intäkt			6 032 500					6 032 500	4 466 500	68 715
	Kostnad			1 566 000					1 566 000		
Kommunen	Intäkt				15 321 500				15 321 500	8 605 500	132 392
	Kostnad				6 716 000				6 716 000		
Landstinget	Intäkt					4 152 667			4 152 667	1 972 167	30 341
	Kostnad					2 180 500			2 180 500		
Rätts- väsendet	Intäkt						34 716 722		34 716 722	32 555 222	500 850
	Kostnad						2 161 500		2 161 500		
Övriga	Intäkt							36 906 667	36 906 667	30 906 667	475 487
	Kostnad							6 000 000	6 000 000		
Totalt	Intäkt								116 720 566	81 596 566	1 255 332
	Kostnad								35 124 000		

Bastas företagsvinst uppgår till cirka 1,5 Mkr för 2005 medan samhällsvinsten ligger på cirka 81 Mkr. En spegling av samma effekter som ovan.

De stora vinnarna i denna process är rättsväsendet och den aktör som vi kallat övriga med vardera drygt 30 Mkr under året.

9.4.2 Nyckeltalsanalys

Följande nyckeltal kan framräknas i Bastas Socioekonomiska bokslut

Tabell 9.4 Socioekonomiskt bokslut, Basta 2005, Nyckeltalsanalys

Nyckeltal	Kvot	Värde
intäkter Basta ur samhälls- perspektiv/företagsperspektiv	117 Mkr/18 Mkr	6,5
Vinst Basta ur samhälls- perspektiv/företagsperspektiv	81,6 Mkr/1,5 Mkr	54,4
Samhällsvinst av Basta per medarbetare och år	81,6 Mkr /65 pers	1,25 Mkr
Samhällsvinst/rehabkostnad ²²	81,6/8,4 Mkr	9,7

I tabellen ovan redovisar vi några nyckeltal för Bastas Socioekonomiska bokslut. Vi ser då att samhällsintäkterna är mellan 6 och 7 gånger högre

²² Rehabkostnaden är här definierad som rehabförsäljning hämtad i företagets resultaträpport.

än företagsintäkterna. Mer spektakulärt är dock att samhällsvinsterna är nästan 55 gånger större än företagsvinsterna.

Varje medarbetare på Basta skapar en samhällsvinst som uppgår till cirka 1,25 Mkr för året 2005. Och den rehabiliteringskostnad samhället satsar på Basta under 2005 ger tillbaka cirka 9 gånger pengarna eller 970%.

Är detta mycket? En samhällsvinst på 81 Mkr på årsbasis är en så stor siffra att den kan kännas abstrakt. En möjlig referenspunkt kan vara budgeten för missbrukarvården i en av stadsdelarna i Stockholms stad – Katarina Sofia. Stadsdelen har en befolkning på 46 000 invånare och de totala kostnaderna inom stadsdelen för såväl öppen som sluten missbruksvård uppgår årligen till 19 Mkr. Det innebär att verksamheten vid Basta genererar lika mycket samhälleliga nettointäkter eller vinst som det skulle kosta att bedriva all kommunal missbrukarvård i en stad med cirka 200 000 invånare.

Sålunda ger denna enkla nyckeltalsanalys vid handen att företagets konventionella bokslut är en grov underskattning av de totala positiva effekter företaget skapar för samhället.

9.5 Det sociala företaget ut ett samhälleligt investeringsperspektiv

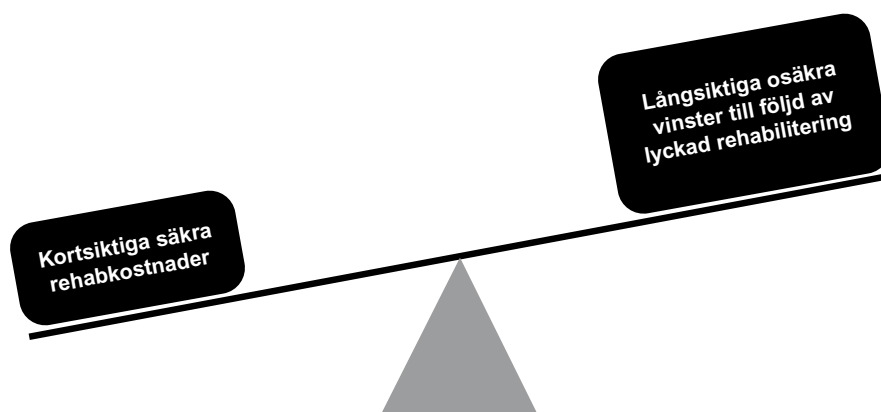
Begreppet investering handlar om att göra en uppoffring idag för att få framtida intäkter eller vinster. Aktiviteten som sådan innehåller per definition en dos osäkerhet. Jag känner till dagens förhållande men kan endast (med större eller mindre säkerhet) spekulera om framtiden. Denna spekulering försöker man i traditionella investeringskalkyler hantera med olika former av beräkningar och sannolikhetsmodeller. Vi avstår från att göra sannolikhetskalkyler i denna studie eftersom vi inte har dataunderlag som håller för mer utvecklade riskbedömningar. Vi arbetar därför istället med ett antal olika hypoteser för att illustrera alternativa riskförlopp utifrån det företag i studien kring vilket det finns data som spänner över mer än en 10-årsperiod, dvs. Basta.

9.5.1 Det sociala investeringsperspektivet – ett nytt sätt att tänka långsiktigt

Långsiktigt och förebyggande arbete eller rehabiliteringsinsatser är alltid förknippade med ett visst mått av osäkerhet. Som beslutfattare är det alltid lättare att ta i de kortsiktiga säkra frågorna än i de långsiktiga osäkra. Mandatperiodernas och budgetårens längd tenderar, vid sidan av en allmän aversion mot risker, att skapa kortsiktighet i besluten. Kortsiktigheten tenderar att reducera osäkerheten. Lite tillspetsat kan man säga att man

med detta synsätt riskerar att bli allt bättre på att med stor säkerhet fatta kortsiktiga felaktiga beslut i stället för att göra långsiktigt rätt.

Den enskilde beslutsfattaren förväntas ta ställning till och väga en mycket konkret, välidentifierad, säker och stundtals akut kostnad idag i förhållande till mycket osäker, i de flesta fall diffus (både till storlek och till omfattning) intäkt någon gång i framtiden – som dessutom kanske tillfaller någon annan aktör. Det är inte konstigt att man i denna typ av beslutssituation låter dagens konkreta effekter väga tyngre än osäkra effekter i framtiden.

Så länge vi inte är beredda att ta risker i det långsiktiga arbetet med att förebygga ohälsa och rehabilitera utslagna och marginaliserade människor så kommer de säkra kortsiktiga, men många gånger dåliga, besluten att vara förhärskande. Vi kanske behöver nya välfärdsinstitutioner som är beredda att ta dessa i grund och botten mänskligt och ekonomiskt sunda risker. Det Socioekonomiska bokslutets investeringsanalys är ett första försök att skapa sådan långsiktighet i tänkandet kring rehabilitering.

9.5.2 Det ettåriga investeringsperspektivet

Låt oss börja med det pessimistiska antagandet att en medarbetare på Basta efter det första, av kommunen betalda, året på Basta återfaller till missbruk på den 13:e månadens första dag. Man kommer då att för kommunens räkning erhålla en investeringskostnad på 285 000 kronor och en intäkt som uppgår till 235 000 kronor. Man får tillbaka en avkastning på insatt kapital under år 1 som uppgår till 82% eller en förlust på 18% i förhållande till vad man satsat.²³ Ur samhällets perspektiv uppgår intäkten av samma kostnad till 1,78 Mkr.

²³ Det bör noteras att denna effekt uppstår då man studerar förloppet ur den enskilde individens perspektiv, vilket skiljer sig från det resultat som uppstår då man studerar företaget i sin helhet (tabell 9.3). Det finns alltså en betydande skillnad i resultat om man analyserar det sociala investeringsproblemet ur den enskildes eller kollektivets perspektiv, delvis en fråga om riskhantering och riskkalkyler

Tabell 9.5 Socioekonomiskt bokslut Basta, 2005. Avkastning första året på en rehabplats för kommun och samhälle vid omedelbart återfall efter första året

Rehab-kostnad	Intäkt kommun kr	Avkastning ²³ kommun %	Intäkt samhälle kr	Avkastning samhälle %
285 000	235 000 ²⁴	82%	1 795 000	630%

Ur kommunens perspektiv erhåller man en avkastning på 82 % av den investering man gjort, medan man ur samhällets perspektiv erhåller cirka 630% avkastning. Detta ser ut att vara en dålig affär för kommunen men en god affär för samhället. Det blir då intressant att ställa sig frågan; ur vilket ekonomiskt perspektiv bör man fatta sådana beslut? Finns det ett ansvar för att ha ett helhetsperspektiv kring frågan, och vem bär i så fall detta ansvar?

Man kan också vända på frågan och fundera på hur lång tid en medarbetare måste vara på Basta för att investeringen ska vara återbetald. Dvs. hur lång är den s.k. pay-off tiden på rehabiliteringsinvesteringen?

Vi ser nedan att pay-off tiden för kommunen är cirka 1 år och tre månader medan den för samhället ligger på knappt 2 månader. Med andra ord om den berörda personer stannar kvar på Basta ytterligare tre månader efter första året har det blivit en affär som för kommunens räkning går jämnt upp. Ur samhällets perspektiv innebär det att även om kommunen betalar för ett års vistelse för personer och han avviker efter två månader och återvänder till missbruk och kriminalitet så går affären jämnt ut.

Tabell 9.6 Socioekonomiskt bokslut Basta, 2005. Payofftid för rehabinvesteringen

Aktör	Payoff kvot	Payoff tid
Kommun	1/0,82	1,22 år = 1 år 3 mån
Samhälle	1/6,30	0,16 år = 2 månader

9.5.3 Ett femårs perspektiv på rehabproblemet

Men låt oss nu flytta tidshorisonten längre fram. Basta har som företag funnits i drygt tio år och det finns idag ett stort antal personer som bött

²³ Vi använder här och genomgående i rapporten begreppet avkastning som en kvot mellan det man erhåller i förhållande till vad man satsar. Om kvoten är mindre än 100% anger den en förlust. På motsvarande vis är kvoter över 100% en vinst

²⁴ Denna uppgift hämtas från tabell 9.3 där den samlade kommunala intäkten under året uppgår till 15 321 000 kronor, vilket fördelat på 65 medarbetare ger en bruttointäkt per person på 235 000 kronor

och levtt på Basta under fem års tid och längre eller personer som varit på Basta och därefter levtt ett drogfrtt liv utanför Basta i fem års tid eller längre. Mediantiden för de personer som lever på Basta vid tiden för denna studie uppgår till mellan fyra och fem år.

Vi kan då tämligen enkelt räkna ut det femåriga investeringsperspektivet på personer som vistats på Basta under en femårsperiod och under denna period icke återgått till sitt missbruk genom att direkt utgå från värdena i tabellen ovan och behålla rehabkostnaden konstant och multiplicera intäkterna med faktorn fem.

Tabell 9.7 Socioekonomiskt bokslut Basta, 2005. Avkastning under fem år på en rehabplats för kommun och samhälle²⁶

Rehab-kostnad	Intäkt kommun kr	Avkastning kommun %	Intäkt samhälle kr	Avkastning samhälle %
285 000	1 175 000	413%	8 975 000	3 150%

Vi ser då avkastningen på rehabiliteringsinvesteringen i ett femårsperspektiv uppgår till mer än 400% för kommunen och 3 000% eller 30 gånger pengarna för samhället i sin helhet. Inom konventionellt företagande skulle man sannolikt bedöma detta som en god avkastning.

Om vi jämför detta med de värden vi fick efter ett år så illustrerar detta skillnaden mellan att tänka kortsiktigt och långsiktigt kring rehabiliteringsfrågor. Det som ur kommunens kortsiktiga perspektiv kan förefalla vara en dålig affär blir med ett något länge perspektiv en mycket lönsam historia.

Mediantiden för vistelse på Basta är strax under fem år. Det innebär att cirka hälften av personerna har en vistelsetid som är så lång. Men samtidigt vet vi att ett antal personer inte fullföljer sin vistelse, avbryter eller på annat sätt misslyckas i sin rehabilitering på Basta. Hur ska vi kunna beräkna värdet av detta ur ett investeringsperspektiv?

Låt oss som ett tämligen pessimistiskt räkneexempel anta följande. Hälften av medarbetarna som vistas på Basta är där ett år och återfaller till missbruk och kriminalitet den trettonde månadens första dag. Den andra halvan av medarbetarna vistas som dagens medarbetare på Basta i fem år och samtliga återfaller det sjätte årets första dag till missbruk och kriminalitet. Vi får då nedanstående resultat för rehabavkastningen.

²⁶ I denna och följande tabell har vi valt att använda oss av icke diskonterade värden

Tabell 9.8 Socioekonomiskt bokslut Basta, 2005
Rehabavkastning på Basta för kommun och samhälle

	Rehab- kostnad	Intäkt kommun kr	Avkastning kommun %	Intäkt sam- hälle kr	Avkastning samhälle %
Fem år på Basta	285 000	1 175 000		8 975 000	
Ett år på Basta	285 000	250 000		1 795 000	
Genom- snitt	285 000	705 000	247%	5 385 000	1 890%

Vi ser då att den sannolika kommunala intäkten för den genomsnittliga medarbetaren på Basta uppgår till drygt 700 000 kronor eller mellan 2 och 3 gånger (247%) den ursprungliga rehabkostnaden. För samhället blir motsvarande siffror drygt 5,3 Mkr eller cirka 19 gånger den ursprungliga rehabkostnaden.

9.5.4 Att tänka i livscyklar – ett tjugofemårsperspektiv

Tidigare resonemang har i hög grad baserats på erfarenheter från den tid som gått för företaget Basta. De verkligt långsiktiga ekonomiska effekterna av ett drogfritt liv finns det inget underlag kring. Samtidigt är det ett långsiktigt drogfritt liv och ett liv i arbete som är det verkliga syftet med Bastas existens. Vilka ekonomiska effekter skulle rent hypotetiskt uppstå om en medarbetare på Basta förblev drogfri under 25 års tid?

Om vi återigen utgår från tabell 9.7 ovan så kan vi multiplicera intäktssidan med en faktor fem för att erhålla en grov skattning av den långsiktiga kalkylens resultat.

Den kommunala avkastningen blir nu 5,9 Mkr eller drygt 20 gånger pengarna medan motsvarande siffra för samhället är cirka 45 Mkr eller drygt 156 gånger insatt rehabiliteringsinvestering om man bortser från diskonterings effekter.

Detta leder kanske till viss eftertanke då man ska värdera samhällsvärdet av rehabilitering av missbrukare. Vilket tidsperspektiv ska man anlägga och är det ett myndighetsperspektiv eller ett samhällsperspektiv som är mest meningsfullt då man för en sådan diskussion?

9.5.5 Slutsatser om det långsiktiga värdet av Basta och Vägen Ut!

Vilka slutsatser kan man dra utifrån dessa investeringskalkyler?

- den första är att skillnaden mellan kort och lång sikt är betydande. De långsiktiga effekterna av en lyckad rehabilitering uppgår till många hundra procent. Vinsterna per individ uppgår till flera miljoner kronor
- en andra slutsats är att även vid en hög grad av misslyckande blir ändå vinsterna för de personer där rehabprocessen lyckas så stora att samhällsnettot blir betydande
- för det tredje uppstår vinsterna mycket snabbt. Ur ett samhällsperspektiv redan efter någon månad
- en fjärde slutsats är att det råder en betydande skillnad mellan kommunperspektivet och samhällsperspektivet.

På ett övergripande plan kan man säga att modellen med att tänka kortsiktigt och utifrån ett enskilt myndighetsperspektiv förefaller vara en god garanti för att använda samhällets rehabresurser på ett icke optimalt vis.

Slutligen bör sägas att ovanstående investeringskalkyler är baserade på data från Basta eftersom företaget har en tillräckligt lång livslängd för att detta ska vara möjligt. Vägen Ut! är en tämligen nystartad verksamhet varför denna typ av data ännu inte föreligger. Det finns dock inget i studien som ger oss anledning att tro att samma resultat inte skulle uppstå även för Vägen Ut!.

9.6 Några intressanta specialfall

Det material vi tagit fram för att presentera det Socioekonomiska bokslutet innehåller en mängd detaljerad information som det av olika skäl inte funnits möjligheter att analysera och ta fram i denna rapport. Dock finns det några faktorer av intresse värda att diskutera; hur vinsterna fördelar sig inom den sektor vi kallat rättsväsendet, vilka effekter som uppstår för försäkringsbolagen till följd av verksamheten vid Vägen Ut! och Basta samt hur de kommunala vinsterna fördelar sig mellan olika kommuner.

9.6.1 Vad händer inom rättsväsendet

Rättsväsendets består av fyra olika myndigheter eller aktörer. I tabell 9.9 har vi fördelat den vinst som uppstår mellan dessa olika aktörer

*Tabell 9.9 Socioekonomiskt bokslut Vägen Ut!, 2005.
De årliga effekterna på rättsväsendet av
verksamheten vid Vägen Ut! fördelat på aktörer*

	Domstol/Åklagare		Kriminalvården		Polisen	
	Intäkt	Kostnad	Intäkt	Kostnad	Intäkt	Kostnad
Domstols-/Åklagarväsendet	6 679 313	201 875				
Kriminalvården			3 007 974	775 333		
Polisen					5 291 617	0
Summa	6 679 313	201 875	3 007 974	775 333	5 291 617	0
Vinst		6 477 438		2 232 640		5 291 617
Vinst/Individ		171 225		59 018		139 879

Vi ser då att alla parter tjänar på att Vägen Ut! existerar. Man slipper dyra rättegångar, komplicerade åtalsprocesser, mängder med polisingripanden och kostsamma fängelsevistelser. Något överraskande är just åklagarväsende och domstolsväsende de stora vinnarna med en gemensam vinst på cirka 170 000 kronor och år för varje medarbetare som finns på Vägen Ut!. Även kriminalvården är en storvinnare trots att man i detta bokslut har avsatt (eller med vårt synsätt investerat) trekvartsmiljon kronor av egna medel, i första hand till kontraktsvård. Den årliga nettovinsten för kriminalvården per medarbetare vid Vägen Ut! uppgår till cirka 60 000 kronor eller totalt sett drygt 2,2 Mkr för hela företaget. Polisens nettovinst uppgår till drygt 5 Mkr per år för hela företaget eller cirka 140 000 kronor per år och individ.

9.6.2 Hur påverkas försäkringsbolagen

En annan intressant fråga är hur de olika försäkringsbolagen påverkas av verksamheten vid Vägen Ut! och Basta. En stor del av de samhällsvinster som uppstår till följd av dessa två företag är uteblivna stölder och inbrott. I boksluten återfinns dessa under aktören ”övriga”. I tabellen nedan har vi först brutit ut den del av denna effekt som går att härröra till försäkringsbolagen och därefter fördelat dessa vinster utifrån dessa försäkringsbolags marknadsandelar på villahemmarknaden. Vi ser då i tabell 9.10 hur dessa vinster fördelas mellan de olika bolagen.

Skillnaden i effekter mellan de båda företagen beror på tre saker; skillnad i antal medarbetare, skillnad i kön och skillnad i huvuddrog. På Basta har man fler medarbetare, större andel narkomaner och större andel män. Av detta följer mer omfattande inbrott/stölder och högre kostnader för försäkringsbolagen. För Vägen Ut! råder det motsatta förhållandet.

Tabell 9.10 Socioekonomiskt bokslut Basta & Vägen Ut! 2005.
Årliga värdet av uteblivna stölder som en effekt av
Vägen Ut! och Basta

Aktör	Andel	Vägen Ut!	Basta
Övriga kostnader (värdet av stölder)	100%	14,5 Mkr	36,9 Mkr
Andel försäkringsbolag	85%	12,3 Mkr	32,3 Mkr
Marknadsandelar de fyra största bolagen	100%		
LF-gruppen	41%	5,0 Mkr	13,2 Mkr
Folksam	28%	3,4 Mkr	9,0 Mkr
Skandia	14%	1,7 Mkr	4,5 Mkr
Trygg- Hansa	12%	1,5 Mkr	3,9 Mkr
Övriga	5%	0,6 Mkr	1,6 Mkr

9.6.3 Det kommunala perspektivet

I de Socioekonomiska boksluten redovisas vinsterna fördelat på olika grupper av aktörer såsom kommun, landsting, försäkringskassa etc. Basta har ett stort upptagningsområde för sina medarbetare. Därför kan begreppet "kommun" upplevas som en aning abstrakt. En intressant följdfråga som dyker upp är hur Basta påverkar den enskilda kommunen. I tabellen nedan har vi med utgångspunkt i medarbetarnas hemkommun på Basta fördelat de kommunala vinsterna på ett antal enskilda kommuner och grupper av kommuner för bokslutsåret 2005.

Tabell 9.11 Socioekonomiskt bokslut Basta, 2005. De årliga
effekterna på kommunerna av verksamheten vid
Basta fördelat på ursprungskommun

Kommun	Antal medarbetare	Andel medarbetare	Kommunal vinst/år
Stockholm	16	25%	2 150 000 kr
Södertälje	7	10%	860 000 kr
Övriga Stockholms Län	16	25%	2 150 000 kr
Göteborg	9	14%	1 205 000 kr
Övriga län	17	26%	2 238 000 kr
Summa	65	100%	8 605 000 kr

Vi ser då att de tre stora vinnarna till följd av denna verksamhet är Stockholm, Göteborg och Södertälje. För Södertäljes del, för att ta ett exempel,

innebär existensen av Basta att år 2005 uppstod en kommunal vinst (sedan alla kostnader borträknats) som uppgår till 860 000 kronor

9.6.4 Det arbetsmarknadspolitiska perspektivet och finansiella effekter

Vi har tidigare beskrivit att nettoeffekten för arbetsmarknadsmyndigheterna av Vägen Ut!s arbete för året 2005 är ett underskott på cirka en halv miljon kronor eller knappt 14 000 kronor per medarbetare. Innebär då detta att Vägen Ut! är en dålig affär för dessa myndigheter? Svaret på denna fråga är ett entydigt nej. Effekten är resultatet av att man från denna aktörs sida tar ett investeringsbeslut²⁷ kring ett antal medarbetare på Vägen Ut! i form av att bevilja lönebidrag. Man fullföljer alltså det uppdrag man har från statsmakternas sida om att höja förvärvsfrekvensen i landet till 80% genom att stödja integrationsprocessen på arbetsmarknaden av en marginaliserad grupp. I alla studier av detta slag leder denna typ av åtgärder med automatik till att en nettokostnad uppstår, här redovisad som ett underskott. Något annat skulle vara omöjligt, precis på samma sätt som att den enskilde medarbetarens konsekvenser för kommunen leder till ett underskott för Bastas resultaträkning år ett.

Om vi i stället vidgar diskussionen till år två och precis som i fallet med Bastas investeringskalkyler tänker oss att år ett är ett investeringsår och år två ett avkastningsår så blir den möjliga effekten av detta andra år att nettoförlusten för år ett på 13 846 kronor vänds till en nettovinst på 28 558 kronor²⁸ vilket sammantaget för de två åren innebär en vinst på 14 712 kronor per medarbetare, eller en payofftid på i runda tal 1 år och 6 månader att jämföra med Bastas payofftid för den kommunala investeringen på ett år och två månader.

Det hela handlar alltså om huruvida man ska anlägga ett kortsiktigt kostnadsperspektiv på lönebidragsinsatsen från arbetsförmedlingens sida eller ett långsiktigt investeringsperspektiv med syfte att integrera marginaliserade människor på arbetsmarknaden. För oss är det långsiktiga perspektivet ett självklart val.

Dessutom bör man observera att detta underskott nästan till hundra procent utgörs av så kallade finansiella effekter,²⁹ som regelmässigt borträknas i en samhällsekonomisk kalkyl medan intäktssidan i stort sett enbart omfattar reala effekter.

²⁷ I kommande kapitel diskuteras denna problematik med hjälp av begreppet investeringspuckel

²⁸ Denna siffra erhåller vi genom att dividera bruttointäkterna för arbetsmarknadsverket med antalet medarbetare på Vägen Ut!; 1 085 200/38

²⁹ En utförlig diskussion av skillnaden mellan finansiella och reala effekter återfinns i vår metodrapport

9.7 Diskussion av resultaten

9.7.1 Fan tro´t – något om resultatens värde och generaliserbarhet

Ovanstående presentation utgör (såvitt vi vet) det första exemplet på ett Socioekonomiskt bokslut för ett socialt företag som blivit genomfört i Sverige. Det kan då vara viktigt att erinra sig vilken tyngd och vilken generaliserbarhet resultaten kan tänkas ha men framförallt deras begränsningar.

En första varning som vi vill erinra om är att detta är de resultat vi får för dessa två företag med sin specifika profil och de medarbetare företagen har haft 2005. Om man plötsligt skulle få en förändrad sammansättning vad gäller ålder, kön eller tidigare drog skulle det med all sannolikhet förändra resultaten ganska påtagligt. Det räcker med att i dessa avseenden jämföra Basta och Vägen Ut! för att förstå denna skillnad.

På samma sätt gäller det att vara försiktig med de olika nyckeltal vi tagit fram liksom de investeringskalkyler vi arbetar med. Förändrar man värdet på täljaren eller nämnaren i dessa analyser kan också nyckeltalet eller avkastningen på rebinvesteringen förändras ganska dramatiskt. Därför har vi valt att så öppet som möjligt redovisa hur vi kommit fram till våra resultat.

Det är också viktigt att komma ihåg att analysens data bygger på att de scenarios vi arbetat fram i 24 workshops med våra sex expertgrupper är rimligt realistiska. Vi har som en metod använt de två uppsättningarna expertgrupper som varandras referens- eller kontrollgrupper. Vi har dessutom systematiskt försökt gardera oss med den ”minstavärdesprincip” eller försiktighetsprincip som finns inbyggd i alla kalkyler. Vi är tämligen säkra på att ovanstående värden inte överskattar det Socioekonomiska bokslutets resultat utan sannolikt underskattar det ganska rejält.

9.7.2 Likheter mellan de båda företagen

Trots skillnaden mellan dessa företag vad avser storlek, omfattning, livslängd och verksamhetsidé finns det ett antal mycket tydliga likheter mellan dem

- den första och mest uppenbara likheten är att det råder dramatiska skillnader mellan den verklighet det konventionella företagsbokslutet uppvisar och vad som framgår i det Socioekonomiska bokslutet. Företagets positiva externa effekter, dvs. företagets dolda samhällsnytta är betydande

- skillnaderna mellan företagsintäkter och samhällsintäkter ligger på en faktor mellan 6 och 8 gånger
- emellertid uppgår skillnaderna mellan företagsekonomisk vinst och samhällsekonomisk vinst till faktorn 50 eller mer. En spektakulär skillnad
- vinsten per medarbetare i de båda företagen uppgår till i storleksordningen 1,0 Mkr på Vägen Ut! respektive 1,2 Mkr på Basta på årsbasis
- rehabilitering i denna form är på samhällsnivå en mycket god affär som ger en avkastning på 9–10 gånger insatt kapital
- man ska dock komma ihåg alla kostnader till följd av missbruk inte försvinner då man kommer till dessa båda sociala företag. Kostnader för omhändertagna barn, kostnader för sjukvård kvarstår och avklingar tämligen långsamt
- det finns också kostnader som kommer att öka då man ansluter sig till dessa båda företag; vissa kostnader för sjukvård och inte minst tandvård
- en stor vinnare i denna process är rättsväsendet till följd av minskade brott med därpå följande straff. Vinsten uppgår till i storleksordningen 400 000–500 000 kronor per medarbetare i de båda företagen
- en annan stor vinnare är allmänheten och indirekt därmed också försäkringsbolagen till följd av uteblivna stölder för att finansiera missbruket. Vinsten uppgår till mellan 400 000 och 500 000 kronor per medarbetare och år vid de båda företagen
- även kommunerna är stora vinnare. Deras nettovinst uppgår för Vägen Ut! till cirka 5 Mkr respektive 8,5 Mkr för Basta på årsbasis eller cirka 130 000 kr per medarbetare och år i de båda företagen
- ur ett samhälleligt investeringsperspektiv är detta en mycket lönsam affär. Payofftiden för en årsrehabiliteringsplats uppgår till cirka 2 månader. Resterande 10 månader det första året är en ren samhällsvinst
- för en enskild medarbetare som funnits på Basta i genomsnitt under fem år uppgår den kommunala vinsten till cirka 1,2 Mkr och samhällsvinsten till nästan 9 Mkr

9.7.3 Skillnader

Även om likheterna dominerar finns det ett antal skillnader mellan företagens Socioekonomiska bokslut

- en skillnad är vinsternas fördelning mellan olika offentliga aktörer

- skillnad i vinst per medarbetare är högre på Basta än Vägen Ut! vilket främst kan tillskrivas skillnaden i grupp sammansättning. Andelen alkoholister på Vägen Ut! är cirka 30% medan den endast uppgår till cirka 10% på Basta.
- könsfördelningen är också sådan att på Vägen Ut! uppgår cirka 55% av hela gruppen på årsbasis av kvinnor medan motsvarande siffra på Basta uppgår till 26% vilket är ytterligare en förklaring till skillnaden i vinst per medarbetare
- en annan orsak bakom skillnaderna är företagsstruktur och den rehabiliteringsmodell man arbetar efter och de finansieringsformer man använder sig av
- verksamheten vid Vägen Ut! leder till ökade kostnader för arbetsmarknadsmyndigheterna vilket är en följd av den satsning på lönebidragsanställningar som sker

9.7.4 Slutsatser

Utifrån detta kan man med rimlig säkerhet påstå följande

- de sociala företagen i denna studie skapar en samhällsnytta (vinst) som är flerfaldigt högre än vad som speglas i det konventionella företagsbokslutet
- det uppstår i denna process parter som är storvinnare, parter som vinner måttligt och på kort sikt någon enstaka finansiell förlorare
- trots ganska betydande skillnader (t.ex. i livslängd, marknadsfinansiering och affärsideologi) mellan de två här studerade företagen så är likheterna i de resultat vi får och de nyckeltal som kan framräknas tämligen betydande
- dessa företag skapar gemensamt en betydande samhällsnytta som i runda tal uppgår till drygt 120 Mkr på årsbasis, vilket skulle kunna sägas vara värdet av att cirka 100 missbrukare har upphört med sitt missbruk och sin kriminalitet och valt att bli medarbetare i dessa två företag

10. Att generalisera metod och resultat

10.1 Vilken kunskap har denna studie genererat

Denna studie (denna rapport och den föregående metodrapporten) har flera olika infallsvinklar

- att definiera, problematisera och utveckla begreppet Socioekonomiskt bokslut och ge det en teoretisk referensram
- visa hur ett sådant bokslut har en teoretisk och begreppsmässig förankring i etablerad samhällsvetenskaplig (nationalekonomisk) praxis
- att konkret visa hur ett sådant bokslut kan tas fram och redovisa resultatet från ett sådant arbete

De konkreta resultat vi visat ovan är emellertid begränsade till två företag i den sociala ekonomin. Företag som dessutom har det gemensamt att de är fokuserade på människor med missbruk och kriminalitet som en del av sin historia. Därför är det nu viktigt att visa hur detta angreppssätt kan tillämpas av andra sociala företag. Vi illustrerar med hjälp av två konkreta fallstudier. Med dessa två exempel diskuterar vi generaliserbarheten i angreppssättet. Detta tar vi slutligen som utgångspunkt för att i mer manuallika former visa hur man med stöd av kalkylprogrammet Excel kan arbeta fram ett Socioekonomiskt bokslut i detta egna sociala företaget.

10.2 Låt oss vidga perspektivet till andra målgrupper inom den sociala ekonomin

Vi har ovan tämligen konkret visat hur man kan upprätta ett Socioekonomiskt bokslut. Låt oss här rekapitulera de olika stegen mer principiellt.

- utgå från det sociala företagets konventionella företagsekonomiska bokslut. Identifiera intäkter, kostnader, vinst samt intressanta och meningsfulla nyckeltal
- gör en intressentkarta (nätverkskarta) och identifiera alla relevanta behov och aktörer kring det sociala företaget (försäkringskassa, psykiatri, rättsväsende, socialtjänst etc.)
- upprätta för de olika aktörerna eller behoven de välfärdskonsumtionskedjor som man vill studera (med fördel kan flera av de kedjor som finns i denna rapport användas)

- identifiera och precisera alla de aktiviteter eller behov som målgruppen har i respektive kedja och prissätt dessa aktiviteter
- kvantifiera volymen insatser företagets medarbetare erhåller från de olika välfärdskonsumtionskedjorna före och efter det att man anslutit sig till företaget
- summera dessa värden först på individnivå och därefter på företagsnivå
- summera därefter detta med företagets företagsekonomiska bokslut

Nedan visar vi hur dessa mönster kan se ut för två helt andra målgrupper än missbrukare; ungdomar på glid och personer med psykiska funktionshinder.

10.3 Ungdomar på glid

10.3.1 Hur vi tänkte – att fånga individperspektivet

Vi fick i uppdrag att upprätta motsvarigheten till ett Socioekonomiskt bokslut för en verksamhet med ungdomar i åldern 16–25 år på väg att misslyckas med sin introduktion till vuxenlivet.³⁰ Ungdomar som skulle kunna hamna i ett långsiktigt utanförskap med arbetslöshet, sjukskrivning, psykisk sjukdom eller missbruk som följd. Hur får man en bild av samhällsvärdet av en sådan verksamhet?

Vi började i det här fallet med en av oss känd ung människa på glid. Vi kan kalla honom Robert. En ung man med stora skolproblem, som fanns i utkanten av missbrukande halvkriminella ungdomsnätverk. Han klottrade, snattade, drack öl och rökte hasch. Polisen tog honom då och då, men aldrig för något allvarigare brott.

Vi försökte skapa oss en bred bild av konsekvenserna av hans livsstil för honom och hans familj. Vi såg hur han blev ett ärende inom socialtjänsten, hamnade på Maria Ungdomsmottagning, misslyckades på det individuella programmet i gymnasiet och blev patient inom barn- och ungdomspsykiatri. Hans föräldrars arbete påverkades, man fick ta ledigt, man blev sjukskriven. Roberts syskon påverkades. Vi såg hur det som från början var ett skolproblem hade vidgats till ett samhällsproblem.

³⁰ Många idéer i detta arbete utgick från rapporten Tänk långsiktigt framtagna av Socialstyrelsen, Skolverket och Folkhälsoinstitutet och på vars uppdrag vi gjort kalkylunderlagen i nämnda rapport

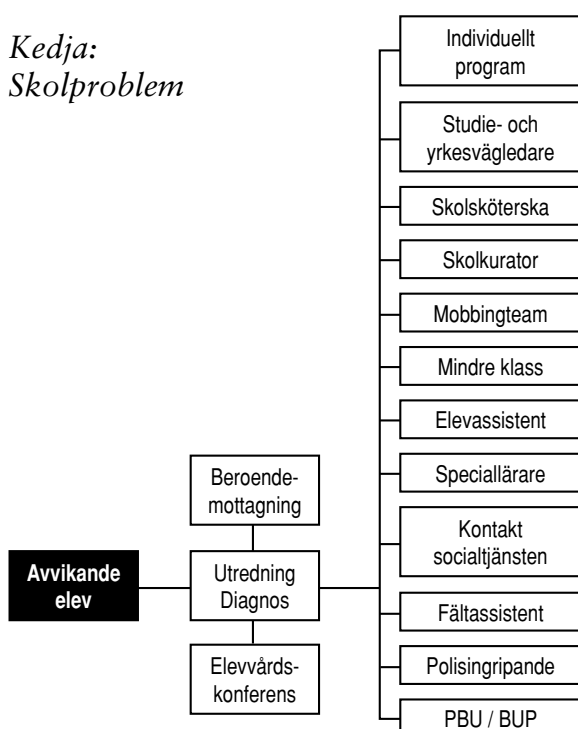

10.3.2 Så här blev det – välfärdskonsumtionskedja för ungdomar på glid

Tillsammans med våra uppdragsgivare ritade vi därefter upp nätverkskartan av olika aktörer kring Robert. Därefter vidtog samma omfattande arbete som i denna studie att upprätta och kvantifiera alla de välfärdskonsumtionskedjor som Robert kom att ta i anspråk.

Den naturliga startpunkten var skolan och alla de problem Roberts livsstil gav upphov till där. Detta gav upphov till följande välfärdskonsumtionskedja:

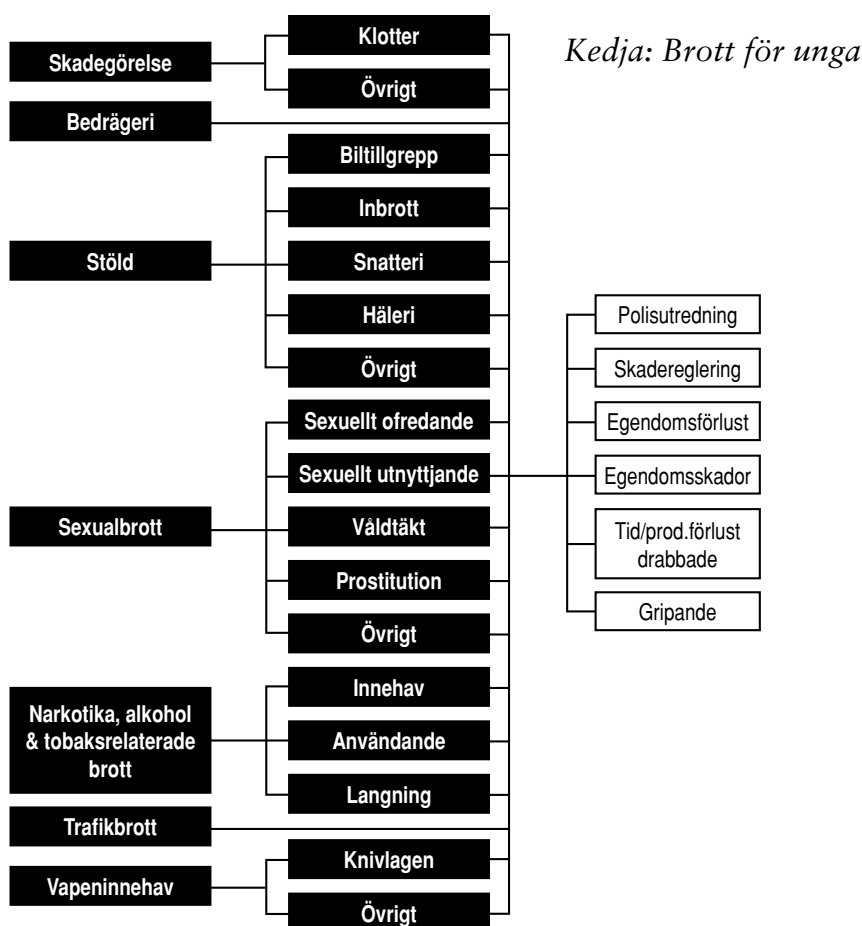
*Kedja:
Skolproblem*

Men Roberts livsstil innehåller så mycket mer. Både unga pojkar och flickor som kommer på kant med samhället tenderar att ganska raskt etablera en tämligen omfattande destruktiv livsstil som spänner över allt från drogmissbruk, klotter, skadegörelse, till olika trafikbrott samt enklare eller omfattande kriminalitet. Man blir ofta antingen offer för eller utövare av sexuella brott av olika slag.³¹

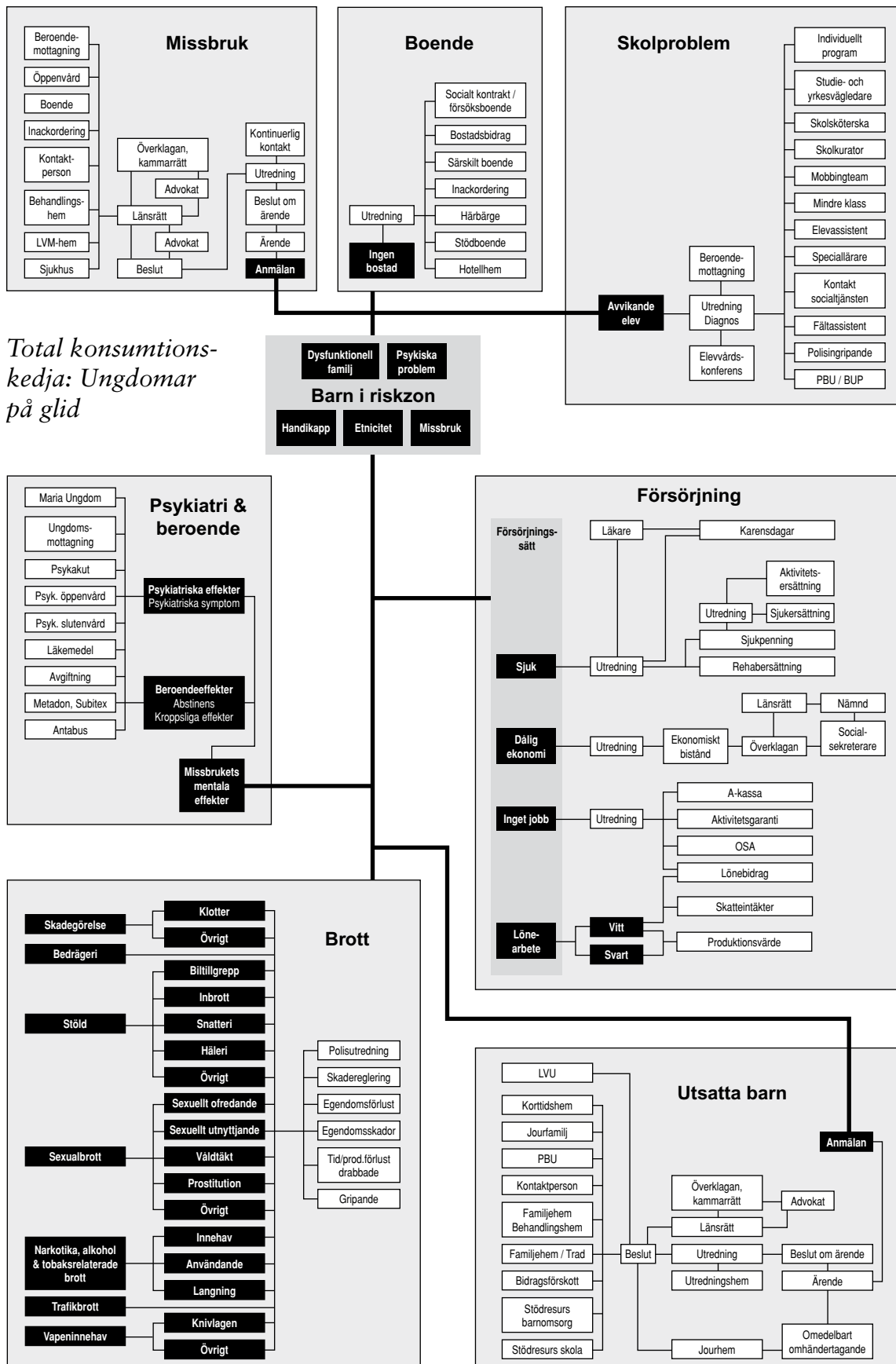
I den mer eller mindre kriminella subkultur man lever i uppstår mängder av välfärdseffekter som på olika sätt drabbar samhällets olika aktörer. Enskilda drabbas, polisväsende och åklagare involveras. Försäkringsbolag påverkas. Allt detta sammanställer vi därmed i konsumtionskedja Brott för unga.

³¹ Underlag för denna diskussion kommer bl.a. från rehabiliteringsprojektet Livlinan i Österåker Kommun

Men denna livsstil gav upphov till så många fler konsekvenser. Det påverkar boendet, försörjningsfrågor, sjukvårdskonsumtion m.m. Därför blev det nödvändigt att upprätta en mer omfattande nätverkskarta som beskriver det ungdomliga utanförskapets samhällsekonomiska konsekvenser. Då vi gjorde detta utgick vi i vår analys från att det kunde finnas många olika förklaringsmodeller till Roberts beteende; allt från olika former av handikapp, via inlärningssvårigheter, att han kommer från en dysfunktionell familj, psykiska sjukdomsmönster, missbruk eller etniska förhållanden. Det gemensamma är att oavsett orsakerna bakom har han behov av insatser från ett stort antal olika aktörer för att få hjälp och han kommer att skapa betydande samhällskostnader om man inte lyckas med detta. Kartan på nästa sida växte fram:

Den uppmärksamme läsaren känner i figuren omedelbart igen flera av konsumtionskedjorna från Basta och Vägen Ut!. Detta är ett mönster vi är väl bekanta med från andra studier. Personer med en komplex problematik har behov av offentliga insatser och konsumerar offentliga insatser av likartat slag. Därmed kan man också se att de flesta av konsumtionskedjorna vi ovan analyserat väl går att använda sig av kring långtidsarbetslösa, långtidssjuka, personer med psykosociala arbetshinder. Med andra ord de flesta grupper som befinner sig i den sociala ekonomin.

Det som varierar mellan målgrupperna är insatsernas omfattning (vissa konsumerar mer och andra mindre) och deras fördelning (vissa belastar vården mycket, andra rättsväsendet) och när i livet de äger rum (investeringsperspektivet).

10.4 Personer med psykiska funktionshinder

Det finns många sociala kooperativ inom gruppen sociala företag. Ett stort antal av dem riktar sig mot personer med psykiska funktionshinder eller utvecklingsstörda. De flesta av dessa har en tämligen blygsam företags-ekonomisk omslutning och det är därför lätt att negligera dem, de effekter de ger upphov till och förbise deras samhällsekonomiska värde.

Men dessa företag, liksom reformen med personligt ombud för psykiskt funktionshindrade, utgår från att en tillämpning av begreppet empowerment eller egenmakt kan ha en starkt bidragande effekt för dessa människors rehabilitering eller återhämtning. Vi har med egna ögon följt några av dessa (Klippan & Briggen i Södertälje samt Glöden i Solna) i femton års tid och kunnat uppleva just sådana effekter.

Därför är det Socioekonomiska bokslutet en metod att synliggöra dessa sociala kooperativs samhällsnytta. Låt oss därför visa hur metoden kan tillämpas på denna målgrupp.

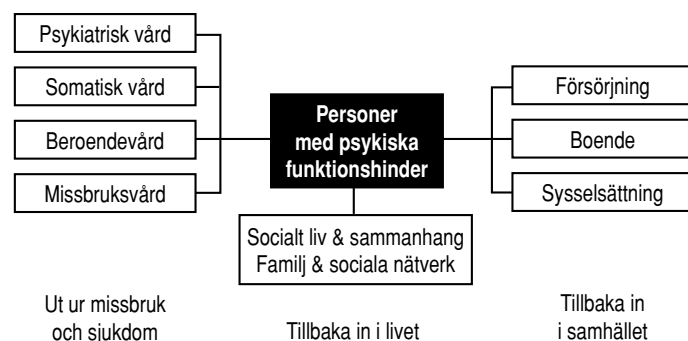
10.4.1 Hur vi tänkte – att upprätta en behovs- och aktörskarta

Här använder vi oss av ett lite annorlunda grepp, vi utgår från den behovsbild kring ett självständigt och värdigt liv som bör vara uppfylld för att uppnå och bibehålla mental hälsa. Vid sidan av samtal med ett antal expertgrupper har vi här utgått också från ett etablerat behovsskattning-instrument inom psykiatrin, den s.k. CAN-skattningen.³²

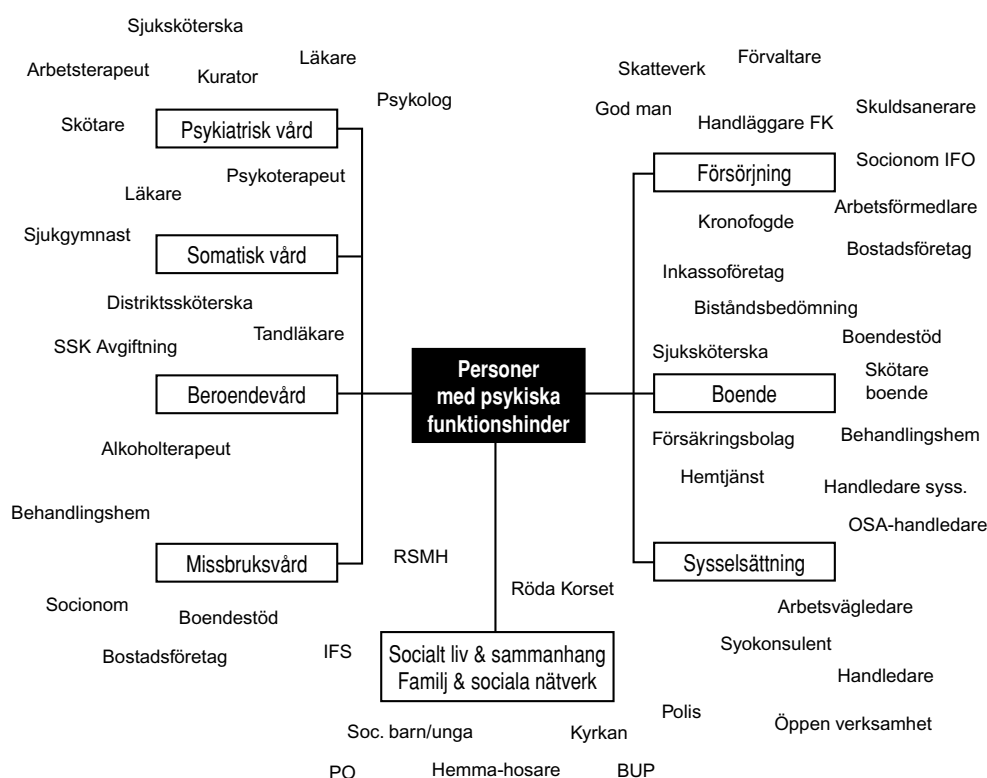
Med stöd av CAN-skattningen och expertgrupperna kan vi identifiera alla de behovsområden som berör personer med psykiska funktionshinder. Vi kan då se att dessa går att gruppera i tre olika kluster; behov av att komma ut ur sin psykiska sjukdom eller missbruk, behov som har att göra med återvändandet till samhället såsom bostad, försörjning och arbete och behov som har att göra med att återfå ett vanligt socialt liv. Tanken är ganska enkel; om jag blir symptomfri eller drogfri och samtidigt inte har vare sig bostad, försörjning eller ett arbete att gå till finns det inte särskilt stora skäl att tro att vare sig den psykiska hälsan eller drogfriheten kommer att bestå.

---

³² CAN, Camberwell Assessment of need, standardversion S2, 2002

Utifrån bilden ovan blir tämligen klart att begreppet helhetssyn för denna grupp av människor blir viktigt. Det fick oss också att tillsammans med expertgruppen inte bara identifiera de behov en person med psykiska funktionshinder har utan också hela den karta av aktörer han möter. Vi fick då följande bild.

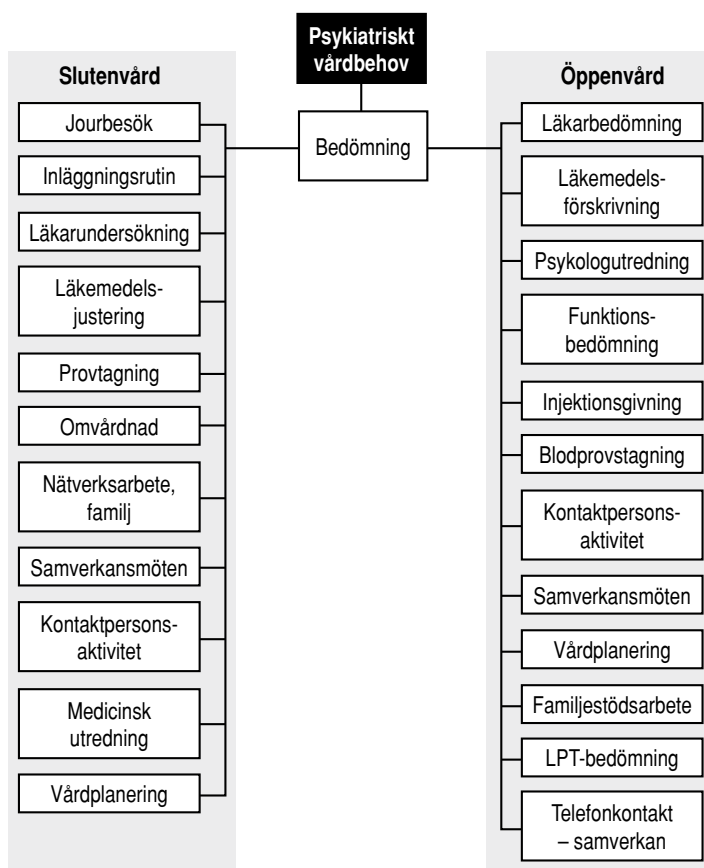

De sociala kooperativen för psykiskt funktionshindrade kommer in på denna aktörskarta inte bara i rollen som aktör inom fältet sysselsättning, Man fyller också rollen av att integrera och skapa helhetssyn kring insatserna. Och de framgångar som uppstår i arbetet i kooperativet har en mängd (i huvudsak) positiva externa för andra aktörer i stödsystemet kring den enskilde.

Tanken med det Socioekonomiska bokslutet för denna typ av sociala kooperativ är helt enkelt att, precis som tidigare, hitta ett ekonomiskt mått på dessa effekter.

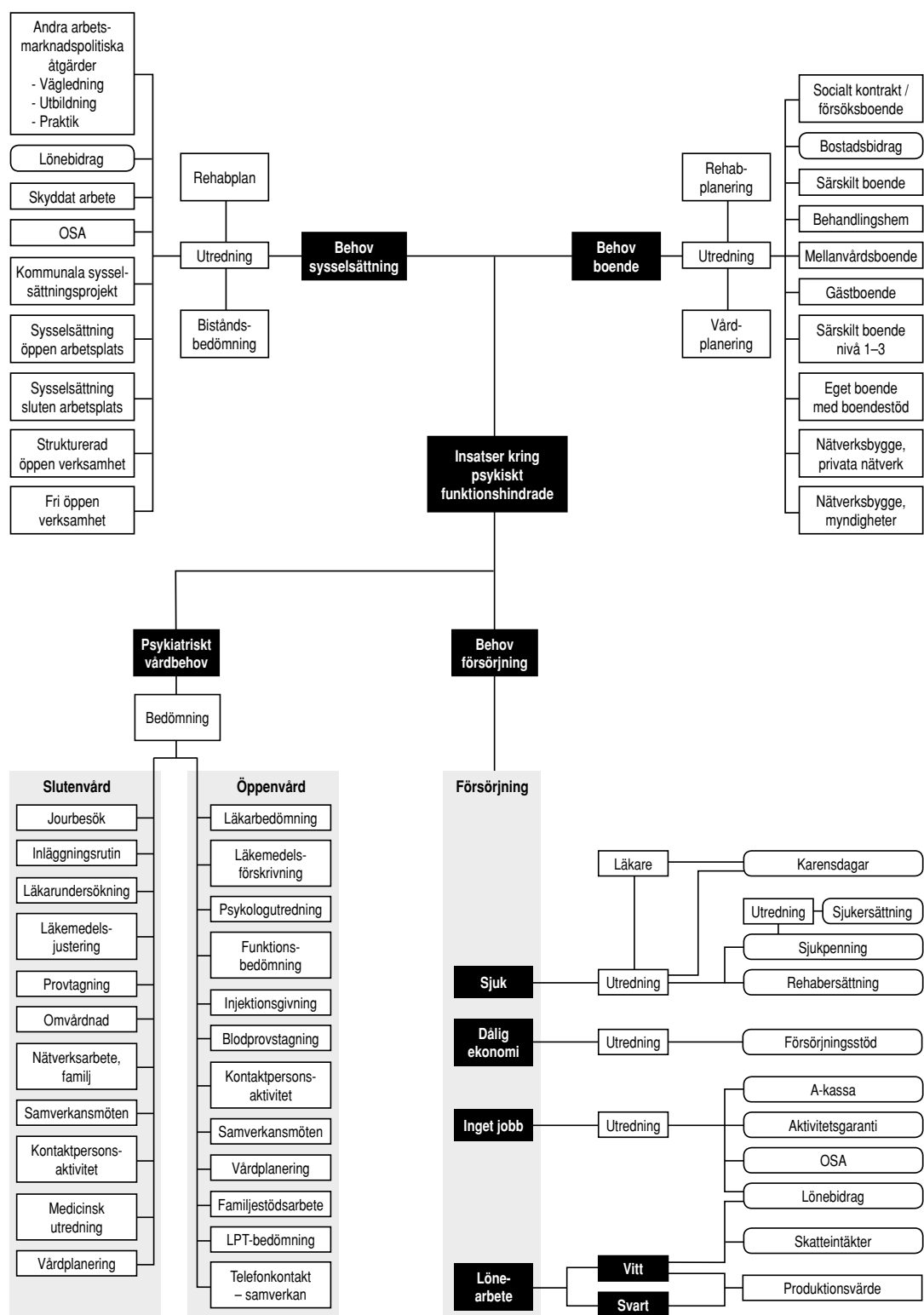
10.4.2 Välfärdskonsumtionskedjor för psykiskt sjuka

Logiskt är då att inleda med att identifiera alla de vårdbehov inom den psykiatriska vården som kan påverkas av det sociala kooperativets verksamhet. Om vi utgår från den gängse uppdelningen i slutenvård och öppenvård erhåller vi följande bild

Det fortsatta arbetet handlar nu om att identifiera vilka andra välfärds-konsumtionskedjor som kan vara aktuella. Vi har identifierat tre sådana; sysselsättning, boende samt försörjning. Att kvantifiera dessa och sätta samman dem till en helhetskarta är nästa logiska steg. Därefter återstår prissättning. Skulle man av olika skäl vilja studera sociala kooperativ för unga psykiskt sjuka kan man skapa en kombination av nedanstående karta och den för ungdomar på glid.

Det finns idag få (om ens några) studier som visar det samhällsekonomiska värdet av denna typ av sociala företag. Men man kan dra en parallell. Dessa företag utgår från och arbetar konkret med begreppet egenmakt (eller empowerment) som ett instrument. I denna mening har man precis samma ideologiska grund och kanske också praxis i vardagen som personliga ombud för psykiskt funktionshindrade. Just detta förhållnings-sätt anses vara en av framgångsfaktorerna bakom denna utomordentligt framgångsrika reform.

Vid en nyligen publicerad studie³³ kring de personliga ombudens samhällsekonomiska effekter fann man några intressanta saker. För det första att samhällskostnaderna för denna målgrupp uppgår till cirka 350 000 kronor per individ och år. För det andra att de långsiktiga effekterna av

³³ Nilsson & Wadeskog, Det lönar sig, Socialstyrelsen 2006

ombudens arbete innebär en samhällelig kostnadsreduktion på 170 000 kronor per klient.

Låt oss endast som ett lågt hållet räkneexempel anta att ett socialt kooperativ skapar en samhällsvinst på tiondelen av denna summa. Om detta kooperativ har 15 medlemmar är den årliga dolda eller osynliga samhällsvinsten av dess verksamhet cirka 250 000 kronor, en effekt som skulle kunna återspeglas i det Socioekonomiska bokslutet.

10.5 En jämförelse mellan Vägen Ut! och Basta och andra företag i den sociala ekonomin

Denna studie har i den empiriska delen helt fokuserat på sociala företag kring missbruk och kriminalitet. Vi har ovan visat hur samma tankegång kan omsättas till helt andra typer av sociala företag. Hur stora är då likheterna och skillnaderna – ur ett Socioekonomiskt perspektiv – mellan de två här studerade företagen och andra sociala företag som vänder sig mot helt andra målgrupper?

10.5.1 Likheter

Den uppenbara likheten är att man vänder sig till *målgrupper som är marginaliserade* i samhället och som till följd av detta och att man har en *multifaktoriell problematik* har svårt att ta sig tillbaka till samhället. Därmed uppstår den andra likheten; man hamnar i ett mer eller mindre kroniskt eller *permanent utanförskap*. Man hamnar i omfattande och långvarigt behov av samhällets olika stödinsatser. Man blir *inte bara storkonsument utan stamkund* i våra välfärdssystem.

I denna mening skapar man stora negativa externa effekter, effekter som upphör eller reduceras då man som följd av arbetet i det sociala företaget reducerar eller eliminerar sin marginalisering. Dessa externa effekter syns i stort sett aldrig i dessa företags konventionella bokföring varför deras samhällsnytta starkt underskattas. Ofta är skillnaderna mellan det företagsekonomiska och Socioekonomiska bokslutet mycket stora, kanske finns det differenser på hundratals procent, vilket kalkylerna för de två företagen i denna studie visat.

För nästan alla dessa personer finns det *en långsiktighet* i deras utanförskap varför insatser för att reducera deras marginalisering snarare borde ses som ett *samhälleligt investeringsproblem* i hälsa/friskhet/arbetsförmåga och inte som ett kortsiktigt kostnadsproblem.

Låt oss illustrera detta med Karin,³⁴ en ung kvinna från Västsverige idag 30 år gammal. Hon har sedan 15 års ålder varit psykiskt sjuk. Vid 26 års ålder förtidspensionerades (mer formellt; erhöll hon sjukersättning) hon mot sin vilja. Av egen kraft, mot försäkringskassan uttalade intentioner, har hon nu tagit sig tillbaka till arbetsmarknaden steg för steg med hjälp av arbete i ett socialt företag för psykiskt sköra människor. Sedan två år tillbaka arbetar hon till 75% med 25% sjukersättning. Under helt marknadsmässiga villkor. Hon räknar med att kunna göra detta fram till sin ålderspension, dvs. i ytterligare 35 år. Vad är samhällsvärdet av den rehabilitering som det sociala företaget bidragit med i Karins fall?

Om vi, lågt räknat, utgår från en heltidslön på 16 000 kronor (Karin är web-designer) så innebär 75% av detta 12 000 kronor per månad. Till detta ska läggas de sociala avgifterna vilka i runda tal uppgår till 40%. Då erhåller vi en månadskostnad på 16 800 kronor vilket på årsbasis innebär drygt 200 000 kronor. De återstående 35 åren Karin har till ålderspension innebär att cirka 7 miljoner kronor i samhällsvärde kommer att tillvaratas till följd av arbetet i det sociala företaget. Vid sidan av alla andra vinster, såväl mänskliga som ekonomiska.

10.5.2 Skillnader

Skillnaderna mellan de två här studerade företagen och andra sociala företag ligger kanske inom tre områden. Det första är att dessa företag (i synnerhet Basta) även i konventionella företagsekonomiska termer har en *tämligen omfattande verksamhet* medan många sociala företag med ett konventionellt företagsmått mätt är mycket små.

Den andra skillnaden är att medarbetarna inom dessa företag i sitt tidigare liv skapar *utomordentligt stora samhällskostnader*, medan kostnaderna för medarbetare i andra sociala företag kanske är av mindre omfattning och kanske mer består av de produktionsförluster som uppstår till följd av att de inte ianspråkats i arbetslivet.

Den tredje skillnaden är *karaktären av deras kostnader*. Dessa belastar i stor omfattning rättsväsendet och allmänhet/försäkringsbolag medan t.ex. psykiskt sjuka belastar vårdsystemen och unga som inte integreras på arbetsmarknaden a-kassa, socialförvaltningar och försäkringskassor.

10.5.3 Slutsatser

Den slutsats vi drar är att de gemensamma dragen hos alla de målgrupper som finns inom den sociala ekonomin är det som dominerar. De slutsat-

---

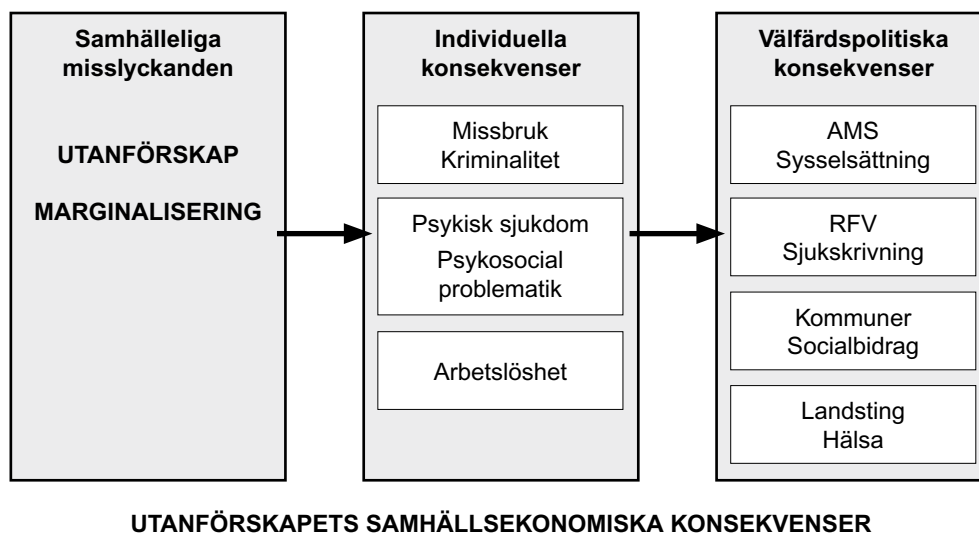
³⁴ Karin är en faktisk person som vi här givet ett fingerat namn. Det livsöde vi här beskriver är Karins egen berättelse

ser som kan dras för en icke integrerad invandrare på arbetsmarknaden kan översättas till situationen för ungdomar på glid vilket i sin tur är tillämpligt för personer med psykiska sjukdomar.

Det som beskrivs i figuren nedan är att det samhälleliga misslyckande som innebär att människor marginaliseras och hamnar i utanförskap leder till betydande individuella konsekvenser i form av t.ex. missbruk, kriminalitet, psykiska sjukdomar, arbetslöshet. Naturligtvis är det så att dessa problemområden delvis är invälda i varandra. Missbruk och psykiska sjukdomar förekommer ofta samtidigt. Arbetslöshet kan både vara en följd av en enklare psykosocial problematik (en allmän mänsklig sprödhets eller skörhet) och en grav missbruksproblematik. Vad som är särskilt intressant är att dessa tre problemområden är direkt och tydligt kopplade till fyra angelägna samhällsområden och fyra olika uppdrag som de stora aktörerna på den offentliga arenan fått av statsmakterna:

- kommunernas uppdrag att halvera socialbidragskostnaderna
- landstingens uppdrag att minska ohälsa och öka folkhälsan
- arbetsmarknadsverkets uppdrag att höja förvärvsfrekvensen i landet till 80%
- försäkringskassornas uppdrag att halvera de långa sjukfallen

De sociala företagen har det gemensamt att de alla på ett eller annat vis syftar till att bidra till att uppnå dessa av statsmakterna uppsatta mål. Ett syfte som väl låter sig mätas med ett Socioekonomiska bokslut.

Därmed tycker vi att det synsätt och den metodik som ligger till grund för Socioekonomiska bokslut väl låter sig översättas och tillämpas på alla andra sociala företag och andra liknande verksamheter.

10.6 Att jämföra Basta och Vägen Ut! med andra komplexa rehabiliteringsprocesser

Man kan också ställa sig frågan på vilket sätt ett socialt företag skiljer från andra rehabiliteringsaktörer i det svenska samhället. Är likheterna tillräckligt många för att det Socioekonomiska synsättet skulle tillämpas även där?

10.6.1 Likheter

Den stora likheten mellan de sociala företagen och mer konventionella rehabiliteringsprojekt som jobbar med personer med en sammansatt eller komplex problematik är att alla just arbetar med *det komplexa och sammansatta*. Det finns ingen enskild aktör eller enskilt perspektiv som ensamt kan vara svaret eller lösningen.

En följd av detta är att man strävar efter ett *helhetsperspektiv* på klientens situation oavsett om det handlar om case-management för personer med dubbeldiagnoser, rehabteam för personer med en diffus rygg-nackproblematik, rehabiliteringsprojekt för personer med psykosociala arbetshinder eller projekt för övervikt och fetma.

Syftet med sådana projekt är (precis som för de sociala företagen) ofta också att bidra till att människor utanför arbetsmarknaden eller samhället i övrigt ska *återfå sin förmåga att försörja sig, få ett arbete, bostad och skapa sig vad som brukar kallas "ett normalt liv"*.

Ytterligare en gemensam faktor är att målgrupperna nästan alltid är personer med *långvarig utsatthet* som i detta förvandlats till både stamkunder och storkonsumenter av offentliga tjänster. Därmed uppstår i dessa rehabiliteringsprojekt samma typ av svårsmåttbara positiva externa effekter av ett framgångsrikt arbete som för de sociala företagen. En framgång som sällan speglas i deras projekts budget eller konventionella utvärderingar eftersom de många gånger gynnar en annan aktör än den som tagit initiativ till och finansierar projektet eller inträffar senare i tid.

En annan intressant likhet är att både de sociala företagen och andra goda rehabiliteringsprojekt utgår från en genomtänkt rehabiliteringsmodell. Visserligen finns det en skillnad i vilken rehabiliteringsmodell man utgår från, men man har nästan alltid en modell.

Det är också intressant att flera av de framgångsrika rehabprojekt vi studerat också på samma sätt som många sociala företag utgår från en

självstillitsidé³⁵ eller Freires frigörande pedagogik.³⁶ Egentligen kan man i dessa projekt prata om tidiga föregångar till egenmaktsbegreppet långt innan det kom på modet. I än högre grad kan man hävda att reformen med personligt ombud för psykiskt funktionshindrade bygger på samma grundidé – en tydlig maktreform vars syfte varit att vrida makten över det egna livet i riktning mot den enskilde brukaren/medborgaren.

Ur detta perspektiv är de sociala företagen inget annat än en intressant speciallösning på ett omfattande och mycket kostsamt samhällsligt rehabiliteringsproblem. En rehabiliteringsmodell bland många andra.

10.6.2 Skillnader

Men det finns skillnader. Viktiga skillnader. Inte kring vilken målgrupp man arbetar med, inte kring syftet med verksamheten, kanske inte heller kring effekter. Skillnaden ligger i metodval.

I det sociala företaget utgör just själva *företagandet* ett av de centrala metodinslagen. Man utgår från att *det riktiga arbetet* med riktiga produkter till riktiga kunder har ett egenvärde. Att det man gör behövs och efterfrågas leder till självkänsla och stolthet. Arbetet är ingen artificiell sysselsättning som antas ha enbart ett terapeutiskt värde.

Nära kopplat till företagandet är *autonomin och självbestämmandet* över arbetet. Det är ingen annan, ingen personal, ingen terapeut, ingen socialarbetare som beslutar över arbetets innehåll och utformning. Det är medarbetarna i det sociala företaget. Detta är *egenmakts- eller empowermentsperspektivet*.

En annan intressant skillnad är förebildernas betydelse. De sociala företag vi här studerat drivs i allt väsentligt av personer som alla delar samma typ av historia. Personliga erfarenheter av missbruk, kriminalitet och utslagning. De blir rollmodeller i vardagen och illustrerar i handling att det faktiskt går att bryta gamla mönster. Det förfaller rimligt att tro att detta ger upphov till helt andra grupprocesser och identifikationsprocesser än i samspelet mellan professionella behandlare och klienter. Härvidlag finns det uppenbara likheter med brukarkooperativet STIL³⁷ som i mitten av 80-talet använde den sociala företagsformen som en metod att återerövra makten över det egna livet.

³⁵ T.ex. det mycket framgångsrika rehabprojektet Starpunkten i Örnsköldsvik som har betydande likheter med det sociala företaget i ideologi, verksamhet och praxis

³⁶ Se Lundmark, Nilsson & Wadeskog, Eva-Britt Larsson en person med psykosociala arbetshinder, SEE & Södertälje Kommun, 2000

³⁷ Se Elmén, Peptalk, 1997

Man skulle i detta sammanhang också kunna vända blickarna mot Galtungs *självtrillitsidéer* (utvecklingsperspektivet) eller Freires *frigörande pedagogik*. Men även Sartres *existentiellistiska synsätt* går att återfinna (människan som väljande varelse i stället för offer).

10.6.3 Slutsatser

Vår bild är alltså att det sociala företaget är en verksamhet bland många andra som arbetar med rehabilitering av marginaliserade människor. Syften och målgrupper skiljer sig inte åt. Däremot använder sig det sociala företaget av ett antal unika metoder såsom egenmakt eller empowerment, företagandet som sådant samt riktigt arbete för att uppnå dessa mål.

Vår slutsats är att alla de resonemang, synsätt och metoder som ligger till grund för det sociala företags Socioekonomiska bokslut i lika hög grad är direkt tillämpbara och går att översätta till alla andra rehabiliteringsinsatser med likartade syften och målgrupper. Oavsett hur ett sådant arbete organiseras. Därmed går de metoder och synsätt vi här presenterat med små modifikationer att tillämpa även i sådana verksamheter.

10.7 Att komma runt kortsiktighet och stuprörstänkande

Då man ska värdera effekterna av rehabiliteringsinsatser mot målgrupper med komplexa och sammansatta behov stöter man på två problem som har att göra med organisering av våra offentliga organisationer och de styrsystem man använder sig av. Det ena problemet skulle vi vilja kalla stuprörnsproblemet och det andra kortsiktighetens tyranni.

10.7.1 Stuprörnslogiken

För de flesta medborgare i landet fungerar de offentliga systemen väl. De är uppbyggda efter vad forskaren Siv Their brukar kalla stuprörnslogiken.³⁸ De är högt specialiserade och har en djup men avgränsad kunskap inom vissa arbetsfält som passar väl om klienten problembild är tydlig och okomplicerad och överensstämmer väl med organisationens kompetens, mandat och uppdrag.

Problemet uppstår då klientens problem är diffust, sammansatt och spänner över flera olika organisationers kompetens- och mandatområden. Dessa klienter passar inte in i systemet eftersom just det komplexa och sammansatta kräver en gemensam och samordnad insats från många aktörer både för att förstå problemet och för att hitta rätt lösningar.

---

³⁸ Se Their Pedagogiskt Ledarskap, 1998

Detta gäller i hög grad för marginaliserade grupper. Grupper som ofta är aktuella i sociala företag.

Det paradoxala är att klienter som på grund av det sammansatta, diffusa och komplexa i sin problematik har störst behov av stöd också har svårast att nå fram till ett sådant stöd. En slutsats som både dras i den s.k. ansvarsutredningen och t.ex. Socialstyrelsens remissvar på denna utredning.³⁹

Personer med missbruk (liksom kriminella och långtidsarbetslösa) är en grupp som inte riktigt passar in i systemen och med vilken det spelas ett sorts organisatoriskt Svarte Petterspel. För den enskilde klienten innebär detta att han i alltför hög grad tvingas in i ett fruktlöst gatlopp⁴⁰ mellan olika myndigheter. Alla tar ett begränsat ansvar för hans situation men ingen aktör vare sig ser hela bilden eller tar ansvar för att lösa den.

I de Socioekonomiska boksluten vi redovisat ser vi klart och tydligt hur vinsterna av missbruksrehabilitering är en komplex mix av olika insatser från de olika stuprören. Det som för Vägen Ut! ur landstingets synvinkel ser ut att vara en vinst på 0,7 Mkr är för rättsväsendet en vinst på 5,6 Mkr och för samhället på 17 Mkr. Samma fenomen men tre helt olika kostnadsperspektiv. Detta stuprörstänkande leder vanligtvis till insatser som gör det svårt både att tillgodose den enskildes behov och att uppnå ett gott utnyttjande av samhällets resurser.

10.7.2 Kortsiktighetens tyranni

Det andra problemet är att man i de flesta offentliga sammanhang (vid sidan av fysiska investeringar) endast tänker i termer av kostnader. Kostnader som debiteras innevarande budgetår. Då man ska investera i byggnader och andra fasta anläggningar belastas den egna budgetens

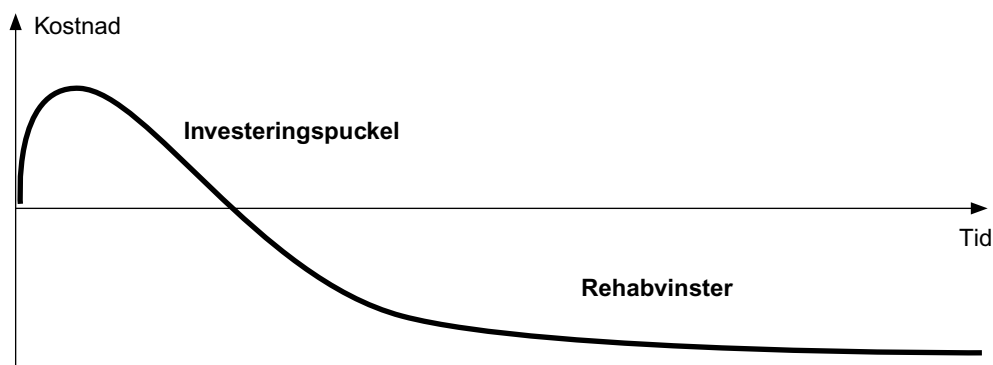
³⁹ Se Nilsson, Christian & Helge, Socialstyrelsen 2003

⁴⁰ Se Nilsson & Wadeskog samt Socialstyrelsen, 1999, Rutger Engström, – psykiskt sjuk eller missbrukare, samt SOU 1997; Egon Jönsson

kostnadssida endast med en viss andel av denna kostnad varje år under byggnadens beräknande livslängd. Man har en investeringsbudget. Inom det sociala fältet där man på ett liknande sätt satsar resurser i en rehabiliteringsprocess finns ingen social investeringsbudget. Det *sociala investeringsperspektivet* finns inte med vare sig på den mentala kartan eller i styr- och rapporteringssystemen. Kortsiktighetens tyranni har institutionaliserats i beslutsfattande och ledningsarbete.

Men låt oss titta tillbaka på effekterna av Basta ur ett långsiktigt perspektiv. Det som på kort sikt (dvs. ettårsbudgetens perspektiv) är en kostnad blir på lång sikt (t.ex. i femårsperspektivet) en betydande vinst. Ur kommunens perspektiv innebär en vistelse på Basta under ett år att man inte fullt ut får tillbaka de pengar man satsat (avkastningen är endast 82% av den satsade insatsen). Ur ett femårsperspektiv vänds detta till en vinst på 250% eller en vinst på cirka 700 000 kronor för varje medarbetare på Basta.

För att tjäna pengar måste man satsa pengar och i detta satsande finns en viss risk. Kostnaderna kommer alltid innan intäkterna. Och intäkter i framtiden är inte säkra. Det är detta som vid sidan av ettårsproblematiken utgör ett av hindren för att tänka i investeringstermer.

Så länge vårt tänkande och våra offentliga styr- och rapporteringssystem vare sig medger hantering av långsiktighet, investeringstänkande kring sociala frågor eller risktagande kommer det att hålla kvar oss i en kortsiktighet som inte bara är ekonomiskt ineffektiv utan dessutom skapar onödigt mänskligt lidande.

10.7.3 Socioekonomiska bokslut som en metod att värdera helhetssyn och långsiktighet

Det Socioekonomiska bokslutet är en konkret metod för att bryta kortsiktighetens tyranni och stuprörstänkandet genom att man i kalkylerna utgår dels från ett helhetsperspektiv och dels kan värdera effekter som leder till

omfördelning av resurser mellan olika aktörer. Man har också möjlighet att värdera de långsiktiga effekterna av en rehabiliteringsinsats vilket gör det möjligt att introducera ett långsiktigt socialt investeringsperspektiv på rehabilitering i motsats till ett kortsiktigt kostnadstänkande.

På dessa två vis ger det Socioekonomiska bokslutet möjlighet till att fatta beslut om ett bättre resursutnyttjande av samhällets rehabiliteringsresurser och därmed möjligheten att agera samhällsekonomiskt mer effektivt.

10.8 Att tillämpa denna kunskap – vad kan man ha dessa insikter till?

Avslutningsvis vill vi peka på några ytterligare användningsområden för det Socioekonomiska bokslutet och den arbetsmetod vi här presenterat vid sidan av det uppenbara förhållandet att man med dess hjälp kan beskriva och analysera det sociala företags samhällsvärde.

- metoden kan användas för att beskriva och förstå de komplexa sammanhang personer med en multifaktoriell problematik befinner sig i
- på så sätt kan man med hjälp av denna metodik skapa sig en helhets-syn kring vilka behov olika målgrupper har. Metoden kan användas som ett underlag för att göra behovsanalyser utifrån en helhetssyn
- med hjälp av detta synsätt kan man skapa förutsättningar för samverkanslösningar kring olika målgrupper med en komplex problematik och identifiera ett samverkansarbets vinnare och förlorare
- det ger oss möjlighet att beräkna effekter av ett samverkansarbete kring personer med en multifaktoriell problematik och anlägga ett långsiktigt socialt investeringsperspektiv på deras rehabilitering

11. Så upprättar man ett Socioekonomiskt bokslut

11.1 Inledning

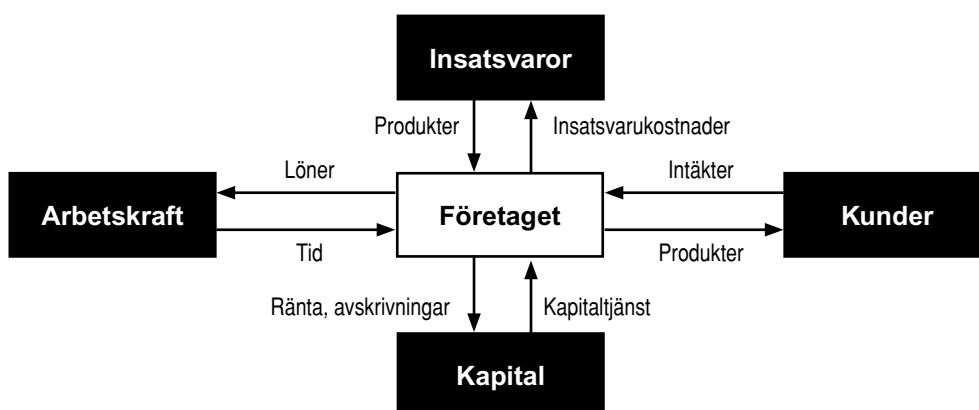
Vi har beskrivit olika delar av vårt arbete med de Socioekonomiska boksluten för Basta och Vägen Ut!, genom hela rapporten. I föregående kapitel beskrev vi det principiella upplägget och del av logistiken kring denna typ av beräkningar med avseende på andra målgrupper.

I detta kapitel ger vi en mer principiell och sammanhållen presentation av kalkylens olika byggblock. Vi vill betona att denna genomgång är mer ytlig än den som fanns i vår metodrapport. Här ges inga förklaringar till ekonomiska begrepp och den teoriapparat som ligger till grund för samhällsekonomiska kalkyler. Vi uppmanar därför läsare som är särskilt intresserad av metoden att först läsa den tidigare metodrapporten.

Det finns även en bilaga till detta kapitel som illustrerar hur man kan lägga upp kalkylerna under det Socioekonomiska bokslutet i Microsoft Excel. Detta är framför allt tänkt att vara en hjälp för de som redan är förtrogna med Excel och vet hur ett bokslut ser ut och är uppställt samt har läst vår tidigare metodbilaga kring ekonomiska utvärderingar, eller liknande.

11.2 Systemgränserna

En organisations kostnads- och intäktsströmmar, och dess lönsamhet, räknas vanligtvis på alla de transaktioner man har med omvärlden som det utgår en betalning för. Dessa kostnader och intäkter kallas internaliserade kostnader och intäkter i och med att man betalar för eller får betalt för något.

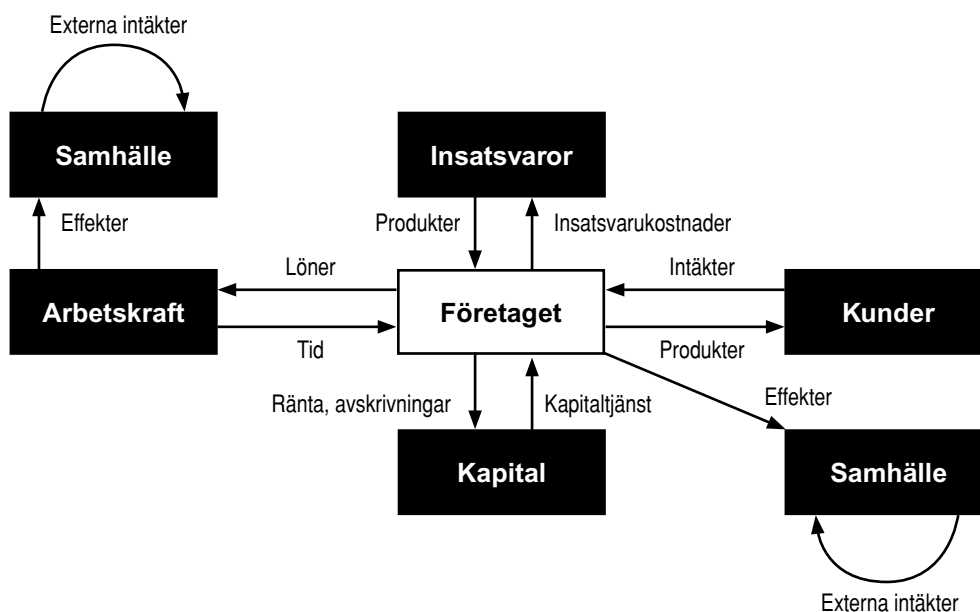

Det innebär att företagets ekonomiska resultat kan ställas upp som:

Resultat = Intäkter – Insatsvarukostnader – Löner – Räntor, avskrivning

Om det finns kostnader och intäkter förknippade med företagets verksamhet som inte dyker upp i den egna bokföringen så kan man kalla detta för externa effekter. I detta sammanhang innebär det helt enkelt kostnader och/eller intäkter som inte internaliserats i den egna bokföringen – som inte påverkar dess resultat. De senaste decennierna har externa effekter framför allt diskuterats i samband med företags negativa påverkan på miljön – något lagstiftarna bl.a. försökt komma tillrätta med genom att starta system för utsläppsrättigheter som internaliserar dessa miljökostnader.

I figuren nedan illustreras de externa effekter vi framför allt arbetat med i detta projekt. Basta och Vägen Ut! arbetar med missbrukare med fängelsebakgrund som får arbetsträning/rehabilitering och möjlighet att hitta arbetstillfällen, i företaget eller på marknaden. Vi tänker oss att klienter/anställda/medlemmar genom att delta i företagets verksamheter undviker att förorsaka en mängd kostnader som de annars gjort som aktiva i missbruk/brott.

Basta och Vägen Ut! har något olika inriktningar på verksamheten. För Basta ligger det mesta av de externa intäkterna kopplade till arbetskraften i företaget. Man kommer med i Basta och förväntas bli kvar under en längre period. I Vägen Ut! har man en mer uttalad slussfunktion, vilket gör att de externa intäkterna i deras fall kommer att dyka upp såväl kopplad till de som arbetar kvar inom någon av Vägen Ut!s egna verksamheter som till de företag som anställer personer som gått igenom Vägen Ut!s verksamheter.

Syftet med det Socioekonomiska bokslutet är att uppskatta storleksordningen på dessa externa intäkter och att ställa dem i relation till det ekonomiska resultat som företagets ordinarie redovisning visar. Detta innebär i princip att vi gör en samhällsekonomisk värdering av vad Bastas/Vägen Ut!s klienter kostar innan de kommer med i verksamheterna respektive vad de kostar externa aktörer under året i verksamheten.

De samhällsekonomiska aspekterna kommer inte att belysas närmare i denna rapport. För den intresserade finns det en längre diskussion om detta i en metodrapport som la grunden till denna studie (Den dolda lönsamheten – Socioekonomiska bokslut som en metod att värdera sociala företag, Maj 2005).

Vi har tidigare formulerat det Socioekonomiska bokslutet för Basta och Vägen Ut! som:

Företagets Interna Vinst = Interna Intäkter – Interna Kostnader (1a)

IV = II – IK (1b)

Den andra delen av det Socioekonomiska bokslutet består dels av alla de externa kostnader i samhället som inte längre uppstår till följd av att missbruket har upphört, vilket vi här kallar externa intäkter. Men det består också av alla de kostnader som kvarstår i mindre omfattning eller har tillkommit till följd av verksamheten vid Vägen Ut! eller Basta. Detta kallar vi externa kostnader. Den externa samhällsvinsten i det Socioekonomiska bokslutet består alltså av externa intäkter minus externa kostnader

Företagets Externa Vinst = Externa Intäkter – Externa Kostnader (2a)

EV = EI – EK (2b)

Vi kan nu formulera en principiellt sett enkel ekvation för att beskriva det Socioekonomiska bokslutet för Basta respektive Vägen Ut!

Det Socioekonomiska värdet är summan av företagets interna och externa vinst (3a)

SOC EK = IV + EV (3b)

Låt oss nu gå igenom hur dessa externa och interna vinster kan ställas upp. Arbetsmässigt handlar det mesta om att beräkna de externa intäkterna och kostnaderna. Företagets egna interna intäkter och kostnader beräknas som en del av det årliga redovisningsarbetet.

Vi vill återigen påpeka att vissa av de begrepp som används i den följande beskrivningen finns betydligt mer utförligt diskuterat i vår tidigare metodrapport.

11.3 Den Socioekonomiska Kalkylen – komponenterna

I princip innebär ett Socioekonomiskt bokslut att man för en viss verksamhet gör en uppskattning av de positiva och negativa externa effekter som verksamheten förorsakar. Detta kan göras med olika hög ambitionsnivå och systemgränser. Man kan tänka sig att fokusera på en eller ett par effekter – exempelvis fängelsestraff – eller höja ambitionsnivån och försöka få en så täckande bild som möjligt av samtliga effekter som verksamheten förorsakar.

Vår erfarenhet är att antalet enskilda effekter eller kostnadsposter inte får vara så få att vissa intressenter inte känner igen sig själva i arbetet. Å andra sidan avtar mervärdet av att lägga till ytterligare kostnads-/intäktstermer så småningom. Denna avvägning måste man göra i varje kalkyl. I tidigare studier har vi haft nedåt 40 variabler som minst och uppåt 250 som mest.

Arbetsgången med att göra ett Socioekonomiskt bokslut kan ur ett fågelperspektiv beskrivas som i nedanstående figur. Siffrorna i de olika delarna i figuren nedan anknyter till det kronologiska perspektivet på arbetet som följer längre fram.

I vårt arbete med Basta och Vägen Ut! har detta varit en process, på två ställen, från början till slut. Eftersom denna rapport delvis skrivs mot bakgrund av att andra sociala företag skall påbörja liknande arbeten och helst återupprepa dessa bokslut årligen, så har vi delat in processen i två delar.

- En del är en investeringsfas (egentligen en inventeringsfas) som görs en gång eller mer sällan
- En årligen återkommande sammanställningsfas.

Investerings- eller inventeringsfasen består av två delar:

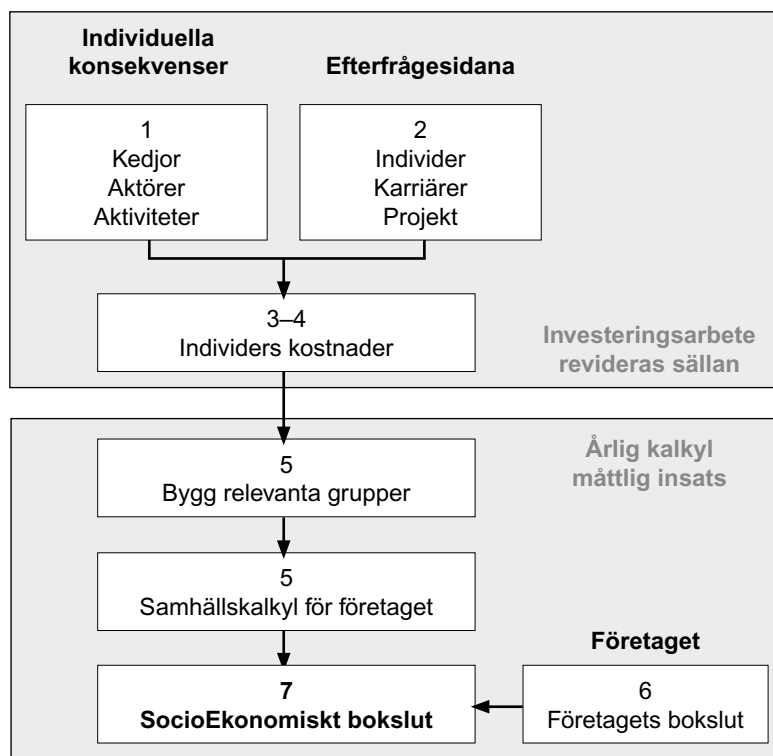
- en *Utbudssida* som skall beskriva alla de resurser i de offentliga systemen, på marknaden och i den informella ekonomin som är viktiga att få med i kalkylen – dvs. ett urval av de samhällsresurser som varit och är relevanta för företagets målgrupp. Det är här man vill fånga så många som möjligt av de externa intäkterna som illustrerades tidigare. De externa intäkterna är i de flesta fall undvikna kostnader till följd av att individer väljer en annan livsbana.
- en *Efterfrågesida* som beskriver, individ för individ, hur kraven på dessa samhällsresurser sett ut innan de kommer med i företagets verksamhet och hur de ser ut när de är med i företagets verksamheter. Efterfrågan

skall visa hur mycket av olika resurser, t.ex. sjukvårdsinsatser, fängelsedygn, ekonomiskt bistånd, etc. som varje person själv förbrukar.

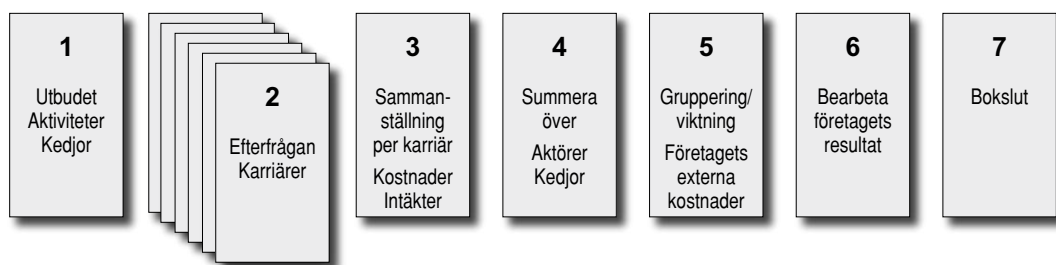
Tillsammans ger utbuds- och efterfrågesidan möjlighet att uppskatta varje individs externa kostnader och intäkter såväl innan han/hon kommer med i verksamheten, som under tiden i verksamheten. Det är dessa kostnader och intäkter som sedan skall matchas ihop med företagets interna kostnader och intäkter.

När utbuds- och efterfrågesidan väl finns på plats kan man räkna samman de årliga externa kostnaderna och intäkterna för enskilda individer, se hur dessa fördelas över olika aktörer och göra en sammanställning av företagets externa intäkter och kostnader.

Därefter kan man lägga företagets interna intäkter och kostnader till kalkylen för att landa i ett Socioekonomiskt bokslut för företaget som redovisar de sammanlagda interna och externa vinsterna av företagets verksamhet under ett år.

Man kan se samma process i termer av arbetssteg, med utgångspunkt i nedanstående figur. De olika stegen 1–7 anknyter till siffrorna i figuren ovan. De återkommer i bilagan som visar hur dessa steg rent konkret kan läggas upp i Microsoft Excel.

- 1 *Identifiera* alla relevanta aktiviteter i relevanta enheter och klassificera utifrån om det är en real eller finansiell kostnad samt åsätt ett pris. Detta är *utbudssidan* i den tidigare figuren. Alla aktiviteter skall kopplas till en relevant aktör och eventuella andra klassificeringssystem. I detta projekt använde vi oss av konsumtionskedjor som en ytterligare klassificering.
- 2 *Kvantifiera* hur mycket av varje aktivitet i 1) som varje typindivid *efterfrågar* i sitt liv innan verksamheten respektive i verksamheten. Här bygger man upp scenarios/karriärer eller samlar in registerdata. Om man använder typindivider och karriärer så får antalet sådana bestämmas av verksamhetens art. I detta projekt arbetade vi med tre huvuddroger och kön, dvs 6 typindivider.
- 3 *Värdera* hur stora kostnader/intäkter varje typindivid förorsakar utanför och inom verksamheten. Här handlar det helt enkelt om att summera upp efterfrågan gånger priset/kostnaden för aktiviteten för de olika individerna.
- 4 *Bearbeta* kalkylen genom att summera upp enligt de klassificeringar som lagts in i 1). Det innebär främst att göra en *sammanställning per aktör* – vad kostar en viss typindivid t.ex. Försäkringskassan under ett år. Vi gjorde det även utifrån våra konsumtionskedjor.
- 5 *Viktning av specifik grupp* innebär att företagets specifika sammanställning av individer från 2) räknas fram och matchas mot 4). Man räknar helt enkelt samman de som varit verksamma i företaget under året och fördelar dessa på de kategorier som valts i 2). Denna fördelning/viktning multipliceras sedan med kostnad/intäkt per typindivid och aktör från 4) för att se *företagets externa kostnader/intäkter* för verksamheten per aktör. Med detta är företagets externa kostnader beräknat.
- 6 *Bearbeta företagets interna kostnader/intäkter* så att dessa kan kopplas till de externa kostnaderna och intäkterna för övriga aktörer. Det innebär att reda ut de monetära flöden man har med de olika aktörerna, såväl försäljning som bidrag och projektpengar.
- 7 *Sammanställning av Socioekonomiskt bokslut* innebär att man lägger in resultatet från 6) i den sammanställning som kommer ut ur 5)

Låt oss nu kortfattat gå igenom de olika stegen utifrån resonemangen i rapporten. Den som vill ha mer kött på benen kring samhällsekonomiska kalkyler, vårt sätt att göra kalkyler och referenser till andra undersökningar och publikationer hittar mer i den tidigare metodrapporten.

11.4 Steg 1: Identifiera utbudet

Alla som arbetar med en viss klientgrupp har en bild av vilka övriga aktörer som är inblandade kring dessa klienter. De flesta har också en bild av hur resursförbrukningen ser ut kring klienterna för alla de insatser som görs (såväl positiva som negativa) även om man kanske inte reflekterar över det i vardagen.

Vi har själva arbetat med flera referensgrupper per företag i detta projekt – dels en myndighetsgrupp och dels två könsfördelade klientgrupper. Klientgrupperna sammanställs av företagen själva. Myndighetsgruppen kan vara mer komplicerad att sätta ihop.

I vissa fall finns det en färdig grupp med myndighetsrepresentanter som på olika sätt är inkopplade på ett specifikt socialt företags klienter – t.ex. via placeringar eller finansiellt stöd i olika former. Då kan man bygga gruppen kring dessa. Om det inte finns en färdig sådan grupp att arbeta med så måste man hitta nyckelaktörerna kring verksamhetens målgrupp. I detta projekt var målgruppen kriminellt belastade missbrukare som skall ta sig tillbaka till arbetsmarknaden. Det innebär att Rättsväsendet, Kommunen och Arbetsmarknadsverket var nyckelaktörer.

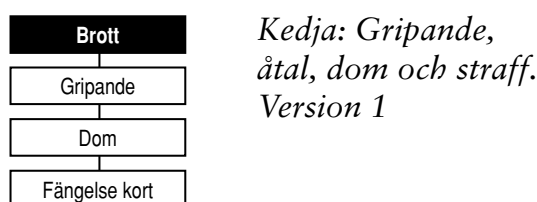
Arbeta med referensgrupperna – och framför allt myndighetsgruppen – handlar sedan om att i ett antal steg ringa in vilka aktiviteter som skall inkluderas i kalkylen och vilka sorter de skall anges i. Detta diskuterade vi mer utförligt i metodrapporten.

I detta projekt har vi haft god nytta av att ställa upp sk. konsumtionskedjor, dvs. alternativa sekvenser av insatser inom olika områden. Det finns flera fördelar med att arbeta med denna typ av konsumtionskedjor:

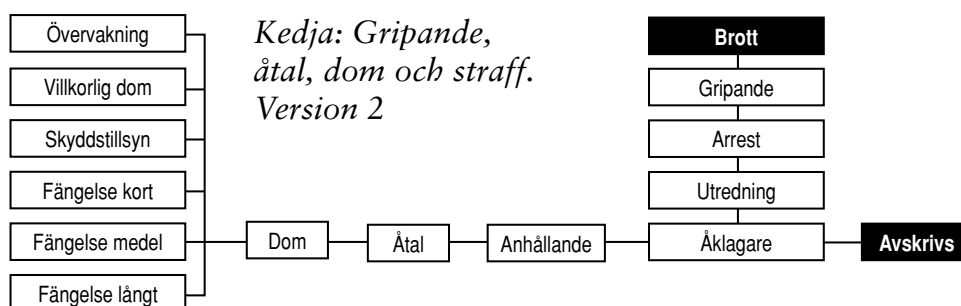
- De illustrerar kronologiska förlopp som ligger nära referensgruppernas vardag
- De fokuserar primärt på händelser för individer i stället för aktörer, samtidigt som konsekvenser för aktörer ligger implicit. Detta är en fördel när det är flera aktörer inblandade.
- Vi kan gå mellan ett behovs- eller ett aktörsperspektiv i kalkylen och därmed upptäcka inkonsistenser eller kritiska förlopp som påverkar kalkylen.

Konsumtionskedjorna kan ibland se oerhört komplicerade ut när de presenteras i denna rapport, men de flesta började som tämligen enkla samband mellan ett fåtal insatser som sedan byggs på med flera aktiviteter eller kopplas samman med andra enklare kedjor.

Ambitionsnivån för antalet aktiviteter som skall tas med och de kedjor de ingår i är inte självklart. Det enda som är klart är att det är bäst att bygga upp dem successivt. I bilderna nedan illustreras hur vår, sedemera ganska tillkrånglade, konsumtionskedja för gripande fram till straff utvecklades under arbetets gång.

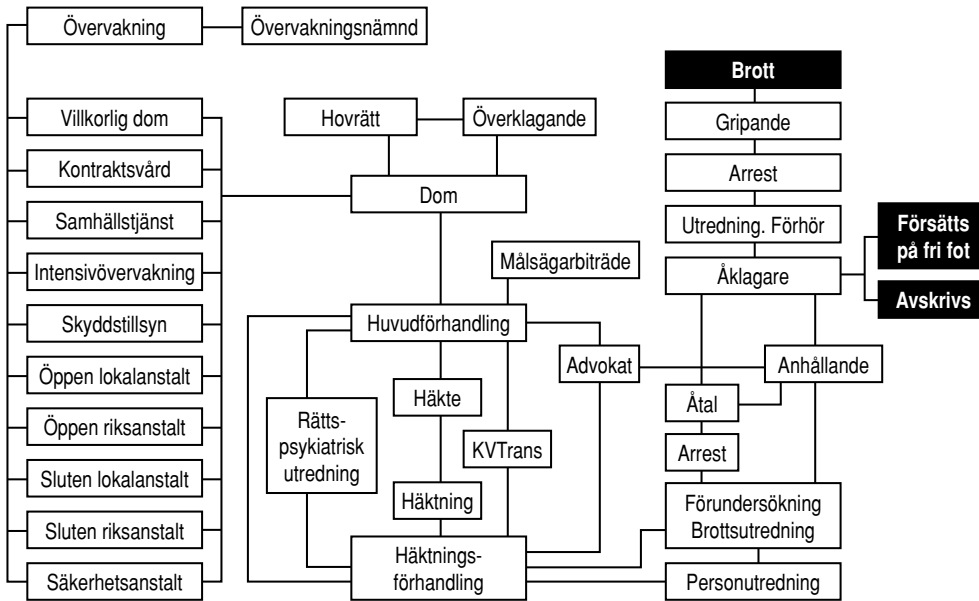
Denna enkla bild var framför allt ett sätt att definiera en konsumtionskedja som skulle starta med brottet och gripandet och sluta i straffet. Om kriminalitet är en mindre viktig del för en målgrupp kanske det räcker med denna bild. I fallet med Basta och Vägen Ut! räckte det emellertid inte. Vi började mejsla fram en mer nyanserad bild med företrädare för rättsväsendet och klientgrupperna. Nästa version hade utvecklats till följande bild. Här är vägen och alternativen från gripande fram till dom mer utvecklad samtidigt som påföljderna utökats för att fånga variationer i klientgruppers historia.

Med denna bild som utgångspunkt fortsatte vi diskussionerna och kom fram till att den behövde utvecklas ytterligare för att rättsväsendets företrädare och klientgrupperna skulle vara nöjda. Den slutliga kedjan finns i figuren på nästa sida.

Kedja: Gripande, åtal, dom och straff. Slutversion

När man utvecklar denna typ av konsumtionskedja så är det viktigt att å ena sidan komma så långt att de inblandade känner sig nöjda med beskrivningen och å den andra att se till att de aktiviteter/händelser man tar med också går att kvantifiera och prissätta på ett vettigt sätt.

I mer komplexa konsumtionskedjor springer antalet aktiviteter i kalkylen snabbt iväg. Här hade vi en bruttolista på 115 aktiviteter. Enbart kedjan ovan innehåller ett 30-tal aktiviteter att registrera. För att minska risken för inmatningsfel och överdriven detaljrikedom, bestämde vi oss för att skapa aggregerade aktiviteter.

I praktiken innebar detta att vi bröt ut delar av kedjor och la upp ett fåtal varianter för hur dessa delkedjor kunde se ut. Med utgångspunkt i kedjan ovan konstruerade vi fyra stycken aggregerade aktiviteter – polisingripande, Rättegång lätt, medel och svår som fick fånga in de olika möjliga vägarna från gripande till dom.

Aggregering gick till så att vi plockade ut de 14 aktiviteter som hör till denna del i kedjan. Därefter viktade vi ihop dessa i de fyra aggregaten som i tabellen nedan. I vårt aggregat "Polisingripande" ingår då 2 dagar i arrest och två aktiviteter i samband med utredning. För de tre rättegångsaggregaten varierar framför allt advokatinsatserna och tid i häkte.

Tabell 11.1 Aggregering av aktiviteter

Aktivitet	Sort	Polisin-gripande	Rättegång Lätt	Rättegång Medel	Rättegång Svår
Arrest	Dagar	2	0	3	3
Utredning gripande	Tillfälle	1	1	2	5
Leda utredning	Tillfälle	1	1	2	5
Åtal	Tillfälle	0	1	2	5
Anhållande	Tillfälle	0	0	1	2
Brottsutredning	Tillfälle	0	1	2	5
Personutredning	Tillfälle	0	0	1	1
Häktningsförhandling	Tillfälle	0	1	1	1
Advokat	Timmar	0	5	40	150
Haktning	Tillfälle	0	0	1	3
Häkte	Dagar	0	0	5	25
Skyddshäkte	Tillfälle	0	0	0	5
Huvudförhandling	Tillfälle	0	1	2	3
Dom	Tillfälle	0	1	2	3

Genom att multiplicera vikterna med varje delaktivitets pris kunde vi räkna fram ett genomsnittspris per aggregat.

Tabell 11.2 Aggregat och genomsnittspriser

Aggregat	Sort	Pris
Polisingripande	Tillfälle	4 000
Rättegång Lätt	Tillfälle	42 000
Rättegång Medel	Tillfälle	166 000
Rättegång Svår	Tillfälle	447 500

Genom denna aggregeringen kunde vi få ner antalet aktiviteter till 4 och eliminerade ett, i praktiken, otal möjliga kombinationer av de ursprungliga aktiviteterna i kedjan.

Utvärderingar kring komplexa förlopp innebär med viss nödvändighet att man gör denna typ av aggregeringar för en lång rad aktiviteter, mer eller mindre uttryckligt. Vi valde att vikta samman just dessa aggregat från delaktiviteter eftersom vi lyckades bena ut förloppen tämligen väl och tyckte oss ha bra kontroll på de underliggande aktiviteterna. I många fall finns det färdigviktade aktiviteter och priser/kostnader att tillgå, t.ex vårddygn eller läkarbesök, även om även dessa aktiviteter egentligen består av en mängd delaktiviteter.

Grundtanken är helt enkelt att man måste välja en rimlig ambitionsnivå för graden av detaljrikedom i de aktiviteter man väljer att identifiera och inkludera i kalkylen. Olika kriterier kan användas för att bestämma denna ambitionsnivå, men de två viktigaste för vår del i detta arbete har varit:

- Är det en i sammanhanget viktig kostnadspost?
- Är aktiviteten kommunicerbar, dvs. är den tillräckligt konkret och hanterbar för att vi skall kunna bestämma hur mycket av denna aktivitet/resurs som används.

11.5 Steg 2: Kvantifiera efterfrågan

Efterfrågesidan skall visa hur mycket varje individ vi vill beskriva utnyttjar av de aktiviteter som står till förfogande på utbudssidan – t.ex. antal sjukpenningdagar, fängelsemånader, behandlingshemsdygn etc. Efterfrågesidan kan skapas på olika sätt.

Ett sätt är att samla in faktiska *journal- eller registerdata* för de individer som befunnit sig på Basta/Vägen Ut! under det aktuella året. Detta angreppssätt valde vi i ett par studier kring Personligt Ombud, där ombud besökte alla aktörer och registrerade insatser för klienterna i urvalet. Detta angreppssätt förutsätter bl.a. att personerna i urvalet funnits i samma kommun/landsting under den period man undersöker (upp till 10-15 år) och att alla inblandade samarbetar när undersökningspersonen givit sitt medgivande.

I denna studie har vi valt att arbeta med fiktiva men *representativa individkarriärer*. Detta angreppssätt har vi använt i ett flertal studier under de gångna 25 åren. Karriärerna byggs upp i en dialog med personer ur målgruppen samt olika aktörer runt verksamheterna – dvs. våra referensgrupper.

Antalet karriärer beror på ambitionsnivå och verksamhetens art. För Basta och Vägen Ut! kom vi gemensamt fram till att de centrala kategorierna som skulle speglas skulle följa kön och huvuddrog. Denna uppdelning gjordes för att vi antog att det förelåg signifikanta skillnader i levnadsmönster mellan dessa grupper. Skillnader som avspeglar sig i kostnader.

Vi bestämde oss således för att göra 6 olika karriärer – 3 huvuddroger fördelade på kön. Detta val är upp till varje verksamhet som vill göra denna typ av analys. Man kan tänka sig att arbeta med en representativ individ för en viss verksamhet eller med flera. Valet får avgöras av ambitionsnivå, resurser och en rimlighetsbedömning kring hur mycket ytterligare information ytterligare delgrupperingar bidrar med.

I denna studie fanns det dessutom ett mer specifikt syfte med karriärsammansättningen. I och med att vi gjorde kalkyler för två företag – Basta och Vägen Ut! – så ville vi försöka fånga hur skillnader i målgruppernas sammansättning, med avseende på kön och huvuddrog, påverkar de bägge företagens kalkyler.

När karriärtyperna är fastställda skall deras efterfrågan bestämmas såväl för perioden innan de kom in i verksamheterna som under det året vi följer dem i verksamheterna. Även om tiden i verksamheten, ett år, är givet så gäller inte detsamma för perioden innan. Valet av period innan beror till viss del på vad kalkylen skall användas till. Man kan t.ex. vara intresserad av att analysera en situation där man antar att kostnadsutvecklingen innan är stigande och man vill visa trenden. I detta projekt var vi enbart intresserade av en genomsnittlig årskostnad innan som skulle jämföras med årskostnaden i verksamheten. Vi valde att göra året innan som ett genomsnitt av de föregående tre åren för att även fånga in aktiviteter som inträffar mer sällan.

Om vi utgår från att man bestämmer sig för att uppskatta efterfrågan på resurser i två perioder så kan man ställa upp det på följande sätt för två karriärer. Vi visar enbart försörjningsaktiviteterna och utredningar förknippade med detta, dvs. ett dussintal av de ca 100 aktiviteter som finns på utbudssidan i vår kalkyl.

Tabell 11.3 Aktiviteter och efterfrågan

Utbud		Efterfrågan			
		Karriär 1		Karriär 2	
Aktivitet	Sort	Utan	Med	Utan	Med
Utredning Af	Tillfälle	1	0	0	0
A-kassa	Månad	2	0	3	0
Aktivitetsgaranti	Månad	0	0	0	0
OSA	Månad	0	0	2	0
Lönebidrag 75%	Månad	2	0	2	0
Lönebidrag 50%	Månad	0	0	0	0
Lönebidrag 25%	Månad	0	0	0	6
Utredning kommun	Tillfälle	2	2	4	4
Ekonomiskt bistånd	Månad	9	0	6	0
Utredning FK	Tillfälle	1	0	1	0
Sjukpenning	Månad	3	0	5	0
Rehabersättning	Månad	0	0	0	0
Sjukersättning	Månad	0	0	0	0

För karriär 1 har vi antagit att den kommer att innebära en utredning på arbetsförmedlingen och två på kommunen, få ekonomiskt bistånd från kommunen under 9 månader och sjukpenning under 3 månader. Under året i verksamheten faller det mesta av detta bort. Det görs utredningar i kommunen vid två tillfällen under året.

Detta gör man för samtliga karriärer för de två åren och för samtliga aktiviteter på utbudssidan. Sannolikt krävs det en rad sammankomster för att mejsla fram dessa efterfrågelistor. Under denna process kan det även hända att aktiviteterna på utbudssidan kompletteras när de individuella karriärerna växer fram och får eget liv.

När utbuds- och efterfrågesidan är klara så återstår egentligen bara att multiplicera alla kvantiteter med deras respektive priser och att gruppera detta på olika sätt beroende på den jämförelse som skall göras för att skapa en kalkyl för företagens externa kostnader för de två åren. Låt oss gå igenom de olika stegen i värderingen.

11.6 Steg 3: Priser/kostnader – värdering per individ

I en mer strikt samhällsekonomisk kalkyl ägnas en viss möda åt att så långt som möjligt hitta priser som avspeglar en korrekt samhällsekonomisk alternativkostnad. Vi diskuterade detta mer i metodrapporten. I praktiken måste man emellertid lita till befintliga priser som på vård/omsorgsområdet eller inom rättsväsendet i de flesta fall är administrativa genomsnittspriser, t.ex. genomsnittskostnad (eller pris) för ett dygn på behandlingshem, ett dygn på viss typ av anstalt, etc.

Förutom ambitionen att använda korrekta priser så finns det inom den samhällsekonomiska utvärderingen ytterligare några aspekter på priser och värderingar som måste hanteras:

- 1 Diskontering av alla priser till nuvärde.
- 2 Osäkerhet i kostnad/pris
- 3 Distinktionen mellan Reala och Finansiella kostnader/priser

Låt oss kommentera dem kortfattat.

I och med att ett Socioekonomiskt bokslut endast avser ett år så faller behovet av diskontering bort. Om man vill sträcka ut analysen t.ex. i en investeringskalkyl så måste man ta ställning till diskonteringen. Vi har valt att inte diskontera bl.a. mot bakgrund av att kalkylerna är fastprisberäknade.

Osäkerheten kring vissa aktiviteters priser/kostnader kan i vissa fall bero på att aktiviteterna är genuint svåra att värdera. Vi har oftast med en klassificering av aktiviteter där det skall anges om den är svårsmätbar eller ej. Det kan gälla saker som produktionsbortfall för föräldrar till barn som ingår i målgruppen eller värdet av upplevd osäkerhet eller hot.

Genom att klassificera vissa aktiviteter som svårsmätbara finns det en möjlighet att i den slutliga kalkylen välja om de skall vara med eller ej. Vi använder själva oftast något som vi kallar "minstavärdesprincipen" i dessa fall. Det innebär helt enkelt att så långt som möjligt undvika att bli anklagade för att överdriva en kalkyl. Ett sätt att göra det är att se till att särskilt svåra kostnader/intäkter kan exkluderas ur resultatet.

Uppdelningen i kostnader/priser och de bakomliggande aktiviteterna i reala och finansiella är emellertid viktigt för alla kalkyler. De reala står för reala resursupoffringar, t.ex. läkartimmar, tid i fängelse etc. där ingen annan kan få tillgång till just de resurserna vid samma tillfälle. De finansiella står för transfereringar, dvs. en omfördelning av inkomster. Distinktionen mellan reala och finansiella kostnader diskuteras utförligt i metodrapporten.

I de resultatredovisningar vi gjort i denna rapport har vi, i huvudsak, inte särredovisat de reala och de finansiella kostnaderna eller intäkterna. De finns emellertid med i underlaget och kan enkelt tas fram för analyser där de är mer relevanta. I vår kalkyl följer distinktionerna mellan reala och finansiella kostnader i stort sett myndighetsgränserna, med arbetsförmedling och försäkringskassa nästan helt på den finansiella sidan och rättsväsendet, landstinget och övrigsektorn på de reala. Kommunen har en fot i varje läger även om de reala dominerar. I tabellen nedan visas hur stor andel av varje karriär som består av reala kostnader för perioden innan de kommer med i verksamheterna.

Tabell 11.4 Aggregat och genomsnittspriser

	Andel real
Amfetaminist man	92%
Amfetaminist kvinna	88%
Heroinist man	93%
Heroinist kvinna	89%
Alkoholist man	83%
Alkoholist kvinna	74%

När efterfrågan i varje karriär multipliceras med pris/kostnad för de aktiviteter som efterfrågas kan man summera den karriärens kostnader

för året. Tabellen nedan visar kostnaderna per karriärtyp för året innan verksamheten. Som framgår, varierar kostnaderna avsevärt vilket förklarar att sammansättningen på grupperna i företagen blir avgörande för kalkylerna.

Tabell 11.5 Årskostnader per karriär

	Amf Man	Amf Kv	Her Man	Her Kv	Alk Man	Alk Kv
Kostnad	1 670 235	1 414 180	1 980 143	1 626 485	635 417	635 417

11.7 Steg 4: Bearbetning och summeringar

Den samlade summan per karriärtyp representerar en beräkning av vad denna typ kostar per år i utanförskapet. Om man vill härddra dessa siffror skulle man kunna multiplicera upp individkostnaden med en uppskattning av hur många missbrukare av den typen som finns i en kommun, region eller nationellt.

Det Socioekonomiska bokslutet är konstruerat för att koppla samman ett företags verksamhet med olika privata och offentliga aktörer. I och med att kalkylen byggs upp från utbudssidan har varje kostnad en adress. Varje aktivitet som vi använt hör till någon av aktörerna.

Därför är en första bearbetning av karriärkostnaderna ovan att fördela ut dessa kostnader per aktör. Det har vi gjort i tabellen nedan. Där framgår vad varje karriärtyp kostar för Arbetsförmedling, Försäkringskassa etc. Under ett genomsnittså innan de kommer med i verksamhet vid Basta eller Vägen Ut!. Som synes är summan per karriär densamma som ovan.

Tabell 11.6 Aktörskostnader per karriär

Aktör	Amf Man	Amf Kv	Her Man	Her Kv	Alk Man	Alk Kv
Arbetsförmedling	21 278	29 500	32 056	26 667	19 667	38 667
Företaget	0	0	0	0	0	0
Försäkringskassan	67 833	146 000	77 167	164 333	98 333	125 000
Kommunen	192 833	389 917	138 500	385 667	191 000	228 500
Landstinget	53 400	58 667	66 567	75 300	115 167	93 000
Rättsväsendet	534 890	523 430	945 853	601 185	184 583	87 015
Övriga	800 000	266 667	720 000	373 333	26 667	0
Summa	1 670 235	1 414 180	1 980 143	1 626 485	635 417	572 182

De drygt 900 000 kronor som en manlig heroinist kostar för rättsväsendet innan han kommer med i någon av verksamheterna är rättsväsendets potentiella intäkt av Basta eller VägenUt! Samma sak gäller för övriga

kostnader i denna tabell. Kommunens potentiella intäkt från Bastas/VägenUt!s verksamhet för en kvinnlig amfetaminist ligger strax under 400 000 Kronor.

Eftersom alla aktiviteter på utbudssidan även är klassade efter vilken konsumtionskedja den ingick i kan man göra samma typ av summering över konsumtionskedjorna. Det har vi gjort i tabellen nedan. Det är fortfarande samma totala årskostnad per karriär.

Tabell 11.7 Kedjekostnader per karriär

Kedja	Amf Man	Amf Kv	Her Man	Her Kv	Alk Man	Alk Kv
Behandling	86 833	143 917	83 833	225 667	118 500	91 000
Boende	58 000	97 500	25 000	76 500	79 000	59 500
Brott	850 000	501 667	1 125 000	499 667	36 000	9 333
Försörjning	106 111	159 000	120 889	161 833	101 000	138 667
Psykiatri & beroende	17 500	31 567	40 500	40 000	40 000	39 333
Somatisk vård	30 900	16 100	17 067	19 800	72 667	47 167
Straff	484 890	264 763	540 853	446 518	164 250	66 682
Utsatta barn	36 000	199 667	27 000	156 500	24 000	120 500
Summa	1 670 235	1 414 180	1 980 143	1 626 485	635 417	572 182

Här framgår att de stora kostnaderna för amfetaminister och heroinister ligger på kedjorna Brott och Straff (eller Gripande, Åtal, Dom och Straff som vi kallade den tidigare). Man kan också se att de kvinnliga karriärerna kostar mer i behandling än de manliga.

Summeringen över konsumtionskedjor ger en bra bild av vad som är mer eller mindre viktiga händelser för den specifika målgruppen. Det ger också en indikation på var man eventuellt skall lägga extra insatser eller minska ambitionerna på att samla in relevanta data.

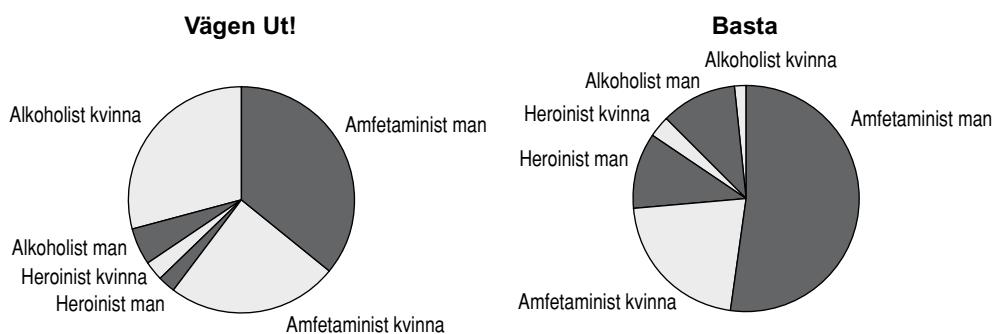
11.8 Steg 5: Gruppering av karriärer

Nästa steg i kalkylen består i att göra en analys av sammansättningen på målgrupperna i företagen. Eftersom årskostnaderna per karriär varierar avsevärt så kommer sammansättningen av de personer som är verksamma i företaget att påverka verksamhetens externa kostnader/intäkter.

I bilderna nedan illustreras sammansättningen under 2005 för de två företagen. Ansvariga personer vid verksamheterna har ofta god överblick vad gäller tidigare huvuddrog för personerna i verksamheterna. Vi visste på förhand att sammansättningen på kön och huvuddrog skiljde

sig mellan Basta och Vägen Ut!. Sammanställningen bekräftade denna bild. Skillnaderna i sammansättning på grupperna framgår av diagrammen nedan. Basta har en tonvikt på de kostsammare karriärerna vilket i kalkylen visar sig som att Basta skapar mer intäkter genom att dessa personer tar sig ur utanförskapet.

Skillnaderna i företagens inriktning visade sig ställa till vissa problem när gruppernas sammansättning skulle beräknas. På Basta är man definitionsmässigt ett år, även om kommun eller rättsväsende köper en kortare insats. Vägen Ut! har en uttalad slussfunktion, där man deltar i ett program under en kortare eller längre tid.

I de första sammanställningar vi gjorde av deltagarna räknade vi enbart med den effektiva tiden i verksamhet på Vägen Ut!, vilket innebar att de som deltog i verksamheterna blev delårspersoner. Jämfört med kalkylen för Basta blev detta en felaktig bild. Personer i verksamheter var kanske med endast i några månader men tanken med insatsen är att de skall klara sig under resten av året. I kalkylen yttrade det sig som att en person som hade ett tremånaders program å ena sidan fick med sig kostnaderna för insatsen för dessa 3 månader och å den andra endast fick med sig ¼ års intäkter för att man höll sig från sitt tidigare liv.

Hade motsvarande person varit på Basta hade kostnaderna räknats på de tre månaderna medan intäkterna hade räknats för hela året. Tillsammans med verksamhetsansvariga vid Vägen Ut! kunde räknade vi fram en ny sammansättning av karriärer byggd på att endast de som återföll under året räknades som delårspersoner på intäktssidan.

Med årskostnaderna beräknade för de olika karriärerna såväl för perioden innan man kom med som för året i verksamheten, kan man ställa upp en kalkyl för de externa intäkterna för företaget och en för de externa kostnaderna.

Tabell 11.8 Verksamhetens externa intäkter per karriär och aktör

Antal	Innan	Arbets- förmedling	Företaget	Försäkrings- kassan	Kommunen	Landstinget	Rätts- väsendet	Övriga	Summa
34	Amfetaminist, man	723 452	0	2 306 333	6 556 333	1 815 600	18 186 260	27 200 000	56 787 979
14	Amfetaminist, kvinna	413 000	0	2 044 000	5 458 833	821 333	7 328 020	3 733 333	19 798 520
7	Heroinist, man	224 392	0	540 167	969 500	465 967	6 620 978	5 040 000	13 860 999
2	Heroinist, kvinna	53 333	0	328 667	771 333	150 600	1 202 370	746 667	3 252 970
7	Alkoholist, man	137 667	0	688 333	1 337 000	806 167	1 292 088	186 667	4 447 917
1	Alkoholist, kvinna	38 667	0	125 000	228 500	93 000	87 015	0	572 182
65	Summa	1 590 511	0	6 032 500	15 321 500	4 152 667	34 716 722	36 906 667	98 720 566

Intäktskalkylen består helt enkelt av de kostnader som de olika karriärtyperna skulle ha förorsakat olika aktörer om de inte varit med i verksamheten, multiplicerat med antalet av varje karriärtyp som varit verksam i företaget under året. För Basta uppgår detta till i kalkylen ovan till knappt 100 Miljoner kronor.

Kostnadskalkylen nedan visar de kostnader karriärtyperna i verksamheten fortsätter att dra hos aktörerna under året i verksamheten, t.ex kostnader för placerade barn, tandvård etc.

Tabell 11.9 Verksamhetens externa kostnader per karriär och aktör

Antal	Efter	Arbets- förmedling	Företaget	Försäkrings- kassan	Kommunen	Landstinget	Rätts- väsendet	Övriga	Summa
34	Amfetaminist, man	0	0	1 020 000	136 000	799 000	0	0	1 955 000
14	Amfetaminist, kvinna	0	0	252 000	1 260 000	747 600	133 000	0	2 392 600
7	Heroinist, man	0	0	126 000	28 000	259 000	0	0	413 000
2	Heroinist, kvinna	0	0	36 000	176 000	135 000	19 000	0	366 000
7	Alkoholist, man	0	0	126 000	28 000	193 200	0	0	347 200
1	Alkoholist, kvinna	0	0	6 000	88 000	46 700	9 500	0	150 200
65	Summa	0	0	1 566 000	1 716 000	2 180 500	161 500	0	5 624 000

Sammantaget visar de två kalkylerna de externa kostnader och intäkter som skall ingå i företagets Socioekonomiska bokslut. Av tabellerna ovan kan man konstatera att företaget har en extern vinst på drygt 90 Miljoner kronor.

De två kalkylerna används för att bygga upp det Socioekonomiska bokslutet för företaget med ett aktörsperspektiv. Arbetsförmedlingen får intäkter på 1,6 Miljoner kronor och inga kostnader under året vilket innebär en extern vinst för arbetsförmedlingen på 1,6 Miljoner. Rättsväsendet får

externa intäkter på knappt 35 Miljoner kronor och verksamheten skapar externa kostnader på drygt 150 000 Kr.

Om vi för över dessa externa intäkter och kostnader till en gemensam uppställning får vi tabellen nedan. Det är den externa delen av det som tidigare i rapporten har presenterats som företagets Socioekonomiska bokslut.

Tabell 11.10 Verksamhetens externa bokslut per karriär och aktör

		Arbets- förmedling	Företaget	Försäkrings- kassan	Kommunen	Landstinget	Rätts- väsendet	Övriga	Summa	Vinst	Vinst per individ
Arbets- förmedling	Intäkt	1 590 511							1 590 511	1 590 511	24 469
	Kostnad	0							0		
Företaget	Intäkt								0	0	0
	Kostnad								0		
Försäkrings- kassan	Intäkt			6 032 500					6 032 500	4 466 500	68 715
	Kostnad			1 566 000					1 566 000		
Kommunen	Intäkt				15 321 500				15 321 500	13 605 500	209 315
	Kostnad				1 716 000				1 716 000		
Landstinget	Intäkt					4 152 667			4 152 667	1 972 167	30 341
	Kostnad					2 180 500			2 180 500		
Rätts- väsendet	Intäkt						34 716 722		34 716 722	34 555 222	531 619
	Kostnad						161 500		161 500		
Övriga	Intäkt							36 906 667	36 906 667	30 906 667	567 795
	Kostnad							0	0		

I tabellen är rader och kolumner för företaget självt tomma. Dessa skall nu fyllas i utifrån företagets egen redovisning. Först därefter är resultaträkningen i det Socioekonomiska bokslutet klart.

11.9 Steg 6: Ställ upp kalkylen kring företaget

Företagens del i det Socioekonomiska bokslutet hämtas från deras årsredovisning i resultaträkningen.

En resultaträkning visar vilka intäkter och kostnader företaget har haft under året. Intäkterna kommer från försäljning av varor och tjänster under året och kostnaderna redovisar alla de produktionskostnader som har uppstått för att skapa intäkterna.

Eftersom företagets redovisning skall fogas in i ett Socioekonomiskt bokslut så krävs att det bearbetas för att kunna fogas in på ett relevant sätt. Denna bearbetning kan innehålla:

- 1 Gruppering och särredovisning av intäkter som hör till externa aktörer – t.ex rehabiliteringsplatser som sålts till kommunen eller P34:or som sålts till rättsväsendet.

- 2 Sammanställning av lönekostnader bruttoredovisade, dvs. exklusive subventioner.
- 3 Sammanställning av lönebidrag och annan lönesubvention. I det Socioekonomiska bokslutet motförs lönebidrag som en kostnadspost för arbetsförmedlingen.

Efter att Bastas interna preliminära bokslut justerats enligt dessa punkter kunde det ställas upp på följande sätt.

Tabell 11.11 Verksamhetens interna bokslut fördelat på aktör

	Intäkter	
Rehabförsäljning	7 000 000	varav Kommun 5 000 000 Rättsväsendet 2 000 000
Övrig försäljning	5 000 000	
Bidrag/projekt	6 000 000	
Lönebidrag	0	
Summa	18 000 000	
	Kostnader	
Råvaror och förnödenheter	6 600 000	
Övriga kostnader	5 900 000	
Personalkostnader	4 000 000	
Summa	16 500 000	

Personalkostnaderna redovisas brutto, men Basta redovisar inte några lönebidrag. För Vägen Ut! fördes lönebidragen som ett bidrag från Arbetsförmedlingen.

I tabellen ovan och en del nyckeltalsanalyser gör vi en distinktion mellan rehabförsäljning och övrig försäljning. Detta skall inte uppfattas som att företaget inte säljer rehaftjänster på en konkurrensutsatt marknad. Äär man i rehabiliteringsbranschen så är givetvis denna produktion också produktion för en marknad. Vi har valt att göra denna distinktion främst för att se hur företaget är länkat ekonomiskt till de olika aktörerna – såväl på kostnads- som på intäktssidan. Det är själva poängen med det Socioekonomiska bokslutet.

När företagets egna bokslut bearbetats på detta sätt kan man lägga samman detta med de externa intäkterna och kostnaderna som tagits fram ovan. Vi kommer då fram till det Socioekonomiska bokslutet.

11.10 Steg 7: Ställ samman bokslutet

I princip återstår nu enbart att infoga företagets interna bokslut i det externa bokslutet. De intäkter för företaget som kopplats till en extern aktör skall föras upp dels som intäkt på företaget och dels som en kostnad för den externa aktörer – dvs. en motförning i den dubbla bokföringens anda. För Bastas del handlar det om Kommun, Rättsväsendet och Övriga aktörer som får ta de intäkter som kommer av projektbidrag och annat.

Om man lägger samman Bastas interna kostnader och intäkter med de tidigare externa intäkterna och kostnaderna i bokslutet får man följande sammanställning, där de tre motförningarna är markerade:

Tabell 11.12 Verksamhetens Socioekonomiska Bokslut

		Arbets- förmedling	Företaget	Försäkrings- kassan	Kommunen	Landstinget	Rätts- väsendet	Övriga	Summa	Vinst	Vinst per individ
Arbets- förmedling	Intäkt	1 590 511							1 590 511	1 590 511	24 469
	Kostnad	0							0		
Företaget	Intäkt		5 000 000		5 000 000		2 000 000	6 000 000	18 000 000	1 500 000	23 077
	Kostnad		16 500 000						16 500 000		
Försäkrings- kassan	Intäkt			6 032 500					6 032 500	4 466 500	68 715
	Kostnad			1 566 000					1 566 000		
Kommunen	Intäkt				15 321 500				15 321 500	8 605 500	132 392
	Kostnad				6 716 000				6 716 000		
Landstinget	Intäkt					4 152 667			4 152 667	1 972 167	30 341
	Kostnad					2 180 500			2 180 500		
Rätts- väsendet	Intäkt						34 716 722		34 716 722	32 555 222	500 850
	Kostnad						2 161 500		2 161 500		
Övriga	Intäkt							36 906 667	36 906 667	30 906 667	475 487
	Kostnad							6 000 000	6 000 000		
Totalt	Intäkt								116 720 566	81 596 566	1 255 332
	Kostnad								35 124 000		

Längst ut till höger framgår de sammanlagda intäkterna och kostnaderna per aktör. Företagets vinst på 1.5 Milj kronor från det tidigare interna bokslutet återkommer här. Jämfört med det tidigare externa bokslutet har vinsterna för Kommun, Rättsväsende och Övriga, nu justerats ned eftersom en del av företagets intäkter nu dyker upp som kostnader på dessa aktörer.

Låt oss avslutningsvis lägga in dessa värden i vår formel för den Socio-ekonomiska vinsten:

Företagets Interna vinst = Intern intäkt – intern kostnad (1a)

IV = 1,5 Milj Kr = 18 Milj – 16,5 Milj (1b)

Företagets Externa vinst = externa intäkter – externa kostnader (2a)

EV = 80,1 Milj Kr = 98,7 Milj – 18,6 Milj (2b)

**Det Socioekonomiska värdet är summan av
företagets interna och externa vinst (3a)**

SOC EK = 81,6 Milj Kr = 1,5 Milj + 80,1 Milj (3b)

12. Slutsatser, utblickar och kunskapsbehov

Denna studie har handlat om att utveckla, tillämpa och rent metodmässigt visa hur ett Socioekonomiskt bokslut kan användas för sociala företag. Vilka slutsatser och vilka reflektioner leder då detta till?

12.1 Det sociala företagets samhällsvärde

12.1.1 Resultatslutsatser

De två här studerade sociala företagen uppvisar följande mönster

- samhällsvinsten för de berörda företagen är mycket stor. Den uppgår till i storleksordningen 1 Mkr per år och medarbetare i dessa företag
- samhällsvinsten överstiger företagsvinsten med en faktor på 50 eller mer
- denna vinst består dels av alla de samhällskostnader som uppstår då missbrukare upphör att vara missbrukare och dels det produktionsvärde som uppstår i de båda företagen
- detta leder också till en del omfördelningseffekter mellan olika delar av samhället
- de stora vinnarna är rättsväsendet, socialtjänsten och försäkringsbolagen. Vinsterna för dessa aktörer uppgår till mellan 100 000 kronor och 500 000 kronor per medarbetare och år i de båda företagen.
- arbetsmarknadsmyndigheterna får i en inledningsfas ökade kostnader, i synnerhet för Vägen Ut!, en följd av detta företags tydliga koppling till samhällets arbetsmarknadsrehabiliteringssystem
- vinsterna uppstår både på kort sikt, men framförallt på lång sikt
- ur ett socialt investeringsperspektiv förefaller såväl Basta som Vägen Ut! vara utomordentligt lönsamma företag med avkastningstal på flera hundra procent på årsbasis
- efter fem års vistelse i dessa företag kan samhällsvinsten uppgå till så mycket som 9 Mkr per medarbetare
- den totala samhällsvinsten av dessa två företags existens uppgår årligen till i storleksordningen 120 Mkr. En summa som kan motsvarar budgeten för missbruksarbetet i en stad med 200 000 invånare

12.1.2 Metodslutsatser

Ur metodsynpunkt kan vi konstatera att

- det går inte bara teoretiskt utan även empiriskt att ta fram data och sammanställa Socioekonomiska bokslut för denna typ av sociala företag
- det finns metodmässigt inget i studien som gör att metodslutsatserna begränsas till sociala företag vars medarbetare har ett förflutet som missbrukare eller kriminella
- detta går också att generalisera till helt andra typer av sociala företag liksom andra komplexa multifaktoriella rehabiliteringsprojekt
- metodmässigt och datatekniskt är det en tämligen enkel procedur som väl låter sig göras i kalkylprogrammet Excel utan tillgång till avancerade dataprogram
- detta kräver dock en hel del arbete första gången man ska ta sig an uppgiften
- det återstår en hel del arbete innan detta synsätt och denna metod rutinmässigt kan inkluderas i de sociala företagens bokslut
- metoden ger underlag, insikter och kunskaper hos de sociala företagens externa intressenter som gör det möjligt att fatta beslut kring och förhålla sig till de sociala företagens samhällsnytta

12.2 Metodologiska funderingar

12.2.1 Data och metodik

Studien har också gett upphov till en mängd framåtriktade funderingar

- vi har här baserat kalkylerna på scenariometoden. I andra studier har vi baserat våra kalkyler på faktiska journaldata – en oerhört mycket mer arbetskrävande metod, men möjlig. Skulle man kunna göra det för denna målgrupp?
- i studien finns en mängd metodologiska frågor det inte funnits utrymme för att följa upp och som skulle vara värda att studera i annat sammanhang
  - a) kopplingen mellan finansiella och reala effekter
  - b) sekundäreffekter på samhälle och familj som vi inte studerat här
  - c) en djupare analys av investeringsperspektivet
  - d) missbrukaren som arbetsgivare och skapare av arbetstillfällen – finns det ett missbruksindustriellt komplex?

- de två företagen i studien förhåller sig något olika till arbetsmarknaden – inte minst lönebidragssystemet. Det skulle vara intressant att i detta sammanhang fundera lite djupare över frågan; vad är innebörden av det begrepp som ibland lite småslarvigt kallas ”riktigt arbete”
- denna studie är en sorts engångsansträngning (en sorts FoU-insats eller pilotfas) för att för två sociala företag ta fram Socioekonomiska bokslut. Vad skulle krävas i form av insatser och arbete för att få sådana beslut att mera rutinmässigt ingå i de sociala företagens redovisning

12.2.2 Andra reflektioner

De sociala företagen i denna studie uppvisar utomordentlig stora positiva externa effekter. Företag som uppvisar stora negativa externa effekter brukar i enlighet med ekonomisk välfärdsteori bestraffas med skatter eller avgifter. Borde då inte denna typ av sociala företag utifrån samma teoribildning mötas med t.ex. reducerade arbetsgivaravgifter eller annan form av positiv särbehandling?

Basta och Vägen Ut! förhåller sig tämligen olika till de omkringliggande offentliga rehabiliteringssystemen. Som vi tolkar det kan Bastas väg närmast beskrivas som autonomi medan Vägen Ut! mer fokuserar på partnerskap. Det finns fördelar med båda modellerna. Konsekvenserna ur ett samhällsekonomiskt perspektiv är i det ena fallet en sorts inkapslingseffekt och i det andra fallet ett sorts beroendeförhållande. Det vore värdefullt att djupare analysera för och nackdelar med dessa två modeller, men också studera vilken av dessa två modeller som fungerar bäst för olika delgrupper inom den sociala ekonomin.

12.2.3 Andra företag i och nära den sociala ekonomin

Denna studie är på sätt och vis ett specialfall inom den sociala ekonomin. Den skildrar företag som, bortsett från medarbetarnas utanförskap till följd av missbruk och kriminalitet, bemannas av medarbetare med hög kompetens och förmåga. Inte minst som entreprenörer. Därför blir de mer konkreta delarna av våra resultat kanske av begränsat allmängiltigt värde. Det finns enligt vår mening ett antal marginaliserade och utsatta grupper i eller i anslutning till den sociala ekonomin som det vore värdefullt att metodutveckla arbetet kring och ta fram empiriska data för, t.ex:

- *ungdomar på glid*, inte minst till följd av de omfattande och långsiktiga konsekvenserna i form av mänskligt lidande och ekonomiska kostnader till följd av deras tidiga utanförskap
- *personer som är marginaliserade på arbetsmarknaden* av olika skäl t.ex. etnicitet, kompetens, psykosocial problematik, olika funktions-

hinder etc. Samhället mister sannolikt betydande produktionsvärden till följd av dessa gruppers marginalisering

- *personer med psykiska funktionshinder* och andra sjukdomstillstånd som tämligen konsekvent marginaliseras av de arbetsmarknadsrehabiliterande aktörerna i samhället trots att en stor andel av dem har arbetsförmåga. Stora vårdkostnader och stora produktionsförluster uppstår till följd av detta
- *invandrare som av språkliga, etniska eller andra skäl permanent utesluts* från arbetslivet med stora samhällskostnader som följd

Men det finns också organisationer som på halv- eller helideell basis arbetar med prevention eller återfallsprevention kring marginaliserade grupper och på så sätt både kan sägas vara i utkanten av den sociala ekonomin och samtidigt skapar stora samhällsvärden vars omfattning det vore värdefullt att kartlägga. Exempel på sådana organisationer kan vara

- KRIS (kriminella)
- Nobba Brass & Nubbe (missbrukare)
- Fryshuset (ungdomar)
- IFS & RSMH (psykiskt sjuka)

Dessa organisationer reducerar sannolikt samhällets kostnader för sina målgruppers marginalisering på ett sätt som endast till mycket liten del speglas i deras traditionella företags- eller organisationsbokslut samtidigt som de bidrar till att personer återtar sin produktions- och försörjningsförmåga.

12.2.4 Andra komplexa rehabiliteringssituationer

Men denna metodik går naturligtvis att tillämpa på alla andra situationer där man arbetar med komplex och komplicerad rehabilitering av personer och där många aktörer måste samverka för att bidra till en lösning. Det vi i denna studie kallat Socioekonomiskt bokslut skulle i sådana sammanhang kanske kallas samverkansbokslut. Metoden kan användas t.ex.

- inom ramen för alla de samverkansförbund som börjar växa fram i Sverige
- i de gemensamma nämnder som skapats för att hantera gränsdragningsfrågor mellan kommun och landsting
- inom ramen för olika kommunalförbund för att beräkna hur man ska fördela intäkter och kostnader kring olika rehabiliteringsprocesser

12.3 Det sociala företagets rehabiliteringsfunktion

Vi som gjort denna studie har medverkat i och/eller studerat ett femtiotal rehabiliteringsprojekt fokuserade på s.k. marginaliserade målgrupper med en komplex problematik. Vägen Ut! och Basta har *mycket gemensamt* med det bästa bland dessa rehabiliteringsprojekt

- man har ett förhållningssätt och en pedagogik som bygger på ett empowerment- tänkande och egenmakt eller har sina rötter i Freires frigörande pedagogik och Galtungs självtillitsidéer
- man har också ett tänkande som baseras på ett salutogent synsätt (dvs. fokusering på det friska och fungerande i stället för det sjuka och bristerna) liksom Antonovskys KASAM-begrepp (känsla av sammanhang; kunna förstå, känna mening och hantera)
- därmed kan man också säga att det finns en mer eller mindre formulerad rehabiliteringssyn i dessa båda företag – inte alltid formulerad men ofta praktiserad⁴⁰

Men det finns också några skillnader som är värdefulla att lyfta fram och som gör att dessa företag får en särart

- den första av dessa är arbetets roll i den rehabiliterande processen. Att bidra och att vara ianspråktagen anses ha ett alldeles eget värde i dessa båda företag. Att vara viktig och behövd
- den andra är självbestämmandet över den egna verksamheten. Man styr internt i sina företag och fattar på egen hand beslut om framtida färdriktning
- likar möter likar. Personer på väg ut ur sitt missbruk och på väg från sin kriminalitet möts och leds av personer som har gått i samma skor före dem. Inte av personal som på sin höjd har en abstrakt och teoretisk erfarenhet av missbruksvärlden. På så sätt kan man säga att rollen som förebild eller rollmodell är central i arbetet

---

⁴⁰ se Lundmark & Nilsson, Rehabiliterande synsätt i samverkansarbetet, OFUS, 2004

13. Referenser

13.1 Analys av samverkan, samhällsekonomi och rehabilitering

13.1.1 Andras studier inom detta fält

Samhall Resurs AB, Huldt J & Andersson K (2000) Sampop – en samhällsekonomisk utvärdering av FRISAM-verksamhet i Växjö

SIND (1982), Samhällsekonomiska kalkyler vid industrinedläggningar – metoder och fallstudier, Statens Industriverk 1982:10

Socialstyrelsen (2002) Med arbete som insats – klienteffekter och samhällsekonomisk lönsamhet i socialt arbete, Socialstyrelsen 2002-112-1

Socialstyrelsen, AMS, mfl (2000) Samhällsekonomiska effekter vid rehabilitering – Vem vinner på rehabilitering i samverkan?, Samverkan inom rehabiliteringsområdet 2000:11, Stockholm

Socialstyrelsen, Skolverket & Folkhälsoinstitutet, 2004

13.1.2 Egna studier inom detta fält

Lundmark & Nilsson, Projekt 531 – rehabiliteringssamverkan i norra Botkyrka, OFUS, 2000

Lundmark & Nilsson, Stacken – ett rehabiliteringssamverkan i Nynäshamn, OFUS, 2001

Lundmark & Nilsson, OFUS, 2002, Visst gör det ont, Utvärdering av Startpunkten i Örnsköldsvik

Lundmark & Nilsson, OFUS, 2003, Rehabiliterande synsätt i samverkansarbetet

Lundmark, Nilsson & Wadeskog, OFUS, 1997, Sara Söderberg, en studie om samverkan och samhällsekonomi kring personer med ryggont

Lundmark, Nilsson & Wadeskog, OFUS, 2000, Eva-Britt Larsson – en person med psykosociala arbetshinder

Nilsson, SEE, 1998, Vi byggde nätverk – om psykiatrireformens genomförande i Södertälje

- Nilsson, OFUS, 2000, Svempa Johansson, missbrukare eller företagare, en analys av de samhällsekonomiska konsekvenserna av arbetskooperativet Basta
- Nilsson, OFUS, samt Nacka och Örnsköldsviks kommuner, 1995–2005 Strategier för samverkan
- Nilsson, Södermalms Beroende Team, rehabiliteringssamverkan kring missbrukare på Södermalm, OFUS, 2006
- Nilsson & Wadeskog, 1979, SEE & Statens Ungdomsråd, Det blir för dyrt – en studie av missbrukets samhällsekonomiska kostnader
- Nilsson & Wadeskog, 1998, SEE, Vårdkedjor, psykiatrireformen och ekonomin – fallet Södertälje
- Nilsson & Wadeskog, 1999, Socialstyrelsen & SEE, Rutger Engström – missbrukare eller psykiskt sjuk
- Nilsson & Wadeskog, 1999, Socialstyrelsen & SEE, Ju fler kockar desto bättre soppa – om att samverka kring psykiatrireformens klienter
- Nilsson & Wadeskog, 2003, SEE & Landstinget i Dalarna, Carina Persson, en studie av fetmans samhällsekonomiska konsekvenser
- Nilsson & Wadeskog, 2004, Ett socialt investeringsperspektiv, SEE & Socialstyrelsen
- Nilsson & Wadeskog, 2005, Resten av bilden – Socioekonomiska bokslut som en metod att värdera sociala företag, SEE,
- Nilsson & Wadeskog, 2006, Det lönar sig – ekonomisk utvärdering av personligt ombud för psykiskt funktionshindrade, Socialstyrelsen & SEE
- Nilsson & Wadeskog, 2006, Bättre träffbild ger högre effektivitet, ekonomisk utvärdering av PO-reformen i Västmanland, Länsstyrelsen i Västmanland & OFUS

13.2 Samhällsekonomisk analys

- Bentkover, J , Covello, V & Mumpower, J (1986) Benefit Assessment: The state of the art, Reidel Publ Co, Doordrecht
- Boardman, A , Greenberg, D , Vining, A, & Weimer, D (2000). Cost-Benefit Analysis: Concepts and Practice, Prentice Hall, Engelwood Cliffs
- Bohm, P. (1977). Samhällsekonomisk effektivitet. SNS förlag Uddevalla

- Bohm P (1978) I samhällets intresse? SNS förlag, Uddevalla
- Campbell, H & Brown, R (2003). Benefit-Cost Analysis: Financial and Economic Appraisal using Spreadsheets, Cambridge University Press, Cambridge
- Dasgupta A & Pearce D (1978) Cost-Benefit Analysis: Theory and Practise, Macmillan Press, London
- Gramlich, E (1981), Benefit-Cost Analysis of Government Programs, Prentice-Hall, Engelwood Cliffs
- Gramlich, E (1997), A guide to Cost-Benefit Analysis, Waveland Press, Long Grove
- Honley, N. and C. L. Spash (1993). Cost-benefit analysis and the environment. Cheltenham: Edward Elgar.
- Johansson, P.O (1991), An introduction to modern welfare economics, Cambridge University Press, Cambridge
- Layard R, Ed. (1972) Cost-Benefit Analysis – selected readings, Penguin Education, Harmondsworth
- Layard, R & Glaister, S Cost-Benefit Analysis 2:nd ed, (1994). Cambridge University Press, Cambridge
- Lesourne J (1975) Cost-Benefit Analysis and Economic Theory, North-Holland, Amsterdam
- Mattsson B (1988) Cost-benefitkalkyler, Esselte Studium, Göteborg
- Mishan, E.J (1971) Cost-Benefit Analysis, George Allen & Unwin, London
- Nas, T (1996) Cost-Benefit Analysis : Theory and Application, Sage, Newbury Park
- Pearce D (1971) Cost-Benefit Analysis, Macmillan Press, London
- Ray, A (1984) Cost-Benefit Analysis – issues and methodologies, World Bank, Johns Hopkins Press, Baltimore
- SIND (1982), Samhällsekonomska kalkyler vid industrinredläggningar – metoder och fallstudier, Statens Industriverk 1982:10
- Söderbaum P (1973) Positionsanalys vid beslutsfattande och planering – Ekonomisk analys på tvärvetenskaplig grund, Scandinavian University Books, Uppsala

Appendix

Kalkylarbetet i Microsoft Excel

Innehåll:

1. Inledning_____	136
2. Kalkylens steg_____	136
3. Att jobba i Excel – några exempel_____	138
3.1. Steg 1: Utbud – arket BasData _____	138
3.2. Steg 2: Efterfrågan – karriärarken _____	140
3.3. Steg 3: Sammanställning per karriär_____	142
3.4. Steg 4: Summera över aktörer/kedja_____	143
3.5. Summera över aktörer 2 – Reala och finansiella kostnader _____	149
3.6. Steg 5: Bygg grupper och räkna externa kostnader/intäkter för företaget _____	150
3.7. Steg 6: Ställ upp företagets interna bokslut_____	152
3.8. Steg 7: Bokslutet _____	154
3.8.1. Inledning _____	154
3.8.2. Det externa bokslutet_____	155
3.8.3. Det interna bokslutet _____	157
3.8.4. Det socioekonomiska bokslutet _____	158

1. Inledning

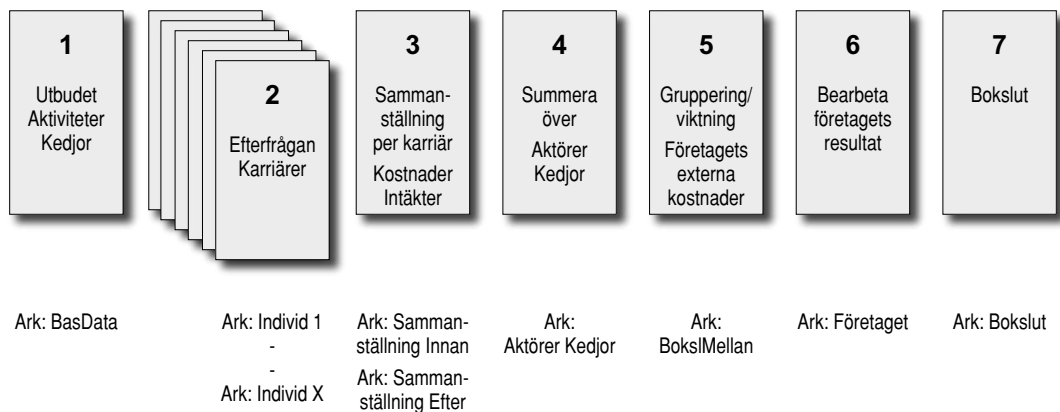
I kapitel 11 gick vi igenom arbetsgången med att ställa samman ett socioekonomiskt bokslut. I denna bilaga illustreras hur en sådan kalkyl kan läggas upp i ett beräkningsprogram. Vi har valt att illustrera utifrån Microsoft Excel, vilket bör finnas tillgängligt för de flesta i de Sociala Företag som är intresserade av att göra egna bokslut. Illustrationerna är gjorda i en engelskspråkig version av Excel, men beskrivning av funktioner och kortkommandon är de svenska.

Denna bilaga är inte en grundkurs i Excel. Läsaren förväntas vara förtrogen med de vanligare operationerna i Excel, som att öppna och spara Arbetsböcker, skapa kalkylblad, mata in värden, summera, göra enkla diagram etc.

Vi går igenom de steg i kalkylen som tidigare beskrivits och ger illustrativa exempel och förklaringar till hur dessa kan ställas upp i Excel. De siffror som visas i tabellerna i denna genomgång är delvis preliminära och kan skilja sig från resultaten i rapporten.

Låt oss gå tillbaka till de olika stegen i kalkylarbetet där vi nu även har lagt in de kalkylark som skapas i Excel för att genomföra analysen.

2. Kalkylens steg

- 1 *Identifiera* alla relevanta aktiviteter i relevanta enheter och klassificera som en real eller en finansiell kostnad samt åsätt ett pris. Detta är detta vi kallar *utbudssidan* i metodkapitlet. Alla aktiviteter skall kopplas till en relevant aktör och eventuella andra klassificeringssystem. I detta projekt använde vi oss av konsumtionskedjor som en ytterligare klassificering. All denna information skapas på ett kalkylark som kallas *BasData*.

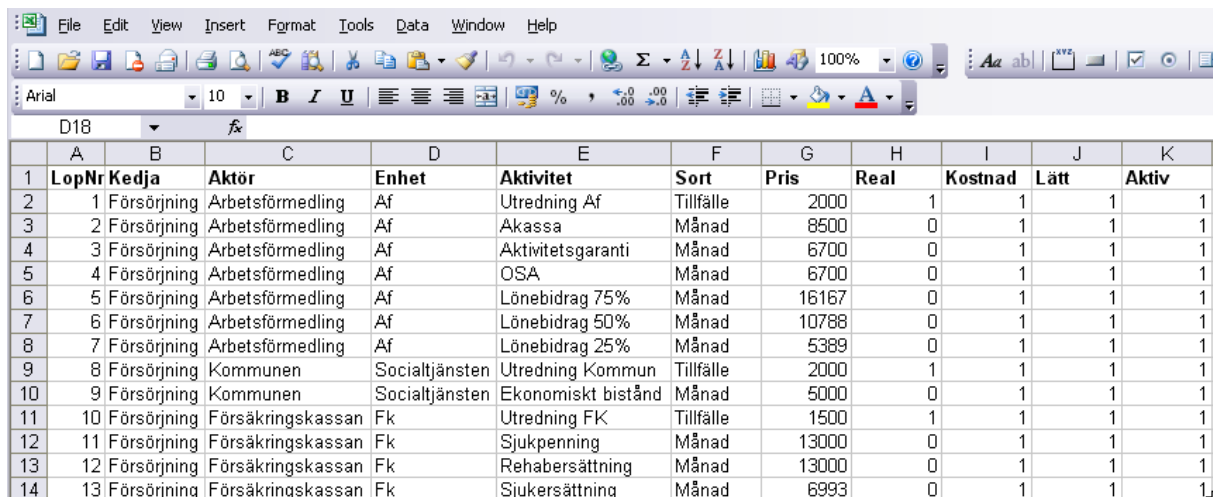
- 2 *Kvantifiera* hur mycket av varje aktivitet i 1) som varje typindivider *efterfrågar* i sitt liv innan verksamheten respektive under året i verksamheten. Här bygger man upp scenarios/karriärer eller samlar in registerdata. Om man använder typindivider och karriärer så får antalet sådana bestämmas av verksamhetens art. I detta projekt arbetade vi med tre huvuddroger och kön, dvs. 6 typindivider. Varje typindivids data samlas på ett kalkylark (ex *Amfetamin Man*, *Heroin Kvinna*) som visar efterfrågan för denna individ såväl innan de gick in i verksamheten som under året i verksamheten.
- 3 *Värdera* hur stora kostnader/intäkter varje typindivider förorsakar utanför och i verksamheten. Här handlar det helt enkelt om att summerna upp efterfrågan gånger priset/kostnaden för aktiviteten för de olika individerna. Detta samlas ihop på två kalkylark. Ett som avser tiden innan (kallat: *Sammanställning Innan*) och ett som avser året i verksamheten (*Sammanställning Efter*).
- 4 *Bearbeta* kalkylen genom att summerna upp enligt de klassificeringar som lagts in i 1). Det innebär främst att göra en *sammanställning per aktör* – dvs. vad kostar en viss typindivider t.ex. Försäkringskassan under ett år. Vi gjorde det även utifrån våra konsumtionskedjor. Det kalkylark där detta förs samman kallas "*Aktörer Kedjor*".
- 5 *Viktning av specifik grupp* innebär att företagets specifika sammanställning av individer från 2) räknas fram och matchas mot 4). Man räknar helt enkelt samman de som varit verksamma i företaget under året och fördelar dessa på de kategorier som valts i 2). Denna fördelning/viktning multipliceras sedan med kostnad/intäkt per typindivider och aktör från 4) för att se *företagets externa kostnader/intäkter* för verksamheten per aktör. Med detta är företagets externa kostnader beräknade. Detta görs på kalkylarket "*BokslMellan*".
- 6 *Bearbeta företagets interna kostnader/intäkter* så att dessa kan kopplas till de externa kostnaderna och intäkterna för övriga aktörer. Det innebär att reda ut de monetära flöden man har med de olika aktörerna, såväl försäljning som bidrag och projektpengar. Företagets interna bokslut ställs upp på arket "*Företaget*".
- 7 *Sammanställning av SocioEkonomiskt bokslut* innebär att man lägger in resultatet från 6) i den sammanställning som kommer ut ur 5). Detta görs på kalkylarket "*Bokslut*".

Om man som vi har 6 typindivider innebär det att arbetsboken i Excel kommer att innehålla 13 kalkylark. Låt oss nu gå igenom dessa.

3. Att jobba i Excel – några exempel

3.1. Steg 1– Utbud – arket BasData

Det första kalkylarket består av 11 kolumner som i bilden nedan. Vi kallar detta ark för ”BasData”. Låt oss kommentera dessa kortfattat.

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K
	LopNr	Kedja	Aktör	Enhet	Aktivitet	Sort	Pris	Real	Kostnad	Lätt	Aktiv
1	1	Försörjning	Arbetsförmedling	Af	Utredning Af	Tillfälle	2000	1	1	1	1
2	2	Försörjning	Arbetsförmedling	Af	Akassa	Månad	8500	0	1	1	1
3	3	Försörjning	Arbetsförmedling	Af	Aktivitetssgaranti	Månad	6700	0	1	1	1
4	4	Försörjning	Arbetsförmedling	Af	OSA	Månad	6700	0	1	1	1
5	5	Försörjning	Arbetsförmedling	Af	Lönebidrag 75%	Månad	16167	0	1	1	1
6	6	Försörjning	Arbetsförmedling	Af	Lönebidrag 50%	Månad	10788	0	1	1	1
7	7	Försörjning	Arbetsförmedling	Af	Lönebidrag 25%	Månad	5389	0	1	1	1
8	8	Försörjning	Kommunen	Socialtjänsten	Utredning Kommun	Tillfälle	2000	1	1	1	1
9	9	Försörjning	Kommunen	Socialtjänsten	Ekonomiskt bistånd	Månad	5000	0	1	1	1
10	10	Försörjning	Försäkringskassan	Fk	Utredning FK	Tillfälle	1500	1	1	1	1
11	11	Försörjning	Försäkringskassan	Fk	Sjukpenning	Månad	13000	0	1	1	1
12	12	Försörjning	Försäkringskassan	Fk	Rehabersättning	Månad	13000	0	1	1	1
13	13	Försörjning	Försäkringskassan	Fk	Sjukersättning	Månad	6993	0	1	1	1

LopNr är en förkortning för löpnummer. Denna kolumn ger ett unikt nummer för varje aktivitet som läggs upp. Denna kan användas för att komma tillbaka till den ursprungliga listan om man har sorterat om efter någon av de andra kolumnerna.

Kedja innehåller rubrikerna på våra konsumtionskedjor. I bilden ovan finns enbart Försörjningskedjan med.

Aktör är den översta nivån i vår aktivitetsklassificering. Här har vi de aktörer som bokslutet byggs upp kring. Egentligen finns det en nivå ovanför denna som vi skulle kunna kalla för ”Samhället” där resultaten för alla aktörer summeras.

Enhet är en mellannivå för att det för vissa aktörer blir för grovt att gå direkt till aktiviteterna, t.ex kommunen, landstinget, rättsväsendet eller övrigsektorn. I tabellen ovan framgår att Försäkringskassan och Arbetsförmedlingen egentligen inte skulle behöva denna mellannivå. Den måste dock vara med för att hålla systematiken i data och analys.

Aktivitet är finaste nivån. Som diskuterats ovan kan dessa aktiviteter vara mer eller mindre sammansatta. Varje aktivitet kopplar till en enhet, en aktör och en konsumtionskedja. De följande kolumnerna specificerar aktiviteterna med avseende på sortenhet, pris och typ av pris/kostnad.

Sort är den enhet i vilken vi kvantifierar användningen/konsumtionen. Det kan vara per månad, per tillfälle, per styck, etc. Ibland finns det en mer eller mindre naturlig sortenhet som kommer från administrativa

regler eller prissättningar, t.ex månad som bas för lönebidrag. I andra fall, som ett utredningstillfälle i socialtjänsten, är de en godtycklig enhet som givits ett rimligt genomsnittsvärde.

Priser är värderingen av aktiviteterna i de sortenheter som angivits. Dessa är för det mesta administrativa genomsnittsvärden – samma som används i planering och budgetering hos de olika aktörerna. I andra fall har vi gjort en uppskattning baserad på t.ex. arbetstid och genomsnittslöner för den aktuella personalkategorin.

Real, *Kostnad*, *Lätt* och *Aktiv* är fyra klassificeringskolumner. Real håller reda på om aktiviteten innebär en real eller finansiell kostnad/intäkt. I bilden ovan är enbart utredningsinsatser klassade som reala (1) medan alla former av försörjningsstöd är finansiella (0). Alla de visade aktiviteterna är kostnader. Man kan tänka sig att ha med skatteeffekter, förädlingsvärde i företagen etc. som skulle klassas som intäkter. Kolumnen "Lätt" klassificerar aktiviteterna efter hur pass lätt det är att få tag på värderingar, dvs. priser. Denna klassificering blir framför allt intressant om man vill inkludera mer svårsmätbara faktorer som återstående produktionsvärden, värdet av otrygghet etc. som kan ge en stor effekt i kalkylen och som man vill kunna lyfta ur. Aktiv är en kolumn som klassificerar aktiviteterna beroende på om de skall vara med i kalkylen eller ej. Tanken med denna variabel är att man skall kunna lägga upp en bruttolista på aktiviteter och sedan välja vilka som skall vara med i den slutliga analysen.

Nu har vi skapat arket med BasData som innehåller vår utbudssida av aktiviteter klassificerade på olika sätt. En ansevärd del av arbetet med ett socialt bokslut går till att bygga upp detta kalkylark. Det är viktigt att inte sätta igång med de övriga stegen innan detta kalkylark känns komplett. Det är alltid trassligare att ändra bland dessa aktiviteter i efterhand.

När BasDataarket med aktiviteter, dvs. utbudssidan, är klart skall detta ligga till grund för ett antal ark som används till att mata in de olika karriärerna.

Börja med att göra en kopia av "BasData". I denna kopia redigerar du sedan cellen G2. I stället för det pris som står där skriver du in: "=BasData!G2". Sedan kopierar du denna cell och klistrat in längs hela Priskolumnen (G). Anledningen till detta förfarande är att man kan förändra priser för enskilda aktiviteter på BasData-arket. Dessa förändringar förs då vidare till alla karriärer och beräkningar längre fram.

När detta första karriärark är klart kan du skapa kopior av detta som underlag för andra kalkylark. Du behöver ett ark för varje karriär samt två ark för sammanställningar. I vårt fall behöver vi alltså 7 kopior av

arket. När dessa är gjorda kan du ändra namn på arket (ställ dig på fliken för arket, högerklicka och välj "Byt Namn"). I vårt fall får vi 8 ark som kallas: *Amfetamin Man*, *Amfetamin Kv*, *Heroin Man*, *Heroin Kv*, *Alkohol Man*, *Alkohol Kv*, *Sammanställning Innan* och slutligen *Sammanställning Efter*.

När utbudssidan känns klar kan man börja mata in efterfrågan på dessa aktiviteter för kalkylens typindivider såväl för perioden innan man kommer med i verksamheten som under året i verksamheten. Det skall vi göra på de nyskapade kalkylark som bär typindividernas namn.

3.2. Steg 2: Efterfrågan – karriärarken

I föregående steg skapades 6 stycken halvfylla ark som döptes efter de olika typindividerna eller karriärerna. Nu skall dessa kompletteras ytterligare innan själva inmatningen av karriärdata och kostnadsberäkningarna av dessa kan börja.

Kolumn A–J innehåller data från arket "BasData". Till höger om dessa skall nya kolumner skapas som skall ta emot data för varje karriärs efterfrågan på aktiviteterna. Vi har valt att beräkna efterfrågan för perioden innan de kommer med i verksamheten över tre år. Detta beror framför allt på att vissa typer av händelser, t.ex. fängelsestraff, annars riskerar att övervärderas om man skall lägga dem på en årsbasis. Händelser under de tre åren vägs samman till ett genomsnittsår för perioden innan.

Varje karriärblad skall således kompletteras med 6 kolumnhuvuden:

T-3, *T-2* och *T-1* som skall innehålla händelser eller efterfrågan på aktiviteter för de tre åren innan man kommer in i verksamheten.

T som skall innehålla händelser under året i verksamheten.

Utan och *Med* som används för att beräkna kostnader och summera för perioden innan och efter.

Skriv in dessa rubriker på första raden i kolumn K och framåt på det första karriärarket.. Därefter kan dessa kopieras och klistras in på samma plats i de övriga karriärarken.

Kalkylarken med karriärer skall nu innehålla dels informationen från arket "BasData" (kolumn A–J) och dels ett antal kolumner som används för att mata in efterfrågan för den specifika karriären för året/-n innan man kommer med i verksamheten (*T-3*, *T-2*, *T-1*) samt året som studeras när man är i verksamheten (*T*). Det kan se ut som i bilden på nästa sida.

File Edit View Insert Format Tools Data Window Help																	Type a question for help																
100%																																	
= (G2*(K2+L2+M2))/3																																	
O2																																	
A B C D E F G H I J K L M N O P																																	
LepNr Kedja Aktör Enhet Aktivitet Sort Pris Real Kostnad Latt T3 T2 T1 T Utan Med																																	
1 1 Försörjning Arbetsförmedling Af Utredning Af Tillfälle 2000 1 1 1 1 1 0 2000 0																																	
2 2 Försörjning Arbetsförmedling Af Akassa Månad 8500 0 1 1 2 1 0 8500 0																																	
3 3 Försörjning Arbetsförmedling Af Aktivitetsgaranti Månad 6700 0 1 1 0 0 0 0 0																																	
4 4 Försörjning Arbetsförmedling Af OSA Månad 6700 0 1 1 0 0 0 0 0																																	
5 5 Försörjning Arbetsförmedling Af Lönebidrag 75% Månad 16167 0 1 1 2 0 0 10778 0																																	
6 6 Försörjning Arbetsförmedling Af Lönebidrag 50% Månad 10788 0 1 1 0 0 0 0 0																																	
7 7 Försörjning Arbetsförmedling Af Lönebidrag 25% Månad 5389 0 1 1 0 0 0 0 0																																	
8 8 Försörjning Kommunen Socialtjänsten Utredning Kommun Tillfälle 2000 1 1 1 2 3 2 4666.667 4000																																	
9 9 Försörjning Kommunen Socialtjänsten Ekonomiskt bistånd Månad 5000 0 1 1 9 12 6 48333.33 0																																	
10 10 Försörjning Försäkringskassan Fk Utredning FK Tillfälle 1500 1 1 1 1 0 2 1500 0																																	
11 11 Försörjning Försäkringskassan Fk Sjukpenning Månad 13000 0 1 1 3 0 4 30333.33 0																																	
12 12 Försörjning Försäkringskassan Fk Rehabersättning Månad 13000 0 1 1 0 0 0 0 0																																	
13 13 Försörjning Försäkringskassan Fk Sjukersättning Månad 6993 0 1 1 0 0 0 0 0																																	

Här fyller man helt enkelt i det antal av en viss aktivitet som efterfrågas, eller förbrukas, ett visst år för en viss karriär. I bilden ovan har vi lagt in en utredning vid Arbetsförmedlingen per år för de tre åren innan personen kommer in i verksamheten. Ekonomiskt bistånd från kommunen har utgått i 9, 12 respektive 8 månader för de tre åren. Året i verksamheten har man haft två utredningar inom socialtjänsten.

Kolumnerna "Utan" och "Med" summerar helt enkelt upp kostnaderna för perioden innan man kom med i verksamheten och under året vi studerar i verksamheten. Eftersom vi har valt att räkna på snittet för de tre senaste åren innan man kom med i verksamheten så är formeln för summeringen till "Utan"-kolumnen: priset på aktiviteten gånger antalet enheter under de tre åren dividerat med 3. Uttryckt i tabelltermer är det summan av kolumnerna K–M gånger värdet i kolumn G, dividerat med 3, dvs. det uttryck som visas i Excel ovanför själva tabellen där det står " f_x " (" $= (G2 * (K2 + L2 + M2)) / 3$ "). I bilden ovan gäller uttrycket för rad 2.

I kolumnen "Med" räknar vi bara på ett år vilket innebär att summan blir Kolumn G gånger Kolumn N (" $= G2 * N2$ "). Om man enbart räknar på ett år innan verksamheten görs kalkylen i "Utan" på samma sätt.

På detta sätt bygger man upp de enskilda karriärerna. Enligt vår egen erfarenhet får man gå fram och tillbaka ett antal gånger i referensgrupperna innan man slutligen låser de enskilda karriärerna. Det är särskilt viktigt att hålla reda på händelser (efterfrågan på aktiviteter) som slår särskilt hårt på kalkylen. Vi hade själva problem med uppskattningen av antalet brott och straff för några av karriärerna som vi upptäckte då de första karriärerna matades in. De summerade värdena för perioden innan (kolumnen "Utan" på arket) blev orimligt stora och vi fick revidera ned efterfrågan på dessa kedjor för att inte riskera att överdriva dess kostnader.

Vi har nu konstruerat såväl utbuds- som efterfrågesidan i vår kalkyl över de externa kostnaderna för vårt sociala företag. Detta är tveklöst de två mest krävande delarna av bokslutsarbetet när man gör det den första gången.

Nästa steg blir att sammanställa kostnaderna för de olika karriärerna i ett sammanhang. Detta ligger sedan till grund för de analyssteg som följer.

3.3. Steg 3: Sammanställning per karriär

När de enskilda karriärerna är inmatade och automatiskt beräknade så kan man göra ett eller flera sammanställningsblad för alla karriärer. I bilden nedan visar vi en typisk sammanställning där vi valt att hålla isär kostnader/intäkter för perioden innan man kommer med i verksamheten från året i verksamheten. Vi gör således två ark – ”Sammanställning Innan” respektive ”Sammanställning Efter”.

Dessa två ark innehåller kolumnerna A–J från ”BasData” och skapades samtidigt med karriärarkerna. På samma sätt som med karriärarkerna måste de kompletteras innan vi kan använda dem.

Nu skall vi lägga till kolumnhuvuden som heter samma sak som våra karriärer och deras karriärark. Vi avkortar dessa för att inte skapa för breda kolumner eller text som inte syns– dvs. vi kallar dem Amf Man, Amf Ky, etc. Dessa läggs in i kolumn K och framåt såväl på arket ”Sammanställning Innan” som på arket ”Sammanställning Efter”.

När detta är gjort kan vi börja hämta in uppgifter från de olika karriärarkerna till dessa två sammanställningsark.

Om vi börjar med arket ”Sammanställning Innan” så ställer vi oss på rad två i kolumnen vi just döpt till Amf Man. Där skriver vi ett ”=”-tecken, går till arket Amfetamin Man och klickar på cellen O2, dvs. första raden med summerade värden för perioden innan. Därefter slår vi Retur och värdet från cellen på arket Amfetamin Man har kopierats över till det nya arket ”Sammanställning Innan” i cell K2. Detta visas i bilden nedan där man kan se att formeln ”Amfetamin Man!O2” nu ligger i cell K2.

När vi gör arket ”Sammanställning Efter” så kommer cell K2 att innehålla formeln ”Amfetamin Man!P2”.

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P
	LopNr	Kedja	Aktor	Enhet	Aktivitet	Sort	Pris	Real	Kostnad	Latt	Amf Man	Amf Kv	Her Man	Her Kv	Alk Man	Alk Kv
1	1	Försörjning	Arbetsförr	Af	Utredning	Tillfälle	2000	1	1	1	2 000	4 000	2 000	4 000	2 667	4 667
2	2	Försörjning	Arbetsförr	Af	Akassa	Månad	6500	0	1	1	8 500	25 500	8 500	22 667	17 000	34 000
3	3	Försörjning	Arbetsförr	Af	Aktivitet	Månad	6700	0	1	1	0	0	0	0	0	0
4	4	Försörjning	Arbetsförr	Af	OSA	Månad	6700	0	1	1	0	0	0	0	0	0
5	5	Försörjning	Arbetsförr	Af	Lönebidrag	Månad	16167	0	1	1	10 778	0	21 566	0	0	0
6	6	Försörjning	Arbetsförr	Af	Lönebidrag	Månad	10768	0	1	1	0	0	0	0	0	0
7	7	Försörjning	Arbetsförr	Af	Lönebidrag	Månad	5369	0	1	1	0	0	0	0	0	0
8	8	Försörjning	Kommuner Socialtjänst	Utredning	Tillfälle		2000	1	1	1	4 667	8 000	5 333	5 333	7 333	7 333
9	9	Försörjning	Kommuner Socialtjänst	Ekonomi	Månad		5000	0	1	1	48 333	40 000	33 333	30 000	26 667	36 667
10	10	Försörjning	Försäkring Fk	Utredning	Tillfälle		1500	1	1	1	1 500	3 500	2 500	4 500	4 000	4 000
11	11	Försörjning	Försäkring Fk	Sjukpenning	Månad		13000	0	1	1	30 333	78 000	47 667	95 333	43 333	52 000
12	12	Försörjning	Försäkring Fk	Rehabersättning	Månad		13000	0	1	1	0	0	0	0	0	0
13	13	Försörjning	Försäkring Fk	Sjukersättning	Månad		6993	0	1	1	0	0	0	0	0	0
14	14	Försörjning	Försäkring Fk	Sjukersättning	Månad		6993	0	1	1	0	0	0	0	0	0
15	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**
16	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**
17	Summa										1 670 235	1 414 180	1 980 143	1 626 485	635 417	635 417

Det räcker med att göra hämtoperationen för värdena på rad 2, dvs. för Amf Kv skriver vi "="-tecknet och letar upp bladet "Amfetamin Kv" och klickar i cell O2 och slår Retur. Samma operation genomförs för övriga karriärer. När denna första rad är gjord kan man markera den och kopiera ned till resterande rader genom hela aktivitetslistan. Längst ner har vi i exemplet även lagt in en summeringsrad. Denna gör man enkelt genom att ställa sig efter sista värde i kolumnen för Amf Man, trycka "Alt-Shift=" samtidigt. Då brukar man få förslaget att summera hela första kolumnen, och då trycker man bara Retur. Annars får man själv markera första kolumnen. När denna summering gjorts kan man kopiera över den till de övriga kolumnerna på samma rad och då har man summeringen för varje karriär.

Nu har vi skapat två sammanställningsark. Ett för perioden innan personerna kommer in i verksamheten och ett under det år de är i verksamheten. Dessa ligger i kommande steg till grund för det socioekonomiska bokslutets externa kostnader och intäkter, dvs. de kostnader som personerna i verksamheterna förorsakar andra aktörer i sitt liv innan de kommer med i verksamheterna och de kostnader de fortfarande drar när de är i verksamheterna.

Man kan även se sammanställningen på bladet "Sammanställning Innan" som ett exempel på missbrukets årliga samhällskostnad för de olika typmissbrukarna.

I det fortsatta kalkylarbetet tolkar vi om de kostnader som ställts samman på arket "Sammanställning Innan" till att de är de externa intäkter som verksamheterna genererar för olika aktörer. Kostnaderna på arket "Sammanställning Efter" tolkas som de externa kostnader som fortfarande finns kvar för olika aktörer under året i verksamheterna.

Det är nu dags att räkna om detta så att dessa kostnader och intäkter för olika typindivider/karriärer så att man kan se dels hur olika aktörer påverkas. Med det upplägg vi har på kalkylen kan man även göra sammanställningar över hur dessa typindividers kostnader uppkommer till följd av olika mönster i konsumtionskedjorna. Tillvägagångssättet är i princip det samma.

3.4. Steg 4: Summera över aktörer/kedja

Med sammanställningen på plats är det dags att plocka ihop relevanta summeringar. Möjligheterna till detta ges av de klassificeringar som gjorts i arket "BasData". Vi har två typer av klassificeringar, dels över aktörer och dels över konsumtionskedjor. I de flesta kalkyler av detta slag vill man se hur kostnader och intäkter fördelar sig mellan olika aktörer. Det slutliga socioekonomiska bokslutet är uppbyggt kring detta aktörsperspektiv.

Ser vi tillbaka på strukturen på arket "BasData" så är det kolumnen "Aktör" (kolumn C) som vi kommer att använda. Om man vill göra en sammanställning över konsumtionskedjor skulle i stället kolumnen "Kedja" (kolumn B) användas.

Innan vi gör denna sammanställning så skall det finnas ett kalkylark där resultaten kan läggas in. Om det redan finns extra kalkylark efter de båda sammanställningsarkerna kan detta döpas om till "Aktör Kedja". I annat fall skapas ett nytt genom Infoga-> Nytt kalkylark. Detta döps sedan om.

Excel har en inbyggd funktion för att göra sk. pivotering, dvs. att vrida på och aggregera (summera) tabeller. Vi gör här ett exempel som skall räkna samman kostnader för perioden innan man kommer in i verksamheterna, vilket innebär att man använder arket "Sammanställning Innan". Precis samma tillvägagångssätt gäller om man vill göra sammanställningen för perioden i verksamhet. Då använder man i stället arket "Sammanställning Efter".

Man har alltså kalkylarket "Sammanställning Innan" framme och tar helt enkelt fram Data->PivotTabell. Den första dialogen frågar om det är en Excellista eller tabell eller externa data. Här tar man Excellista. Den andra dialogen frågar om datamängden. Här skall eventuella summeringsrader inte vara med. Markera området med alla data.

I vårt fall ovan skulle det vara A1:P14 om man bortser från celler utan data samt summeringsraden.

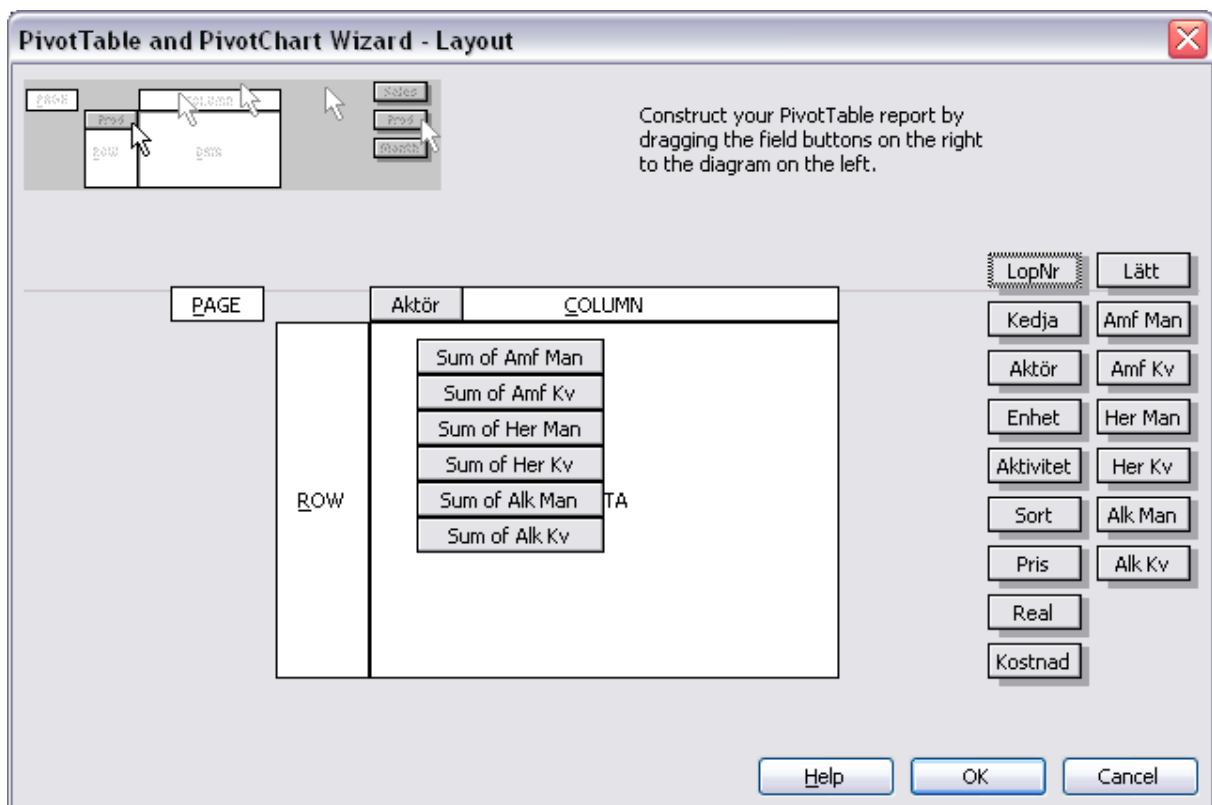
När tabellen skall skapas så kan man välja på vilken ledd summeringen skall göras. Vi börjar med att titta på den version som direkt skapar summeringstabellerna som går in i bokslutet. Därefter visar vi ett par varianter där man vill gå under aktörsnivån eller skära på andra ledder.

Efter att valt datamängd kommer man till ett Layout-läge. Då kommer följande bild upp (högst upp på nästa sida).

Här skall man plocka ihop de variabler man är intresserad av och göra en gruppering. Vi väljer först "Aktör" från knapparna till höger och drar den med musen över till arean där det står COLUMN (eller KOLUMN). Där släpper vi den. Det innebär att alla kostnader kommer att summeras upp på aktörerna som har varsin kolumn. Om man vill göra för konsumtionskedjor så väljer man i stället variabeln "Kedja".

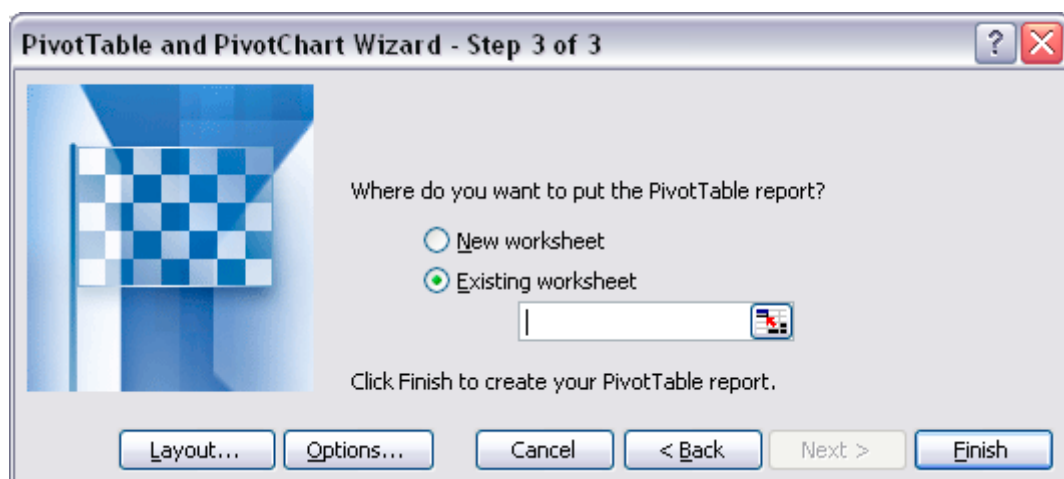
De kostnader/intäkter som skall summeras väljs på samma sätt. Vi drar över dem från fältet till höger och släpper dem i arean som heter DATA där vi släpper dem. I bilden ovan väljer programmet självt att det skall

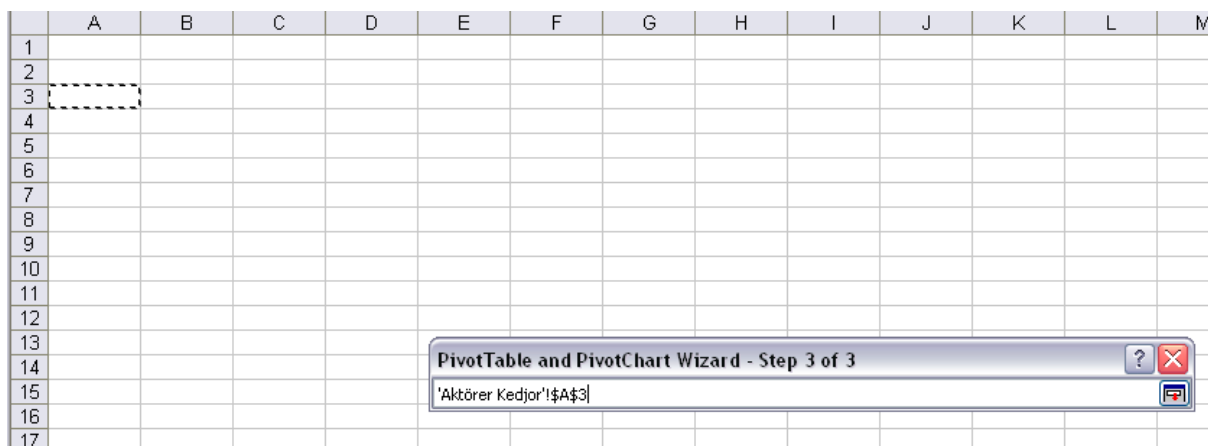

vara summan av kostnader per karriär. Man kan även välja att räkna antalet poster, vilket ibland är inställt som förstaval. Om det är fallet får man dubbelklicka på "Antal av Amf Man"-knappen och ändra till Summa.

När man lagt in alla kostnadsvariabler, dvs. "Amf Man", "Amf Kv" etc. i DATA-området så trycker man på OK. Då får man välja var den skapade tabellen skall läggas. Man kan välja att lägga Pivot-tabellen som ett nytt ark eller lägga in den på ett befintligt ark. Här väljer vi att lägga den på ett befintligt ark.

Man klickar på den lilla tabellsymbolen till höger om den tomma rutan. Då kommer man tillbaka till hela arbetsboken. Man öppnar arket "Aktörer Kedjor" och markerar en cell – här cell A3. Sedan trycker man Retur och kommer tillbaks till dialogen ovan. Därefter Avsluta.

Då skapas följande tabell på arket "Aktörer Kedjor".

Aktor	Arbetsförmedling	Företaget	Försäkringskassan	Kommunen	Landstinget	Rättsväsendet	Övriga	Grand Total
Sum of Amf Man	21278	0	67833 33333	192833 3333	53400	534890	800000	1670234 667
Sum of Amf Kv	29500	0	148000	389916 6667	58666 66667	523430	266666 6667	1414100
Sum of Her Man	32056	0	77166 66667	138500	66566 66667	945853 3333	720000	1900142 667
Sum of Her Kv	26666 66667	0	164333 3333	385666 6667	75300	601185	373333 3333	1626485
Sum of Akt Man	19666 66667	0	98333 33333	191000	115166 6667	184583 3333	26666 66667	635416 6667
Sum of Akt Kv	38666 66667	0	125000	228500	93000	87015	0	572181 6667

Denna tabell visar vad en Amfetaministman kostar Arbetsförmedlingen, Försäkringskassan, Landstinget etc. per år perioden innan han kommer med i verksamheterna. Denna tabell kommer att ligga till grund för företaget externa intäkter fördelade per aktör.

Vi gör precis samma procedur för de externa kostnaderna för året i verksamheterna genom att börja med arket "Sammanställning Efter" och använda samma pivot-funktion och lägga denna nya tabell under den tidigare på arket "Aktor Kedja".

Man kan göra likadant för att studera fördelningen över konsumtionskedjor.

Summeringarna över aktör är den egentliga grundstenen för att kunna bygga upp de externa kostnaderna och intäkterna för det socioekonomiska bokslutet. I kommande steg kommer vi att använda dessa siffror

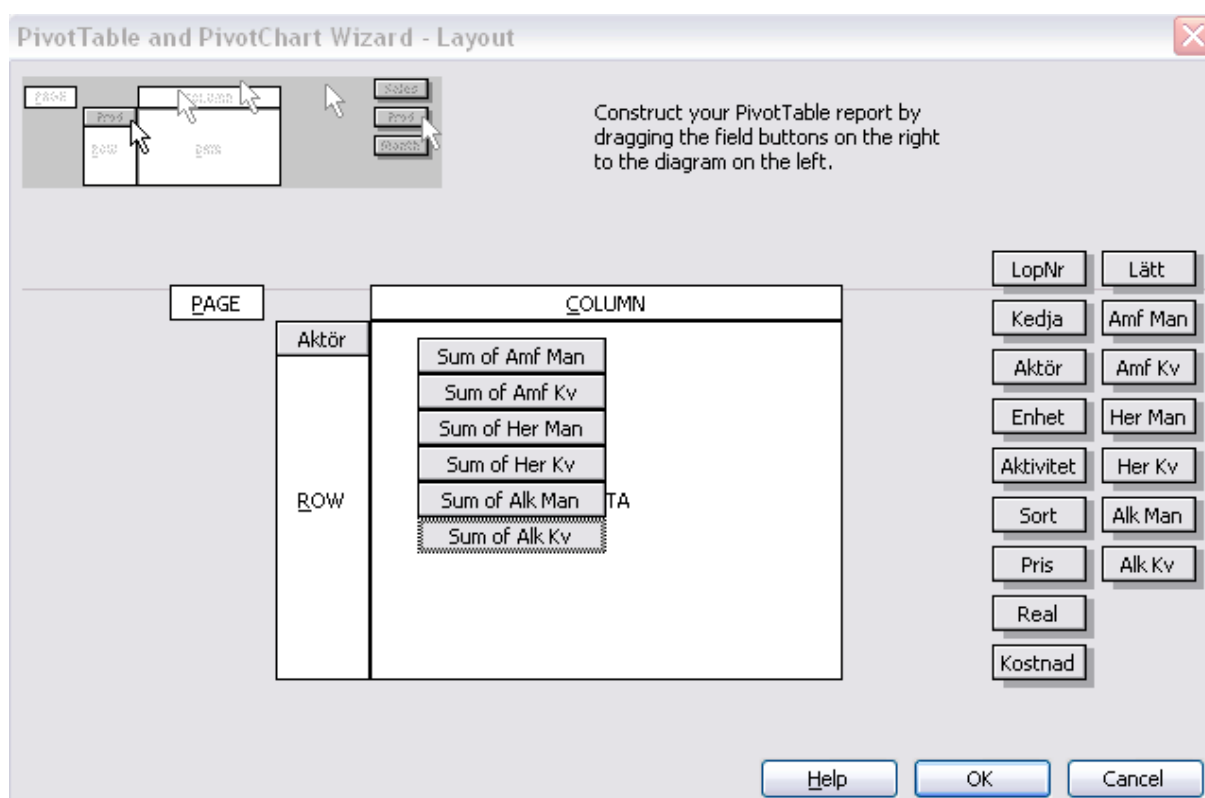
tillsammans med sammansättningen på målgruppen i företaget för att bestämma de externa intäkterna (från "Sammanställning Innan") och kostnaderna (från "Sammanställning Efter") per aktör för företaget.

Resultaten i dessa pivot-tabeller ligger kopplade till de bakomliggande tabellerna. Det innebär att förändringar av priser eller i kalkyler automatiskt uppdateras hela vägen fram till dessa tabeller.

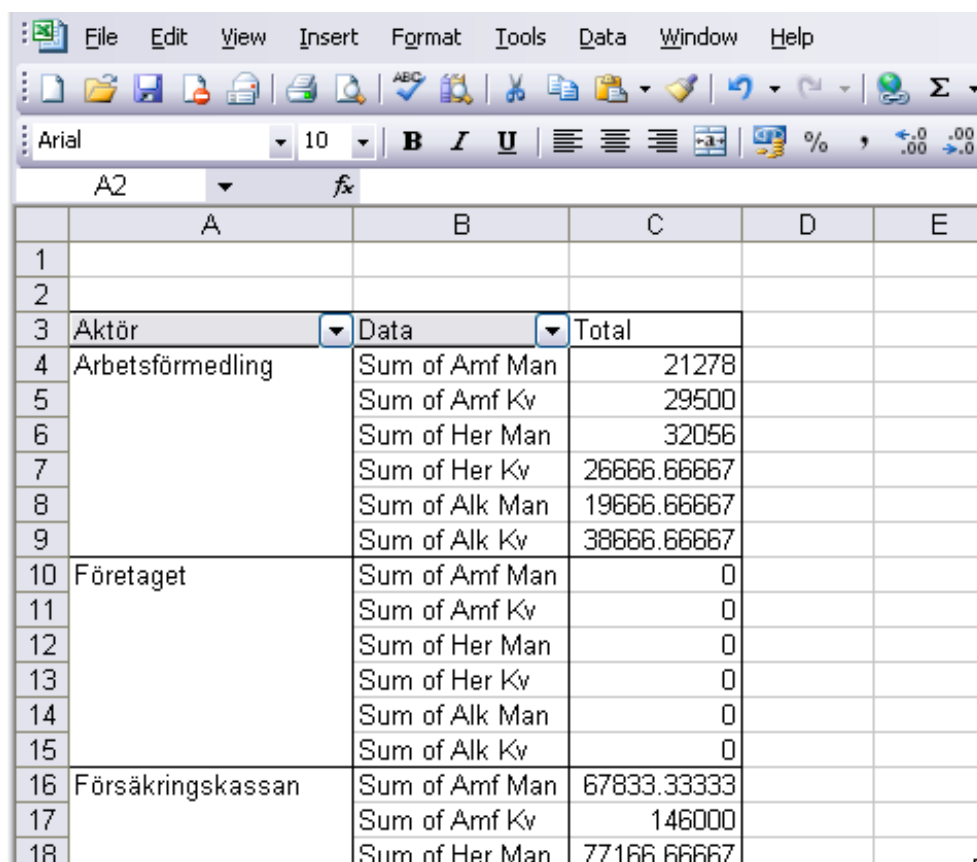
Innan vi gör detta skall vi emellertid göra en liten utvidgning kring hur man kan redovisa samma kalkyl uppdelad i reala och finansiella kostnader. Detta är viktigt i vissa sammanhang och resonemanget bakom dessa finns utvecklat i vår tidigare metodrapport.

När man vill ha med flera grupperande variabler, t.ex aktör och del av aktör så fungerar det bättre om man lägger grupperingsvariabeln i ROW (RAD) i designläget. Vi vill visa denna version dels för att detta perspektiv är vettigare för vissa sammanställningar, framför allt då man vill summera på flera nivåer och dels för att man ibland måste formatera om resultatet för att få det mer användbart. Vi börjar med samma gruppering som i exemplet ovan, dvs. aktörsnivån.

Här väljer vi samma datamängd från arket "Sammanställning Innan" och går vidare till Layout-läget. Nu lägger vi Aktörs-variabeln i ROW (RAD), dvs. låter aktörerna ligga radvis. Vi väljer ett ark att lägga resultatet på och genererar tabellen.

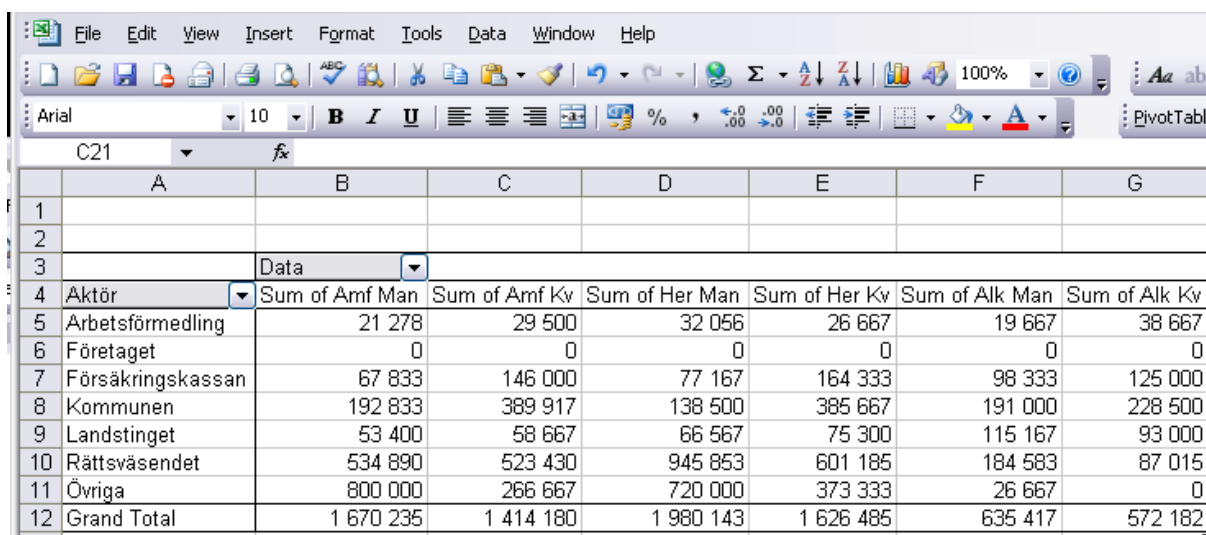

Då får vi tabellen nedan, som är en tabell med tre kolumner. Aktör, Data och en Total.

	A	B	C	D	E
1					
2					
3	Aktör	Data	Total		
4	Arbetsförmedling	Sum of Amf Man	21278		
5		Sum of Amf Kv	29500		
6		Sum of Her Man	32056		
7		Sum of Her Kv	26666.66667		
8		Sum of Alk Man	19666.66667		
9		Sum of Alk Kv	38666.66667		
10	Företaget	Sum of Amf Man	0		
11		Sum of Amf Kv	0		
12		Sum of Her Man	0		
13		Sum of Her Kv	0		
14		Sum of Alk Man	0		
15		Sum of Alk Kv	0		
16	Försäkringskassan	Sum of Amf Man	67833.33333		
17		Sum of Amf Kv	146000		
18		Sum of Her Man	77166.66667		

För att göra denna sammanställning mer användbar, kan man göra om raderna i kolumnen som heter "Data" till egna kolumner. Det gör man genom att peka på kolumnhuvudet "Data", hålla nere musknappen och dra det till kolumnhuvudet som heter "Total". Där släpper man musknappen. Resultatet blir tabellen nedan, som är mer användbar.

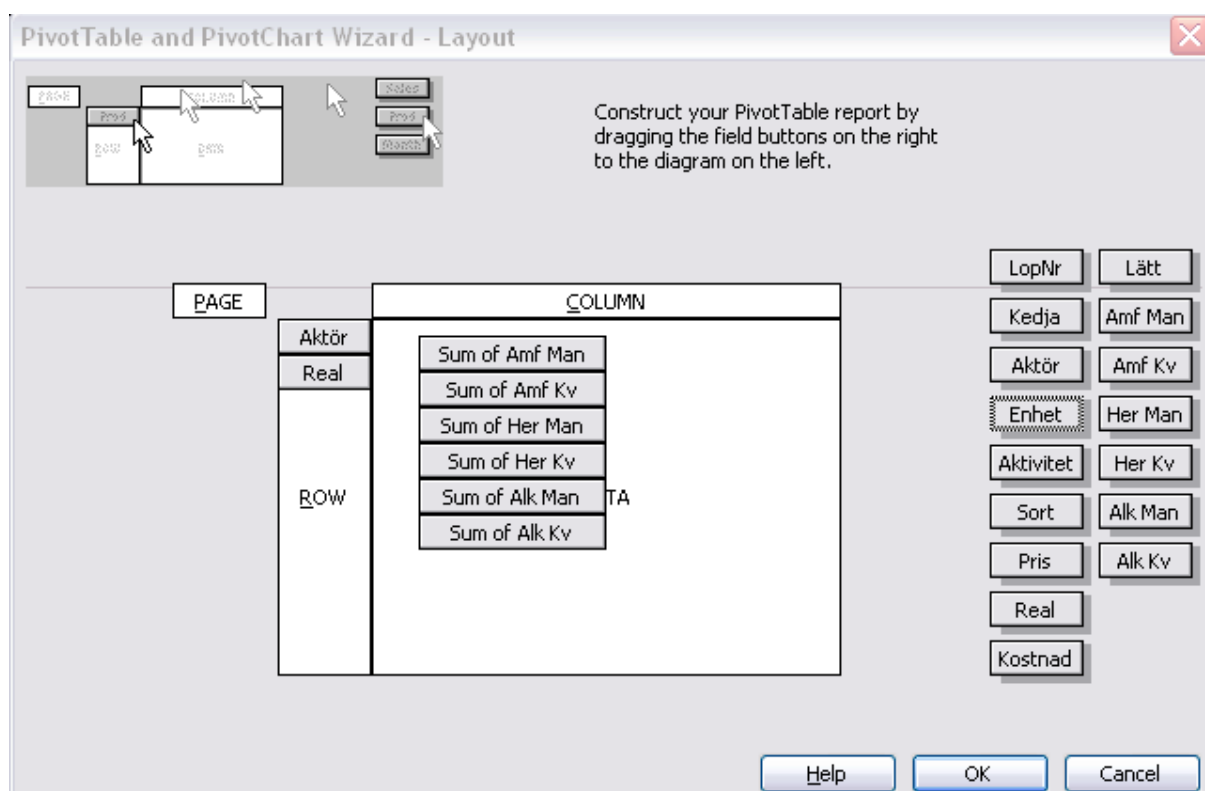
	A	B	C	D	E	F	G
1							
2							
3		Data					
4	Aktör	Sum of Amf Man	Sum of Amf Kv	Sum of Her Man	Sum of Her Kv	Sum of Alk Man	Sum of Alk Kv
5	Arbetsförmedling	21 278	29 500	32 056	26 667	19 667	38 667
6	Företaget	0	0	0	0	0	0
7	Försäkringskassan	67 833	146 000	77 167	164 333	98 333	125 000
8	Kommunen	192 833	389 917	138 500	385 667	191 000	228 500
9	Landstinget	53 400	58 667	66 567	75 300	115 167	93 000
10	Rättsväsendet	534 890	523 430	945 853	601 185	184 583	87 015
11	Övriga	800 000	266 667	720 000	373 333	26 667	0
12	Grand Total	1 670 235	1 414 180	1 980 143	1 626 485	635 417	572 182

Här har vi nu en samhällsekonomisk kalkyl över olika karriärers kostnader för ett år innan de kommer med i respektive verksamhet, uppdelat på aktör. Om vi hade haft med enhet så skulle kostnaderna delats upp även på Omsorg och Socialförvaltning, Kriminalvård och Polis etc.

3.5. Summera över aktörer 2 – Reala och finansiella kostnader

Det uppstår ibland frågor kring vilka av dessa externa kostnader/intäkter som är reala och vilka som är finansiella. Låt oss illustrera hur enkelt det är att sammanställa dessa med samma pivot-teknik. Om man gör flera olika sammanställningar på detta sätt kan man skapa ett nytt tomt kalkylark och döpa det till t.ex "Alternativa kalkyler" där man lägger dessa resultat.

Vi börjar med någon av sammanställningstabellerna beroende på om vi skall analysera perioden innan eller året i verksamhet. Vi trycker Data->Pivot och får fram Layout-läget. Där plockar vi nu med variabeln Real under Aktör i RAD-kolumnen.

När vi trycker på OK och flyttar om datakolumnen som tidigare så får vi följande tabell.

A1 fx								
	A	B	C	D	E	F	G	H
1								
2								
3			Data					
4	Aktör	Real	Sum of Amf Man	Sum of Amf Kv	Sum of Her Man	Sum of Her Kv	Sum of Alk Man	Sum of Alk Kv
5	Arbetsförmedling	0	19278	25500	30056	22666.66667	17000	34000
6		1	2000	4000	2000	4000	2666.666667	4666.666667
7	Företaget	1	0	0	0	0	0	0
8	Försäkringskassan	0	66333.33333	102000	74666.66667	119333.3333	67333.33333	76000
9		1	1500	44000	2500	45000	31000	49000
10	Kommunen	0	48333.33333	40000	33333.33333	30000	26666.66667	36666.66667
11		1	144500	349916.6667	105166.6667	355666.6667	164333.3333	191833.3333
12	Landstinget	1	53400	58666.66667	66566.66667	75300	115166.6667	93000
13	Rättsväsendet	1	534890	523430	945853.3333	601185	184583.3333	87015
14	Övriga	0	0	0	0	0	0	0
15		1	800000	266666.6667	720000	373333.3333	26666.66667	0
16	Grand Total		1670234.667	1414180	1980142.667	1626485	635416.6667	572181.6667
17								

Bortsett från avrundningar så ser vi att det är samma resultat men att det för varje aktör som har både finansiella och reala kostnader nu finns två poster. En med siffran 1, som visar den reala kostnaden, och en med siffran 0 som visar den finansiella delen.

Man kan göra olika Pivot-tabeller för olika skärningar. Antalet skärningar bestäms framför allt av hur många olika klassificeringssystem man lägger in på det ursprungliga "BasData"-arket.

3.6. Steg 5: Bygg grupper och räkna externa kostnader/intäkter för företaget

Nu har vi således skapat två tabeller för de externa kostnaderna för företaget, grupperat efter karriär och aktör. Nästa steg är att omvandla denna tabell till något som visar kostnaderna/intäkterna per karriär och aktör för det specifika företaget. Den enda ytterligare information vi behöver för att göra detta är antalet personer i varje karriärtyp som funnits i företaget under året. För Basta såg det ut på följande sätt år 2005.

	Antal
Amfetaminist, man	34
Amfetaminist, kvinna	14
Heroinist, man	7
Heroinist, kvinna	2
Alkoholist, man	7
Alkoholist, kvinna	1
Summa	65

Nu skall vi skapa ett nytt kalkylark där denna fördelning skall användas tillsammans med tabellerna från "Aktörer Kedjor" för att räkna fram de specifika externa kostnaderna/intäkterna för företaget.

Vi skapar ett nytt kalkylark som vi döper till "BokslMellan". På detta kalkylark skall vi skapa två tabeller med samma rad/kolumnrubriker som de tabeller vi skapade på arket "Aktörer Kedjor", nämligen karriärerna i raderna och aktörerna i kolumnerna. Vi börjar bygga dessa tabeller i kolumn B. Det illustreras i bilden nedan.

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
1		Basta								
2	Antal	Innan	Arbetsförmedling	Företaget	Försäkringskassan	Kommunen	Landstinget	Rättsväsendet	Övriga	Summa
3	34	Amfetaminist man	723452							
4	14	Amfetaminist kvinna								
5	7	Heroinist man								
6	2	Heroinist kvinna								
7	7	Alkoholist man								
8	1	Alkoholist kvinna								
9	65	Summa								
10										
11		Efter	Arbetsförmedling	Företaget	Försäkringskassan	Kommunen	Landstinget	Rättsväsendet	Övriga	Summa
12	34	Amfetaminist man								
13	14	Amfetaminist kvinna								
14	7	Heroinist man								
15	2	Heroinist kvinna								
16	7	Alkoholist man								
17	1	Alkoholist kvinna								
18	65	Summa								
19										

I kolumn A har vi lagt in fördelningen av personer på Basta. Den övre tabellen skall visa intäkterna för de olika aktörerna av att gruppen på Basta klivit ur sitt missbruk, fördelat på de olika karriärtyperna. Här vill vi således använda oss av den tabell på arket "Aktörer Kedjor" som baserades på "Sammanställning Innan", dvs. kostnaderna för perioden innan man gick in i verksamheterna.

Vi multiplicerar helt enkelt antalet Amfetaministmän (A3) med kostnaden per Amfetaministman för Arbetsförmedlingen från arket "Aktörer Kedjor" (B5) och får värdet 723 452 Kr. Formeln i cellen C3 är "=\$A3*Aktörer Kedjor!B5". Denna kan vi kopiera över till cellerna mellan C3 och I8, dvs. hela tabellen förutom summeringsraden och -kolumnen.

Sedan gör vi samma sak med kostnaderna under verksamhetsåret i den nedre tabellen. Det ger nedanstående tabell (på nästa sida).

A1 f										
	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
1		Basta								
2	Antal	Innan	Arbetsförmedling	Företaget	Försäkringskassan	Kommunen	Landstinget	Rättsväsendet	Övriga	Summa
3	34	Amfetaminist man	723452	0	2306333.333	6556333.333	1815600	18186260	27200000	56787979
4	14	Amfetaminist kvinna	413000	0	2044000	5458833.333	821333.3333	7328020	3733333.333	19798520
5	7	Heroinist man	224392	0	540166.6667	969500	465966.6667	6620973.333	5040000	13860999
6	2	Heroinist kvinna	53333.33333	0	328666.6667	771333.3333	150600	1202370	746666.6667	3252970
7	7	Alkoholist man	137666.6667	0	688333.3333	1337000	806166.6667	1292083.333	186666.6667	4447917
8	1	Alkoholist kvinna	38666.66667	0	125000	228500	93000	87015	0	572181.7
9	65	Summa	1590510.667	0	6032500	15321500	4152666.667	34716721.67	36906666.67	98720566
10										
11		Efter	Arbetsförmedling	Företaget	Försäkringskassan	Kommunen	Landstinget	Rättsväsendet	Övriga	Summa
12	34	Amfetaminist man	0	0	1020000	136000	799000	0	0	1955000
13	14	Amfetaminist kvinna	0	0	252000	1260000	747600	133000	0	2392600
14	7	Heroinist man	0	0	126000	28000	259000	0	0	413000
15	2	Heroinist kvinna	0	0	36000	176000	135000	19000	0	366000
16	7	Alkoholist man	0	0	126000	28000	193200	0	0	347200
17	1	Alkoholist kvinna	0	0	6000	88000	46700	9500	0	150200
18	65	Summa	0	0	1566000	1716000	2180500	161500	0	5624000

Vi får lägga in summeringarna radvis och kolumnvis för hand genom att i cell C9 trycka "Alt-Shift= " och markera arean C3 till C8 och trycka retur. Denna cell kopieras sedan från D9 till I9. Vi gör samma sak i cell J3 där vi håller ned "Alt-Shift= " och markera arean C3 till I3 och trycker Retur. Denna cell kopieras från J4 till J9. Sedan görs samma operation i den nedre tabellen.

Vi har nu tagit fram den information som behövs för att ställa samman de externa kostnaderna och intäkterna i det socioekonomiska bokslutet. Återigen har vi en direkt koppling tillbaka till "BasData", karriärer och kalkyler längs vägen. Om vi ändrar ett pris eller något i kalkylen så räknas resultaten i alla tabeller om. Om detta inte sker automatiskt kan man trycka funktionstangent F9 för att räkna om.

När vi ställer upp bokslutet för Basta så är det enbart summeraderna C9-I9 respektive C18-I18 som kommer att läggas in i. Rad C skall läggas in som externa intäkter för de olika aktörerna och rad 18 skall läggas in som externa kostnader.

Nu måste vi ställa samman företagets interna intäkter och kostnader så att de kan matchas samman med de externa intäkterna och kostnaderna i det socioekonomiska bokslutet.

3.7. Steg 6: Ställ upp företagets interna bokslut

Vi skapar ett nytt kalkylark som vi döper till "Företaget". Där lägger vi in alla data från företagets resultaträkning och gör de justeringar som behövs för att kunna matcha med de externa kostnaderna och intäkterna som vi identifierat per aktör i tidigare steg.

Företagets interna kostnader och intäkter hämtas från resultaträkningen i företagets årsredovisning. Vi gör inga justeringar av resultaträkningen i sig. Däremot sker en uppställning av resultatredovisningen så att:

1. Företagets intäkter i möjligaste mån delas upp på de aktörer som köper tjänster av företaget. Rehabiliteringstjänster, P34:or och diverse projektintäkter skall så långt som möjligt redovisas på Kommunen, Kriminalvård etc. I det socioekonomiska bokslutet försöker vi tillämpa dubbel bokföring så långt det går, vilket innebär att företagets intäkter från annan aktör skall motföras som kostnad på denna aktör.
- 2 Löner och lönebidrag skall bruttoredovisas, dvs. eventuella subventioner i form av t.ex. lönebidrag från en aktör skall kunna läggas som en kostnad på denna aktör.

Det är viktigt att kunna hålla reda på transaktioner mellan olika aktörer i det socioekonomiska bokslutet. För flera av dem innebär företagets verksamhet såväl kostnader som intäkter under året. Detta skall göras explicit så långt som möjligt.

I ett preliminärt bokslut för Basta såg det ut på följande sätt:

Intäkts/kostnadsslag	Intäkter	Kostnader
Rehabförsäljning	7 000 000	
Övrig försäljning	5 000 000	
Övrigt	400 000	
EU-bidrag, projekt mm	5 600 000	
Lönebidrag	0	
Summa	18 000 000	
Råvaror och förnödenheter		6 600 000
Övriga kostnader		5 900 000
Personalkostnader		4 000 000
Summa		16 500 000

För Bastas del finns det i princip inga lönebidrag, medan det i Vägen Ut! är en viktig intäkt.

Vi använder inte begreppet ”Marknadsintäkter” på något normativt sätt i denna uppställning, dvs. det är inte bättre eller finare med marknadsintäkter än med andra intäkter. Rehabförsäljningen sker också på en marknad. Huvudsyftet med denna klassificering är återigen att skilja ut de kostnader och intäkter som innebär transaktioner mellan aktörerna i det socioekonomiska bokslutet – där gränserna mellan det interna och det externa bokslutet löses upp i och med att systemgränsen vidgas.

Nästa steg är att fördela Rehabförsäljning och bidrag på aktörer. Vi gör det genom att ställa samma aktörer som vi arbetat hittills med i tabellerna över de externa kostnaderna och intäkterna. Med de preliminära siffrorna för Basta får vi följande fördelning på de interna kostnaderna och intäkterna. I Bastas fall har vi lagt EU-bidrag och projekt på Övrigsektorn. Det skulle eventuellt kunnat läggas in på företaget självt eller haft en egen aktörspost.

Aktör	Intäkter	Kostnader
Arbetsförmedling		
Företaget	5 000 000	16 500 000
Försäkringskassan		
Kommunen	5 000 000	
Landstinget		
Rättsväsendet	2 000 000	
Övriga	6 000 000	
Summa	18 000 000	16 500 000

Med företagets interna bokslut på plats kan vi nu gå över till att foga in detta i de externa intäkter och kostnader som vi ställt upp i tidigare steg.

3.8. Steg 7: Bokslutet

3.8.1. Inledning

När data från företagets resultatredovisning har ställts upp så att intäkter och kostnader kan fördelas på aktör så långt som det är möjligt kan man börja ställa samman hela bokslutet. Detta görs genom att vi skapar ett nytt kalkylark som döps till "Bokslut".

Detta kalkylark skall hämta in data från arken "BokslMellan" och "Företaget". Vi gör det i tre steg:

- 1 Skapa en tabell med de externa kostnaderna och intäkterna baserad på "BokslMellan".
- 2 Skapa en tabell med samma utseende där företagets interna kostnader och intäkter från "Företaget" läggs in. Här motför vi även företagets intäkter som kostnader på andra aktörer.
- 3 Skapa en summeringstabell där 1) och 2) summeras. Detta är företagets socioekonomiska bokslut där såväl interna som externa kostnader och intäkter redovisas.

Alla tabellerna skall ha samma rad- och kolumnrubriker. I raderna skall aktörerna stå och i kolumnerna skall varje aktör ha en Intäktskolumn och en Kostnadskolumn. Radrubrikerna och kolumnerna för den första aktören – Arbetsförmedlingen skall se ut på följande sätt: Till höger om denna kommer motsvarande kolumner för övriga aktörer.

Aktör	Intäkter	Kostnader
Arbetsförmedling		
Företaget		
Försäkringskassan		
Kommunen		
Landstinget		
Rättsväsendet		
Övriga		
Summa		
Vinst		
Vinst per individ		

Vi har även lagt in summering och beräkning av vinst totalt och per individ för varje aktör.

3.8.2. Det externa bokslutet

Tabellen med det externa bokslutet skall hämta data från arket "BokslMellan" Där hade vi två tabeller:

- 1 Tabellen med kostnader för perioden innan verksamheten. Summaraden i denna tabell skall föras in som intäkter per aktör i det externa bokslutet.
- 2 Tabellen med kostnader för året i verksamheten. Summaraden i denna tabell skall föras in som kostnader per aktör i det externa bokslutet.

I princip innebär det att vi enbart skall fylla i värden längs diagonalen i tabellen och företagets kolumner skall vara tomma.

Om vi börjar med värdena för arbetsförmedlingen så skall de externa intäkterna för arbetsförmedlingen hämtas från cellen C9 på arket "BokslMellan. Det innebär att vi skriver "=BokslMellan!C9" i denna cell. Då kopieras värdet från "BokslMellan" hit. De externa kostnaderna för arbetsförmedlingen skall hämtas från cell C18. Då blir formeln för denna cell "=BokslMellan!C18".

På samma sätt hämtas värden för övriga aktörer. Följande formler sammanfattar vad som skall skrivas in i cellerna.

Aktör	Intäkter	Kostnader
Arbetsförmedling	=BoksIMellan!C9	=BoksIMellan!C18
Företaget	=BoksIMellan!D9	=BoksIMellan!D18
Försäkringskassan	=BoksIMellan!E9	=BoksIMellan!E18
Kommunen	=BoksIMellan!F9	=BoksIMellan!F18
Landstinget	=BoksIMellan!G9	=BoksIMellan!G18
Rättsväsendet	=BoksIMellan!H9	=BoksIMellan!H18
Övriga	=BoksIMellan!I9	=BoksIMellan!I18

Det ger följande tabell:

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q
1																	
2	Externa kostnader och intäkter																
3																	
4	Basta																
5		Arbetsförmedling	Företaget	Försäkringskassan	Kommunen	Landstinget	Rättsväsendet	Övriga	Totalt								
6		Intäkt	Kostnad	Intäkt	Kostnad	Intäkt	Kostnad	Intäkt	Kostnad	Intäkt	Kostnad	Intäkt	Kostnad	Intäkt	Kostnad	Intäkt	Kostnad
7	Arbetsförmedling	1 590 511	0													1 590 511	0
8	Företaget		0	0												0	0
9	Försäkringskassan				6 032 500	1 566 000										6 032 500	1 566 000
10	Kommunen						15 321 500	1 716 000								15 321 500	1 716 000
11	Landstinget								4 152 667	2 180 500						4 152 667	2 180 500
12	Rättsväsendet										34 716 722	161 600				34 716 722	161 600
13	Övriga												36 906 667	0		36 906 667	0
14	Summa	1 590 511	0	0	0	6 032 500	1 566 000	15 321 500	1 716 000	4 152 667	2 180 500	34 716 722	161 600	36 906 667	0	98 726 566	5 624 000
15	Vinst		1 590 511	0	0	4 456 500		13 605 500		1 972 167		34 555 222		36 906 667		93 096 696	
16	Vinst/ledigt		24 469	0	0	68 715		209 315		30 341		531 619		567 795		1 432 255	

De externa kostnaderna och intäkterna ligger i princip längs diagonalen i tabellen. Företaget har inga externa intäkter och kostnader, men ligger med för symmetrins skull.

Summeringsraden längst ned görs på samma sätt som tidigare, dvs. vi ställer oss i cellen B14, håller ned "Alt-Shift-=" och markerar arean B7 till B13 och trycker Retur. Denna cell kopieras sedan över raden, från cell C14 till cell Q14.

Summeringskolumnerna längst ut till höger skall summera intäkter respektive kostnader längs raderna. Om vi vill göra summeringen över intäkter så ställer vi oss i cell P7 och håller ned "Alt-Shift-=". Nu skall vi inte markera hela raden utan enbart de kolumner som visar intäkter. För att göra detta markerar vi först cellen B7. Sedan håller vi ned "Ctrl"-tangenter och klickar på D7, F7, H7, J7, L7 och N7. Därefter släpper vi upp "Ctrl"-tangenter och trycker Retur. Då skapas en formel i cell P7 som lyder "=SUMMA(B7,D7,F7,H7,J7,L7,N7)".

För kostnadskolumnen gör vi motsvarande. Ställer oss i cell Q7, håller ned "Alt-Shift-=", markerar cellen C7, håller ner "Ctrl"-tangenter och klickar på E7, G7, I7, K7, M7 och O7. Det ger formeln "=SUMMA(C7,E7,G7,I7,K7,M7,O7)".

Markera cellerna P7 och Q7 och kopiera dessa ned till raderna under, dvs. raderna 8-14.

Raden vinst är helt enkelt summa intäkt minus summa kostnad per aktör och totalt. Vi ställer oss i cell C15 och skriver `"=B14-C14"` och trycker Retur. Denna cell kopieras sedan över till cell E15, G15, I15, K15, M15, O15 och Q15.

Raden vinst per individ är vinsten per person i verksamheten. Det innebär att vinsten skall delas på de 65 personerna i verksamheten. Vi skriver `"=C15/65"` i cell C16, slår Retur och kopierar detta till cellerna E16, G16, I16, K16, M16, O16 och Q16.

Nu är det externa bokslutet för Basta klart. Vi ställer nu upp det interna bokslutet och gör nödvändiga motförningar.

3.8.3. Det interna bokslutet

Vi börjar med att kopiera rad- och kolumnrubriker från det externa bokslutet och lägga in det några rader längre ned. Kolumnerna skall ligga på samma ställe som i det externa bokslutet, dvs. Arbetsförmedlingens intäkter skall ligga i kolumn B. Raden med Arbetsförmedlingen hamnar i vårt exempel på rad 27.

I kolumnerna för företagets intäkter och kostnader skall vi nu kopiera in de värden vi ställde upp aktörsfördelat på arket "Företaget". Vi antar att den ligger så att företagets intäkter från arbetsförmedlingen (som är 0) ligger i cellen C2. Då går vi in i den just skapade tabellen för företagets interna intäkter och kostnader och ställer oss i cellen D27. Där skriver vi `"=Företaget!C2"` och trycker Retur. Då kommer det en nolla eftersom det inte fanns något värde där i det interna bokslutet på arket "Företag".

Eftersom vi ställde upp företagets interna bokslut i samma form de externa boksluten kan vi kopiera formeln i D27 till cellerna i de två kolumnerna D och E från rad 27 till rad 33. Det ser vi i kolumnerna för företaget i följande bild.

21	Interna kostnader och intäkter													
22														
23														
24														
25	Arbetsförmedling		Företaget		Försäkringskassan		Kommunen		Landstinget		Rättshuset		Övriga	
26	Intäkt	Kostnad	Intäkt	Kostnad	Intäkt	Kostnad	Intäkt	Kostnad	Intäkt	Kostnad	Intäkt	Kostnad	Intäkt	Kostnad
27	Arbetsförmedling		0	0										
28	Företaget		5 000 000	16 500 000										
29	Försäkringskassan		0	0										
30	Kommunen		5 000 000	0			5 000 000							
31	Landstinget		0	0										
32	Rättshuset		2 000 000	0							2 000 000			
33	Övriga		6 000 000	0									6 000 000	
34	Summa													
35	Vinst													
36	Vinst/bedvil													

Nu skall intäkter som härrör från andra aktörer motföras som kostnader. Det gäller kommunen, rättsväsendet och övriga där företaget har intäkter. Pilarna visar hur dessa intäkter motförs som kostnader på dessa aktörer.

Vi behöver inte göra några summeringar i denna tabell eftersom den bara är till för att lägga in de interna kostnaderna för att kunna ställa samman det socioekonomiska bokslutet.

Nu har vi byggstenarna till det socioekonomiska bokslutet för företaget. Allt vi behöver göra nu är att summera det externa bokslutet med det interna.

3.8.4. Det socioekonomiska bokslutet

Vi börjar med att skapa en ny tabell som skall ha samma rad- och kolumnrubriker som de tidigare. Kolumnerna för aktörerna skall ligga på samma ställe, dvs. arbetsförmedlingens intäkter skall ligga i kolumn B. Raden med arbetsförmedlingen hamnar nu på rad 45 i vårt exempel.

Det socioekonomiska bokslutet skapas nu enkelt genom att vi summerar de två andra cell för cell. I den nyskapade tabellen ställer vi oss cell B45 och skriver ”= B7+B27” och trycker Retur. Denna formel kopieras sedan över till alla celler från kolumn B rad 45 till kolumn O rad 51.

Återigen får man en mängd 0:or där det inte finns värden i de tidigare tabellerna. Vi har helt enkelt tagit bort dessa 0:or för att få en bättre överblick. Resultatet skall se ut som i nedanstående bild.

40																
41	Socialt bokslut Banta															
42		Arbetsförmedling		Förstagit		Försäkringskassan		Kommunen		Länstinget		Rättsväsendet		Övriga		Totalt
43		Intäkt	Kostnad	Intäkt	Kostnad	Intäkt	Kostnad	Intäkt	Kostnad	Intäkt	Kostnad	Intäkt	Kostnad	Intäkt	Kostnad	Intäkt Kostnad
44																
45	Arbetsförmedling	1 590 511	0	5 000 000	16 500 000											1 590 511 0
46	Förstagit					6 032 500	1 566 000	15 321 500	6 716 000							5 000 000 16 500 000
47	Försäkringskassan			5 000 000												6 032 500 1 566 000
48	Kommunen															20 321 500 6 716 000
49	Länstinget									4 152 667	2 100 500					4 152 667 2 100 500
50	Rättsväsendet			2 000 000								34 716 722	2 161 500			36 716 722 2 161 500
51	Övriga			6 000 000										36 906 567	6 000 000	42 906 567 6 000 000
52	Summa	1 590 511	0	16 000 000	16 500 000	6 032 500	1 566 000	15 321 500	6 716 000	4 152 667	2 100 500	34 716 722	2 161 500	36 906 567	6 000 000	116 720 566 36 124 000
53	Vinst		1 590 511		1 500 000		4 486 500		8 605 500		1 972 167		32 555 222		30 906 567	81 596 566
54	Vinst/Indvst		24 469		25 077		88 715		132 392		30 341		500 850		475 487	1 255 332
55																
56																

Summeringsraden längs ned görs på samma sätt som tidigare, dvs. vi ställer oss i cellen B52, håller ned ”Alt-Shift=” och markera arean B45 till B51 och trycker Retur. Denna cell kopieras sedan över raden, från cell C52 till cell Q52.

Summeringskolumnerna längst ut till höger skall summera intäkter respektive kostnader längs raderna. Om vi vill göra summeringen över intäkter så ställer vi oss i cell P45 och håller ned ”Alt-Shift=” . Välj enbart de kolumner som visar intäkter. För att göra detta markerar vi först cel-

len B45. Sedan håller vi ned "Ctrl"-tangenter och klickar på D45, F45, H45, J45, L45 och N45. Därefter släpper vi upp "Ctrl"-tangenter och trycker Retur. Då skapas en formel i cell P45 som lyder " $=SUMMA(B45,D45,F45,H45,J45,L45,N45)$ ".

För kostnadskolumnen gör vi motsvarande. Ställer oss i cell Q45, håller ned "Alt-Shift=", markerar cellen C45, håller ner "Ctrl"-tangenter och klickar på E45, G45, I45, K45, M45 och O45. Det ger formeln " $=SUMMA(C45,E45,G45,I45,K45,M45,O45)$ ".

Markera cellerna P45 och Q45 och kopiera dessa ned till raderna under, dvs. raderna 46-52.

Raden vinst är åter igen summa intäkt minus summa kostnad per aktör och totalt. Vi ställer oss i cell C53 och skriver " $=B52-C52$ " och trycker Retur. Denna cell kopieras sedan över till cell E53, G53, I53, K53, M53, O53 och Q53.

Raden vinst per individ är vinsten per person i verksamheten. Vi skriver " $=C53/65$ " i cell C54, slår Retur och kopierar detta till cellerna E54, G54, I54, K54, M54, O54 och Q54.

Nu har vi vårt socioekonomiska bokslut. Det är länkat hela vägen från det första arket med utbudets aktiviteter, via karriärernas efterfrågan och mellanberäkningar fram till detta socioekonomiska bokslut. Det innebär att det går att ändra priser eller händelser i karriärerna och få det socioekonomiska bokslutet uppdaterat automatiskt.

Böcker och rapporter från Nutek 2004-2006

Cumulative List of Publications issued by the Swedish Agency for Economic and Regional Growth 2004-2006

Nutek har publicerat följande utredningar i bokserien (B).

Nutek has published the following reports from the Booklist (B).

- B 2004:1 IT i småföretag
- B 2004:2 Generationsskiftet i företag
- B 2004:4 Analyser för regionalt utvecklingsarbete
- B 2004:5 Det lönsamma miljöarbetet
- B 2004:6 Ägarskiftet och ledarskiftet i företag

- B 2005:1 Tre strategier för hållbar utveckling
- B 2005:2 Vem vill bli företagare?
- B 2005:3 Entreprenörskap för växande företag
- B 2005:4 De bortglömda innovationerna
- B 2005:5 Organisera för näringslivets medverkan
- B 2005:6 Den invandrade tillväxtkraften

- B 2006:1 Lokal ekonomi för hållbar tillväxt. Ny omarbetad upplaga.
- B 2006:2 Entreprenörskapsbarometern 2005 – unga mer positiva till att bli företagare
- B 2006:3 Att vara sin egen. Unga företagare med utländsk bakgrund – villkor och strategier
- B 2006:4 Storstadsutveckling för nationell tillväxt – ett analysunderlag
- B 2006:5 Storstäder och ekonomisk tillväxt en kunskapsöversikt
- B 2006:6 Service som tillväxtmotor i industriföretag
- B 2006:7 Invadörerna

Nutek har publicerat följande utredningar i rapportserien (R).

Nutek has published the following reports from the Reportlist (R).

- R 2004:01 Riskkapitalbolagens aktiviteter. Fjärde kvartalet 2003
- R 2004:02 Blivande företagskor?
- R 2004:03 Kvinnors företagande, en avspiegling av samhället
- R 2004:04 Är det möjligt?
- R 2004:05 Produktutveckling för företag i samverkan
- R 2004:06 Företagare i sin profession
- R 2004:07 Riskkapitalbolagens aktiviteter. Första kvartalet 2004
- R 2004:08 Regionala företagsstöd och stöd till projektverksamhet
- R 2004:10 Tio frågor och svar om samverkan i småföretag
- R 2004:11 Strategiskt arbete för hållbar tillväxt i Östersjöregionen
- R 2004:12 REACH – EU:s förslag till nya kemikalieregler
- R 2004:13 Den svenska klustermanualen
- R 2004:14 Resurscentra för kvinnor – en kraft för regional utveckling?
- R 2004:15 Transportbidraget
- R 2004:16 Riskkapitalbolagens aktiviteter. Andra kvartalet 2004
- R 2004:17 Utvecklingen för riskkapitalbolagens portföljbolag 1998-2003
- R 2004:18 Hur kan staten bidra till ökad tillväxt genom stöd till produktutveckling i små företag?
- R 2004:19 Riskkapitalbolagens aktiviteter. Tredje kvartalet 2004
- R 2004:057 Hur främjas samverkan?
- R 2004:058 Oliktid som drivkraft
- R 2004:059 Barns lek, lärande och utveckling
- R 2004:062 Nätverk och kluster i Träsvärd 2003

- R 2005:01 Den första anställningen
- R 2005:2 Riskkapitalbolagens aktiviteter. Fjärde kvartalet 2004
- R 2005:03 Hur kan IT-kompetensen öka i små och medelstora företag?
- R 2005:4 Kvinnors ägande och ägarutövning - alla branscher inklusive jordbruk, skog och fiske
- R 2005:05 Näringslivets administrativa bördor – inkomstskattelagen och angränsande lagstiftning

Försäljning sker genom Nutek, 117 86 Stockholm. Tel 08-681 92 98. Fax 08-681 92 05. E-post: forlaget@nutek.se

***Orders: Nutek , SE-117 86 Stockholm. Phone +46 8 681 92 98. Fax +46 8 681 92 05. E-mail: forlaget@nutek.se
Internet: www.nutek.se***

Böcker och rapporter från Nutek 2004-2006

- R 2005:06 Näringslivets administrativa bördor – skattebetalningslagen och angränsande lagstiftning
R 2005:07 Näringslivets administrativa bördor – fyra punktskatter
R 2005:08 Näringslivets administrativa bördor - årsredovisningslagen och angränsande lagstiftning
R 2005:09 Riskkapitalbolagens aktiviteter. Första kvartalet 2005
R 2005:10 Företagens villkor och verklighet 2005
R 2005:11 Miljödriven affärsutveckling. Programbeskrivning
R 2005:12 Miljödriven affärsutveckling. Projektbeskrivning
R 2005:13 Aluminiumprodukter
R 2005:14 Säker trafik för goda affärer
R 2005:15 Uppföljning och resultatutvärdering av regionala företagsstöd och stöd till projektverksamhet – Budgetåret 2004
R 2005:16 Att se det gamla i det nya –handbok i regional klusteranalys
R 2005:17 Classification and Perception -An Explorative Investigation of Gender Aspects of the Swedish SIC Code as a Classification Tool of Business Activities
R 2005:18 Riskkapitalbolagens aktiviteter. Andra kvartalet 2005
R 2005:19 Effektivitetsvärdering av IT.SME.se
R 2005:20 Seniority and Entrepreneurship
R 2005:21 Småföretag och offentlig upphandling
R 2005:22 Utvecklingen av riskkapitalbolagens portföljbolag
R 2005:23 Att främja kvinnors företagande
R 2005:24 Riskkapitalbolagens aktiviteter, tredje kvartalet 2005
R 2005:25 Har villkoren förändrats? En uppföljningsstudie om kvinnans företagande i Östergötland
- R 2006:01 Näringslivets administrativa kostnader på miljöområdet
R 2006:02 Näringslivets administrativa kostnader på jordbruks- skogsbruks- och fiskeområdet.
R 2006:03 Näringslivets administrativa kostnader på arbetsrättsområdet
R 2006:04 Att mäta produktivitetspotentialen - Rapport om Productivity Potential Assessment (PPA)
R 2006:05 Kapitalförsörjning i småföretag
R 2006:06 Strategiska projekt inom den regionala utvecklingspolitiken
R 2006:07 Riskkapitalbolagens aktiviteter, fjärde kvartalet 2005
R 2006:08 Villkor och strategier för unga företagare med utländsk bakgrund
R 2006:09 Velfärdssektorns omstrukturering: Förekomst av och villkor för små företag i mindre kommuner
R 2006:10 Storstadsutveckling för nationell tillväxt – förslag och råd från forskare
R 2006:11 Verktyg för hållbar regional utveckling – Stöd och tips för ett lyckat förändringsarbete
R 2006:12 Riskkapitalbolagens aktiviteter, första kvartalet 2006
R 2006:13 Kartläggning av arbetsställen och sysselsatta inom hälsa, vård och omsorg i privata driftformer 1990-2004
R 2006:14 Intraprenader i Umeå
R 2006:15 Uppföljning och resultatutvärdering av regionala företagsstöd och stöd till projektverksamhet Budgetåret 2004
R 2006:16 Riskkapitalbolagens aktiviteter, andra kvartalet 2006
R 2006:17 PPA – En metod för att bedöma produktivitetspotentialen i verkstadsindustrin
R 2006:18 Framtidens arbetsmarknadsregioner - Ett uppdrag från Ansvarskommittén
R 2006:21 Offentlig upphandling som drivkraft för innovation och förnyelse
R 2006:22 Kartläggning av regler på fordonsindustrins område
R 2006:24 Infrastruktur och ekonomisk tillväxt – en makroekonomisk översikt

Ett litet urval av skrifter från Nuteks infoserie (Info).

A small selection of publications from Nutek's Informationlist (Info)

- Info 019-2002 Enkla analyser – rAps handbok
Info 024-2002 Företagerskan
- Info 009-2003 Ett starkt entreprenörskap
Info 013-2003 Gör det nu
Info 024-2003 Effektivare miljöledningssystem
- Info 001-2004 Från osynlig till synlig tillväxt
Info 034-2004 På egna vingar. Arbetsbok till "Tills vingarna bär" (1999)
Info 037-2004 Affärsänglar
Info 045-2004 Starka regioner

Böcker och rapporter från Nutek 2004-2006

Info 009-2005	Årsbok 2005
Info 013-2005	Kostnad eller kompetens?
Info 039-2005	Ledarskap för tillväxt
Info 074-2006	Årsbok 2006
Info 081-2006	Fakta om svensk turism. 2006 års upplaga
Info 093-2006	Storstadsutveckling för nationell tillväxt – en sammanfattning
Info 094-2006	Storstäder och ekonomisk tillväxt – en sammanfattning
Info 107-2006	Regioner i arbete för ökad tillväxt. En skrift om de regionala tillväxtprogrammen 2005

Det sociala företaget och samhället

Denna rapport är en redovisning av arbetet med att utveckla och tillämpa en ekonomisk värderingsmetod. Med hjälp av denna metod kan samhällsnyttan i sociala företag, men även i andra företag och verksamheter, värderas i ekonomiska termer. Under 2005 har två företag studerats, *Vägen Ut! Kooperativen* och *Basta Arbetskooperativ*, vilkas mål är att integrera fd narkomaner och kriminella på arbetsmarknaden och i samhället.

Den metod och de resultat som beskrivs kallar vi företagens *Socioekonomiska bokslut*. Arbetet har skett i intimt samspel med sex expertpaneler vid sammanlagt 24 olika seminarier. Vi har också blickat framåt och studerat dels hur analyser av detta slag skulle kunna tillämpas på andra typer av sociala företag, dels tagit fram en enkel bruksanvisning för hur man i sådana företag skulle kunna göra detta på egen hand.

De sociala företagen i denna studie uppvisar utomordentligt stora positiva externa effekter i form av samhällsvinster. Rapporten kan och bör utgöra underlag för diskussioner och beslut om långsiktiga investeringar i rehabilitering och insatser för att vidga arbetsmarknaden.

Sammanfattningar av denna rapport finns också och kan beställas från Nutek.

Ur samhällets perspektiv. Infonr: 111-2006 (På engelska Infonr: 122-2006)

En *sammanfattning* om genomförande av socioekonomiska bokslut. Skriften innehåller översiktliga beskrivningar av metoden så att man kan förstå hur man tänker och vilken nytta man kan ha av ett socioekonomiskt bokslut. Skriften bygger på två genomförda socioekonomiska bokslut för *Vägen ut!* och *Basta Arbetskooperativ*. 46 s.

Ur samhällets perspektiv. Infonr: 121-2006 (På engelska Infonr: 123-2006)

En *kort introduktion* till genomförande av socioekonomiska bokslut. Skriften innehåller översiktliga beskrivningar av metoden så att man kan förstå hur man tänker och vilken nytta man kan ha av ett socioekonomiskt bokslut. Skriften bygger på två genomförda socioekonomiska bokslut för *Vägen ut!* och *Basta Arbetskooperativ*. 16 s.

Nutek stärker näringslivet i hela Sverige genom att bidra till fler nya företag, fler växande företag och fler starka regioner.

NUTEK

Verket för näringslivsutveckling

Nutek, 117 86 Stockholm

Telefon: 08-681 91 00 Fax 08-19 68 26

www.nutek.se